

**Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Харківський національний університет будівництва та архітектури
Академія військово-історичних наук і козацтва ГШ СКВ
Харківський науково-дослідний інститут козацтва**

ФІЛОСОФІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

МАТЕРІАЛИ МІСЬКОГО НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ

**Філософські читання, присвячені Всесвітньому Дню філософії,
шістдесятиріччю кафедри філософії
та сорокаріччю кафедри етики, естетики та історії культури
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»**

17–18 листопада 2017 р.

Харків

УДК 101/1
ББК 87
Ф 56

Рекомендовано до друку

Вченою радою факультету соціально-гуманітарних технологій
Національного технічного університету «ХПІ» (протокол № 2 від 17 жовтня 2017 р.)
Президією Академії військово-історичних наук і козацтва ГШ СКВ
(протокол № 17 від 12 жовтня 2017 р.)

Редакційна колегія:

Головний редактор: Тарароєв Я. В., д-р філос. наук, професор.

Заступник головного редактора: Кіпенський А. В., д-р техн. наук, професор.

Члени редакційної колегії:

Перевалова Л. В., канд. філос. наук, професор;

Петутіна О. О., канд. філос. наук, професор;

Проценко О. П., д-р філос. наук, професор;

Чаплигін О. К., д-р філос. наук, професор;

Журавльов Ю. В., канд. техн. наук, доцент.

Технічний редактор: Маліков В. В., канд. іст. наук, доцент.

Філософія в сучасному світі: Матеріали міського науково-практичного семінару, 17–18 листопада 2017 р. // Ред. кол. Я. В. Тарароєв, А. В. Кіпенський, Л. В. Перевалова [та ін.]. – Харків: «Точка» – 2017. – 192 с. – укр., англ. та рос. мовами.

Ф 56

Збірник містить матеріали міського науково-практичного семінару присвяченого Всесвітньому дню філософії, шістдесятиріччю кафедри філософії та сорокаріччю кафедри етики, естетики та історії культури Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», в яких подано стислий виклад доповідей та повідомлень його учасників. У матеріалах семінару висвітлені актуальні філософські проблеми сучасного суспільства, розвитку філософії науки і техніки, правові та соціокультурні питання української держави.

Рекомендовано для провідних науковців, викладачів, аспірантів, а також всіх, хто цікавиться філософськими проблемами сучасності.

Матеріали друкуються в авторській редакції.

Оргкомітет семінару може не розділяти висловлену автором позицію.

ЮБИЛЕЙНЫЕ «АРАБЕСКИ»:
КАФЕДРА ФИЛОСОФИИ НТУ «ХПИ»
Тарароев Я. В., Городыская О. Н., Карижская В. В.
Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков

Кафедре философии НТУ «ХПИ» исполнилось шестьдесят лет. По человеческим меркам достаточно солидный возраст, для того, что бы подвести итоги, и в то же время наметить планы на будущее, понять и оценить, что сделано, и обдумать то, что ещё предстоит сделать. За это время кафедра прошла славный и долгий путь. А начиналось всё с этого:

«... В связи с введением преподавания курса диалектического и исторического материализма в технических институтах и ходатайством Харьковского политехнического института

ПРИКАЗЫВАЮ:

1. Организовать с 20 апреля 1957 года кафедру диалектического и исторического материализма в Харьковском политехническом институте...»

Министр высшего образования СССР В. Елютин

Приказ №461 от 15 апреля 1957 г.

Текст озвучен приказом ХПИ №424-1 от 29 апреля 1957 г.

Итак, наш юбиляр «родился» 29 апреля 1957 года, под названием «Кафедра диалектического и исторического материализма», и только в 1965 году название было изменено на нынешнее – «Кафедра философии».

В первый состав кафедры философии входили: Черный Иван Иванович – доцент, заведующий кафедрой, Кравец Иосиф Наумович – доцент, Корж Анатолий Иванович – доцент, Добровольский Леонид Григорьевич – старший преподаватель, Железнякова Лидия Яковлевна – старший преподаватель, Лавинский Иван Сергеевич – заведующий учебно-методическим кабинетом, Коган Семен Борисович – старший лаборант.

Несомненно, люди определяют судьбу и характер жизни кафедры, и не последнюю роль в этой жизни отведено ее заведующим. Именно заведующие – «лицо» кафедры, за каждым из них стоит напряжённая работа кафедры, её успехи и неудачи, и поэтому хотелось бы сказать о каждом из них несколько слов.

Черный Иван Иванович был основателем кафедры философии, ее первым заведующим с 1957 г. до 1974 г. С 1952 г. он – кандидат философских наук, доцент, организатор аспирантуры на базе кафедры философии. С 1969 по 1973 гг. был председателем Совета кафедр общественных наук. Опубликовал более 25 научных работ по вопросам социальной философии.

Гостев Николай Тимофеевич заведовал кафедрой философии с 1974 г. по 1984 г. В 1948 г. он с отличием закончил Харьковский юридический институт, а с 1963 г. преподавал в ХПИ. Автор более 70 научных ра-

бот. Под его руководством на кафедре стала более активно разрабатываться актуальная социально-философская проблематика, в частности, социально-философские проблемы НТР.

Ермоловский Николай Анатольевич возглавил кафедру в 1984 году. С 1969 г. он преподавал в ХПИ, здесь же закончил аспирантуру и стал кандидатом философских наук в 1973 г. Николай Анатольевич заведовал кафедрой более 19 лет, до 2003 г. В науке был специалистом в области философии науки и техники и автором более 60 научных и учебно-методических работ.

Гриценко Виктор Петрович исполнял обязанности заведующего кафедрой философии с 2003 г. по 2005 г. Еще в 1964 г. он после Харьковского университета стал преподавателем ХПИ, в 1972 г. защитил кандидатскую диссертацию. Его научные интересы – исследования философских проблем естествознания и технической деятельности.

Требин Михаил Петрович был заведующим кафедры философии с 2005 г. по 2006 г. В 1998 г. стал кандидатом философских наук, в 2005 г. – доктором, а в 2006 г. – профессором кафедры философии. Под его руководством проведена работа по подготовке и публикации учебника по курсу философии, начата подготовка перехода на преподавание философии и логики по Болонской системе.

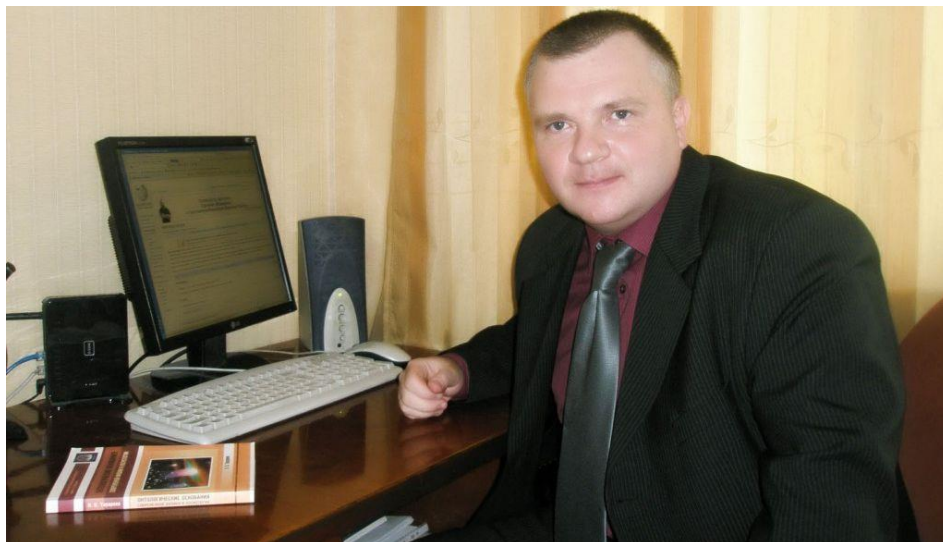
Бардин Александр Николаевич возглавлял кафедру философии с 2006 г. по 2014 г. Кандидат философских наук с 1998 г., доцент – с 2002 г. Дипломант V областного конкурса «Высшая школа Харьковщины – лучшие имена» (2003 г.) в номинации «Преподаватель гуманитарных дисциплин». Его научные интересы лежат в области методологических, теоретических, практических принципов и оснований терроризма.

Дольская Ольга Алексеевна исполняла обязанности заведующего кафедрой философии в 2014 г. Она защитила кандидатскую диссертацию в 2003 г., а в 2010 – докторскую, в 2012 году Ольга Алексеевна стала профессором кафедры философии. Сфера ее научных интересов – философия образования и философия преподавания, рациональность в образовании.

Тарароев Яков Владимирович стал заведующим кафедры философии в 2014 г. В 2001 г. Яков Владимирович стал кандидатом философских наук 2002 г., в 2010 – доктором, а в 2012 г. получил звание профессора. Он является специалистом в области философии науки, особое внимание уделяя проблеме онтологии науки. Является автором оригинальной концепции онтологических оснований современного естественнонаучного знания.

Очевидно, что основная работа любой кафедры в каждом ВУЗе – учебная, чтение учебных курсов для всех, кто обучается в этом ВУЗе. Кафедра философии не исключение. В течение всей долгой истории кафедры преподаватели читали курс «Философия» (изначально «Диалектический материализм», «Исторический материализм», «Марксистско-ленинская философия», до 1991 г.), курс «Логика» для студентов всех специально-

стей. В свое время кафедра выступила инициатором преподавания обобщающего курса по истории науки и техники, программу которого разработал доцент А.Т. Щедрин. Этот курс был впервые прочитан студентам четырех факультетов в 1991–1992 учебном году.

Доктор философских наук, профессор Тараров Я.В.

С 1999 г. для студентов всех специальностей заочного отделения преподаватели кафедры начали читать учебные курсы по философии и логике. Студентам 1 курса читался курс «История инженерной деятельности (2000 г.), а с 2005–2006 учебного года – спецкурс по философским проблемам экологии (доцент Годзь Н.Б.). В том же году доцент Гусев С.А. разработал учебно-методические комплексы для реализации дистанционного обучения студентов по курсам «Философия» и «Логика». С 2007 года кафедра философии начала читать философию и логику на английском языке: курс разработала доцент Городыская О.Н. В 2016 г. профессором Дольской О.А. был создан дистанционный курс для студентов «Основы философии».

Профессор Дольская О.А. с аспирантами

Ещё одним направлением работы кафедры на многие годы стала её аспирантура. С 1966 года на кафедре философии была подготовлена плеяда кандидатов наук, новых преподавателей кафедры: Курочкина М. С. (научный руководитель Кравец И.Н.), Свидло Н. С. (научный руководитель Черный И. И.), Ермоловский Н. А. (научный руководитель Кравец И. Н.), Черноморец А. И. (научный руководитель Кравец И.Н.), Шудрик И. А. (научный руководитель Кравец И. Н.), Пурис А. (училась в аспирантуре, научный руководитель Кравец И. Н.), Попова Л. М. (научный руководитель Щитовая С. М.). Это обеспечило кафедре не только новые преподавательские кадры, но и на долгие годы заложило свои традиции в преподавательской и научной работе.

Некоторое время кафедра не могла готовить будущих кандидатов философских наук, однако когда на кафедре философии появилось достаточное количество докторов наук (Тарароев Я. В., Дольская О. А., Владленова И. В.) после большого перерыва стало возможным восстановление аспирантуры. На данный момент в аспирантуре обучается 6 аспирантов: 1 курс: Мурадян В. Г., Лобас В. В., Фидровская М. Г.; 2 курс: Мищенко В. И., Муренко Е. Л., Коломак О. И.

Многолетняя преподавательская работа обусловила плодотворную методическую и методологическую работу кафедры. Так, в 1967 г. проводились методологические семинары по философским вопросам естествознания под руководством профессора Портного И. Н. и доцента Юшко А. Ф. На основе этих семинаров в ХПИ была проведена конференция «Диалектика и логика современного научного познания». В 1967г. В ХПИ работало 32 теоретических семинары, из них 13 – по вопросам философии. В 1975 г. количество подобных семинаров возросло до 16. В 1980-х годах кафедра стала инициатором совершенствования методической работы в институте путем создания философских (методологических) семинаров, развития сотрудничества кафедры философии с другими специальными и естественными кафедрами ХПИ. Одним из инициаторов создания в ХПИ института общественных наук был профессор Ермоловский Н. А. Он сформировал и возглавил межвузовскую научную группу философов по разработке методологических и мировоззренческих проблем естественных и технических наук.

Вся эта работа естественным образом позволила преподавателям кафедры активно разрабатывать и создавать методические и методологические работы. Только за последнее время были опубликованы такие учебно-методические материалы:

- учебник «Философия», 2012 (под редакцией Требина М.П. и Бардина А. Н.);
- текст лекции для студентов «Проблема человека в измерениях философского анализа», 2008 (Городыская О. Н., Дольская О. А., Мелякова Ю. В.);

- текст лекции для студентов-магистров, в том числе иностранных «Философские основания науки. Будущее науки », 2010 (Бардин А. Н., Владленова И. В.);
- учебно-методическое пособие для студентов физических и физико-технических специальностей «Философские проблемы физики в свете развития нанотехнологий», 2010 (Владленова И. В.);
- «Практикум по философии для студентов всех форм обучения», 2012 (Бардин А. Н., Годзь Н. Б, Владленова И. В. и др.);
- учебно-методическое пособие «Философия современного общества», 2012 (Дольская О. А.);
- текст лекции «Философия Средневековья и эпохи Возрождения», 2015 (Городыская О. Н.) и другие.

Для полноценного обеспечения учебного процесса кафедра философии активно участвует в научной работе, которая во многом обусловлена научными интересами преподавателей кафедры. С 1958 по 1971 годы на кафедре было издано 3 монографии, 4 брошюры, опубликовано 121 статьи, 5 «Вестников» научных работ, защищено 2 докторские и 12 кандидатских диссертаций. Только с 1981 по 1985 годы на кафедре издали 4 монографии, 2 брошюры, опубликовали 113 статей, 3 «вестника» научных трудов, защитили 1 докторскую и 4 кандидатских диссертации. Кроме того, в 1985-1990 годах кафедра принимала участие в разработке общесоюзной научной темы вместе с МГТУ им. Н. Баумана и республиканской научной темы вместе с Киевским политехническим институтом. Также кафедра работала над международными научными разработками вместе с Мишкольцким университетом тяжелого строительства (Венгрия) и была ведущей по разработке региональной научной темы по философским проблемам технического и естественного знания.

*Межвузовский научно-практический семинар
«Философия в современном мире»:
доц. Карпенко В.Е. и доц. Городыская О.Н.,
доц. Шанидзе Н. О., проф. Ермоловский Н. А. и ст. преп. Мищенко В. И*

В 90-е годы кафедра подключилась к хозрасчетной тематики. В 1991-1992 гг. на заводе «Электромашина» проводились социологические исследования по изучению социальной ситуации на предприятии. В 1992-1993 гг. на заводе им. Малышева исследовались социальные проблемы конверсии военной промышленности. В 2000-х годах кафедра активно проводила разработку философских проблем гуманизации и гуманитаризации образования.

Одним из ведущих направлений научной работы кафедры, как видно из вышеизложенного, было издание кафедрального «Вестника», серии «Философия». Становление кафедрального Вестника было довольно долгим. С 1985 года издавались тематические сборники различной тематики: в 1985 г. – «Социально-философские проблемы НТР», в 1986 г. – «Философско-методологические и социальные проблемы технических знаний и научно-технической революции», в 1989 г. – «Тенденции развития знания в условиях современного этапа научно-технической революции». По ряду причин издание Вестника было прекращено и возобновлено лишь в 1999 г., после чего Вестник НТУ «ХПИ» был зарегистрирован в ВАК Украины и включен в перечень специализированных изданий (Бюллетень ВАК Украины 2000, № 3; 2003, № 2).

Отдельной работой стал Вестник № 50 от 2006 года. Он был посвящен теме «Наука и Религия». Вестник стал результатом работы теоретических семинаров, проводившихся на кафедре философии с сентября 2003 до июня 2006 года Тараровым Я.В. Проект был осуществлен при активной поддержке института «Metanexus» (США). В 2007 году кафедра философии отмечала свой 50-летний юбилей и 28 номер Вестника за 2007 год был посвящен истории кафедры, ее выдающимся представителям, преподавателям и заведующим за все полсотни лет ее существования. В настоящее время кафедральный Вестник стал частью Вестника факультета СГТ.

*Выпуски Вестников НТУ «ХПИ» разных лет,
подготовленные на кафедре философии*

В 2000-х годах кафедра в целом значительной степени активизирует научные исследования. Защищаются не только кандидатские, но и докторские диссертации: в 2010 году – Тарароев Я. В. и Дольская О. А., а в 2014 году – Владленова И. В. В настоящее время к защите докторских диссертаций по философии готовятся доценты Годзь Н.Б. и Карпенко В.Е.

Достаточно активно представители кафедры философии принимают участие в международных мероприятиях высокого уровня. Так, Тарароев Я. В. в 2003–2005 годах работал вместе с Институтом «Метанексус» (США), Институтом РАН (Москва) и Санкт-Петербургским государственным университетом над проектом «Замысел Бога в теориях космологии». Значительным событием стал Всемирный Философский Конгресс «Философия как познание и образ жизни», который проходил с 4 по 10 августа 2013 г. в Афинском университете и участие в котором принимали представители кафедры философии: профессор Дольская О.А. и старший преподаватель Булавина В.В. В настоящее время кафедра философии регулярно проводит межвузовский научно-практический семинар «Философия в современном мире», а также межвузовский студенческий семинар «Человек в современном мире». В 2017 году кафедра приняла участие в круглом столе «Философско-культурные коды Реформации», посвященном 500-летию начала Реформации.

Всемирный Философский Конгресс «Философия как познание и образ жизни» (проф. Дольская О.А., ст. преп. Булавина В.В.)

Также за последнее время преподаватели кафедры издали множество работ по разнообразной научной тематике, среди которых – монографии:

- Дольская О. А. Трансформации рациональности в современном образовании: монография. – Харьков : НТУ «ХПИ», 2013;
- Дольская О. А. Образ человека будущего: Кого и Как воспитывать

в подрастающих поколениях: коллективная монография / Под ред. О. А. Базалука. – К. : МФКО, 2013. – Т. 3. (перша частина);

- Годзь Н. Б. Анализ конфликта с точки зрения философии науки: его прочтение и различение (конфликт-деструкция, конфликт-преодоление и рассмотрение конфликта как “необходимого зла” в естественных науках, в том числе и экологии) / Н. Б. Годзь // Конфликты в науке и философии / Под ред. Н. Г. Баранец и Е. В. Кудряшовой. Ульяновск : Издатель Качалин Александр Васильевич, 2013. – С. 43-65;

- Дольська О. О. Наука та цінності людського буття: колективна монографія. – Львів, 2014 (глава «Теоретико-методологічна роль концептів в сучасному просторі науки та освіти (до проблеми нового бачення технічного середовища);

- Дольська О. О. Гармонізація культурно-освітнього простору вищої школи : проблеми та перспективи : монографія [Harmonizacja kulturalno-edukacyjnej przestrzeni szkolnictwa wyższego, problemy i perspektywy] / Авт. кол. ; за заг. ред. В. В. Молодиченка. – Мелітополь – Седльце : Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького ; Видавництво Природничо-гуманітарного університету в м. Седльце, 2014. (глава 4);

- Годзь Н. Б. Краткий анализ работы Гр.Грузинцева «Очерки по теории науки» / Н. Б. Годзь // Очерки по истории науки в России в начале XX века. / Под ред. Н. Г. Баранец и Е. В. Кудряшовой. Ульяновск : Издатель Качалин Александр Васильевич, 2014. – С. 72–88;

- Дольская О.А., Голозубов А.В., Городыская О.Н. Человек в современном мире: на пути к новой парадигме образования: монография. – Харьков : Право, 2016.

За время существования кафедры в разные годы на ней работало от 7 до 37 сотрудников, профессоров, доцентов, старших преподавателей, ассистентов инженеров и лаборантов. В 2017 г. кафедра философии НТУ «ХПИ» насчитывает 13 сотрудников: 3 профессоров, 5 доцентов, 1 старшего преподавателя и 4 работников учебно-вспомогательного состава:

- Тарароев Яков Владимирович – профессор, заведующий кафедрой,
- Владленова Илиана Викторовна – профессор,
- Дольская Ольга Алексеевна – профессор,
- Бардин Александр Николаевич – доцент,
- Годзь Наталья Владимировна – доцент,
- Городыская Ольга Николаевна – доцент,
- Смоляга Марина Витальевна – доцент,
- Карпенко Виталий Евгеньевич – доцент,
- Мищенко Виктор Иванович – старший преподаватель,
- Головина Елена Анатольевна – ведущий инженер,
- Волошко Катерина Владимировна – инженер I категории,
- Карижская Виктория Васильевна – инженер I категории,
- Федоров Дмитрий Владимирович – инженер.

КТО ДУМАЕТ О НАУКЕ, ТОТ ЛЮБИТ ЕЕ
(научные исследования кафедры этики, эстетики
и истории культуры НТУ «ХПИ», 1977–2017 гг.)

Петутина Е. А.

Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков

Большой вклад в становление кафедры этики, эстетики и истории культуры, ее научной работы внесли первые заведующие, опытные педагоги-ученые, доценты С. М. Шитова (1977–1978) и В. П. Спивак (1978–1979). Им пришлось решать сложные задачи, ведь организация такой кафедры в ХПИ была делом не простым: впервые ее открыли не на философском факультете классического или гуманитарного университета, а в техническом вузе.

В 1980–1985 гг. кафедру возглавлял В. А. Лозовой – первый научный руководитель созданной в ХПИ лаборатории конкретно-социологических исследований (1977). Именно в эти годы были определены приоритетные направления кафедральных научных исследований – развитие нравственной и эстетичной культуры студентов, анализ учебно-воспитательного процесса, профессиональной ориентации абитуриентов и студентов, различных форм студенческой жизни, становление молодых специалистов на рынке труда. В 1983–1985 и 2001 гг. издавался кафедральный тематический «Вестник», научные статьи которого посвящены актуальным проблемам этики, эстетики, религии, искусства, воспитания будущих специалистов. Сегодня В. А. Лозовой – доктор философских наук, профессор, заведующий кафедрой культурологии Национального юридического университета им. Ярослава Мудрого. Более 40 лет ученый разрабатывает философские и социологические аспекты проблемы осознанного саморазвития личности (самовоспитания, самообразования, самосовершенствования). Именно по данному направлению его исследований защищено более 15 диссертаций молодых коллег. Вместе с тем профессор В. А. Лозовой как специалист по этике опубликовал целый ряд работ по нравственной культуре в современной Украине, этикету и профессиональной этике юриста, в том числе учебники и пособия. В следующем году нашему уважаемому коллеге, автору и редактору более 20 монографий и 40 учебников – по философии, логике, культурологии, этике и эстетике – исполняется 80 лет!

Почти 20 лет (1986–2005) коллектив кафедры возглавляла О. П. Тарасова. Основные направления ее научной деятельности: динамика социокультурных изменений молодежи, социология образования и воспитания, проблемы духовной культуры студентов. Она была научным руководителем социологической лаборатории кафедры. Результаты ее исследований опубликованы более чем в 40 научных работах, в том числе монографиях. Совместно с американскими учеными издан учебник «Этика бизнеса». Именно О. П. Тарасова была инициатором введения в учебные планы университета дисциплин «Этика деловых отношений» и «Этика бизне-

са», которые читались преподавателями кафедры для студентов всех специальностей около 30 лет. С 1987 г. О. П. Тарасова проводила активную работу в Центре гуманизации ХГПУ, основная цель которого – «создание в вузе условий для формирования инженерного корпуса нового типа, владеющего ярко выраженным гуманистическим, моральным императивом, углубленной фундаментальной и профессиональной подготовкой». Заседания коллектива Центра проводились на нашей кафедре, при участии О. П. Тарасовой был подготовленный и основной его документ – гуманистическая концепция учебно-воспитательной работы в университете. В рамках данного проекта коллективом кафедры были написаны монографии «Эстетичное воспитание как фактор становления и развития творческого потенциала будущего специалиста» (1986) и «Формирование самостоятельности и творческого отношения студента к будущей специальности и профессиональной деятельности» (1989). Вместе с тем это был период активного развития международного научного сотрудничества кафедры с учебными заведениями Польши и Венгрии. Особенно плодотворным в 90-е гг. оно было с Мишкольцким университетом тяжелой промышленности. Проблемы формирования самостоятельности и творческого отношения студентов к будущей профессии всесторонне исследовались в совместных работах наших и венгерских ученых.

И. А. Шудрик – ныне профессор кафедры социальных и гуманитарных дисциплин Харьковского государственного университета питания и торговли, автор более 200 публикаций, с 1977 по 1982 гг. работал на нашей кафедре. Его научные интересы, прежде всего, связаны с историей и теорией религии, историей отечественной философской и богословской мысли, краеведением и культурой Харьковщины. Хорошо известны его работы, посвященные династии Харитоненко, жемчужине Слобожанщины – Наталиевке. Ученый-педагог является соавтором «Православной энциклопедии Харьковщины», монографии «Старовинні садиби Слобожанщини як історико-культурна спадщина». Особо следует отметить «Історію філософської думки в Слобідській Україні» (2012), открывающей целое научное направление, у истоков которого И. А. Шудрик. В монографии анализируются основные этапы развития философии нашего края с конца XVII до начала XXI ст., взгляды известных мыслителей, философов-педагогов харьковских вузов, в том числе и наших коллег с кафедр философии, а также этики, эстетики и истории культуры НТУ «ХПИ». Логическим продолжением этой работы стала книга 2014 г., посвященная философским дискуссиям в Харькове. В этом году, в дни проведения фестиваля «Недетское детство», посвященного Дню Победы, профессор И. А. Шудрик представил свою книгу «Фронтовики и их дети», в которой на фоне трагических событий 1941–1945 гг. показана жизнь поколения детей войны, в том числе и членов семьи ученого. С 1995 г. И. А. Шудрик – глава харьковского отделения Украинской ассоциации религиоведов, член редколлегии бо-

гословско-философского издания «Віра і розум», научного сборника «Культурное наследие Слобожанщины», с 2006 г. – общественный инспектор охраны культурного наследия Харьковской обл.

В 80-е гг. на кафедре работала О. К. Бурова – ныне доктор философских наук, профессор кафедры культурологии Национального юридического университета им. Ярослава Мудрого. Автор более 120 научных и научно-методических работ, среди которых 5 индивидуальных и коллективных монографий, 4 учебника и учебных пособия. Особо следует отметить ее монографию «Человек и вещь. Философское путешествие в поисках партнерства», посвященную осмыслению ресологического поворота и перспектив плодотворного диалога человека и вещи; книгу «Философия вещи, или Натюрморт на фоне бытия», где исследуются эволюция философского бытия вещи, а также коллективную монографию международной серии исследований «Философия языка: в границах и вне границ». Круг профессиональных интересов О. К. Буровой – феноменология, философская антропология, этика, эстетика и философия культуры. Принимала участие в работе XX Всемирного философского конгресса в США (1998). За весомые научные достижения включена в справочник Американского биографического института (American Biographical Institute).

Н. Г. Чибисова, профессор кафедры философии гуманитарных дисциплин, проректор по научно-педагогической деятельности и воспитанию Народной украинской академии, работала на нашей кафедре с 1980 по 1993 гг. Именно здесь, в НТУ «ХПИ», формировались ее профессиональные и научные интересы – эстетика, философия и социология культуры, проблемы образования и социальной активности личности. Н. Г. Чибисова – автор учебников по риторике и эстетике. В настоящее время приоритетом ее научных исследований является изучение путей формирования и развития культурно-образовательной среды вуза. А в фонде научной библиотеки университета и учебно-методического кабинета кафедры ее работы, посвященные первобытной культуре и художественной культуре Слобожанщины, которые мы рекомендуем нашим студентам.

Доктор философских наук, профессор Т. С. Воропай, работавшая в НТУ «ХПИ» с 1987 по 2003 г., специалист по этике, истории философии, социальной философии и философии культуры, одной из первых на нашей кафедре получила гранты на научную разработку проблем «Трансформация гуманитарного образования», а также «Толерантность и критическое мышление». В сфере ее научных интересов – историко-типологическое исследование культуры Новейшего времени, современная художественная культура и особенно актуальная сегодня проблема идентичности в отечественной социальной философии, философии культуры. Именно в годы работы в НТУ «ХПИ» была опубликована монография «В поисках себя. Идентичность и дискурс» (1999), а также хрестоматия «Національна ідентичність» (2002). Поскольку Т. С. Воропай филолог по образованию, раз-

личные аспекты идентичности анализируются в ее работах с «опорой на литературу», ибо именно литературе принадлежит приоритет в осознании и художественном выражении этой проблемы.

В 1994–2007 гг. сначала доцентом, а затем профессором на кафедре работала Л. Л. Савицкая. Ныне она профессор кафедры теории культуры и философии науки ХНУ им. В. Н. Каразина, член Международной ассоциации искусствоведов и художественных критиков стран СНГ. Ее основные научные интересы связаны с исследованием отечественного искусства конца XIX – начала XX ст., культурной жизни Харькова, истории художественной критики в Украине. В монографии 2006 г. «На пути обновления. Искусство Украины в 1890–1910-е годы» анализируются особенности ведущих отечественных художественных школ Киева, Харькова и Одессы, исследуются малоизученные в современной науке проблемы национальной модели украинского искусства, специфики импрессионизма, модерна и символизма в Украине. И сегодня в учебном процессе используются работы Л. Л. Савицкой, в том числе опубликованные в 2005 г. конспекты лекций по истории художественной культуры Украины второй половины XIX – начала XX вв.

Главной составляющей педагогического творчества доктора философских наук, профессора А. В. Голозубова, который работал на кафедре с 1997 по 2015 гг., была наука. Он не мыслил своей жизни без участия в международных конференциях, летних школах и университетах. В поездках на научные форумы в Польшу и Венгрию, Италию и Испанию, Австрию и Великобританию, США и Австралию он интересовался историей культуры и системой образования страны, много общался с зарубежными коллегами. А. В. Голозубов был стипендиатом научно-исследовательских программ Эдинбургского, Центральноевропейского университетов, Института исландских исследований, программы академических обменов им. Фулбрайта (США).

Член Харьковского историко-филологического (с 1996 г.) и философского (с 2004 г.) обществ, он основное внимание уделял проблемам постмодернизма, социологии религии, «нового Средневековья», социологии юмора. Монография «Теология смеха как феномен западной культуры» (2009), посвященная истории и основным представителям теории смеха, показывает, каким образом это явление выходит за рамки богословия в современной культуре.

В последние годы жизни А. В. Голозубов плодотворно занимался исследованием актуальных проблем высшего образования. В 2016 г., уже после смерти ученого, вышла монография в соавторстве с коллегами кафедры философии – проф. О. А. Дольской и доц. О. Н. Горыдыской «Человек в современном мире: на пути к новой парадигме образования». Последняя его работа на кафедре – это статьи для учебного пособия «Украинская культура в именах» (2017) о представителях отечественного постмодер-

низма конца XX – начала XXI вв.

Это наиболее яркие имена в истории научных исследований кафедры. Особо следует отметить то, что на протяжении более 30-ти лет неотъемлемой составляющей работы преподавателей и сотрудников были социологические исследования. Сверхстница кафедры – социологическая лаборатория создавалась для решения различных задач учебно-воспитательного процесса в университете. В разные годы ее научными руководителями были доценты В. А. Лозовой, М. В. Кириллова, О. П. Тарасова и автор этих строк. Среди важнейших проблем исследований: духовная культура будущих специалистов, профессиональное самоопределение абитуриентов и студентов, карьера выпускника, ценностные ориентации будущих специалистов, личность преподавателя, информационно-телекоммуникационные технологии в высшей школе. Результаты социологических исследований использованы в 3-х кафедральных монографиях и 15-ти диссертациях преподавателей и сотрудников, в различных материалах НТУ «ХПИ» по разработке концепций гуманизации и гуманитаризации высшего инженерного образования, моделей специалиста и лидера XXI ст., формирования гуманитарно-технической элиты, а также в проведении «круглых столов» по вопросам студенческого самоуправления, профессионального становления будущего специалиста, устройства на работу выпускников университета. Социологи кафедры плодотворно сотрудничали с коллегами из России, Польши и Венгрии, а также комиссией по профориентации Методического совета и центром «Карьера» НТУ «ХПИ»; выполняли исследования по заказам Госкомитета по науке и технике Украины, Харьковского городского совета. По результатам исследований опубликованы многочисленные научные работы, на протяжении многих лет велась рубрика «Социология» в университетской газете «Политехник». Сотрудники лаборатории принимали активное участие в ежегодных «Социологических чтениях» в ХНУ им. В. Н. Каразина, международных научных проектах и конференциях. До середины 2012 г. на нашей кафедре всегда было две научные темы, одна из них «Профессиональная ориентация студентов». Только за последние семь лет (2005–2012) плодотворной научной работы на кафедре группой социологов из трех человек было проведено 15 научных исследований!

Сегодня научная деятельность кафедры направлена на проведение исследований по теме «Духовная культура Украины: история и современность», участие преподавателей в научных конференциях и семинарах, подготовку научно-педагогических работников высшей квалификации, привлечение к научно-исследовательской работе студентов и курсантов.

Преподавателями кафедры издано более 20 индивидуальных и коллективных монографий, ежегодно публикуется свыше 50 научных статей и тезисов докладов на международных и региональных конференциях по проблемам теории и истории культуры, философии и социологии образо-

вания, истории художественной культуры, религиоведения, деловой этики, современной эстетики, философских аспектов творчества, философии литературы, теологии культуры, национально-культурной идентичности, экологической культуры, украинской этнографии, традиционной обрядности украинцев, культуры Слобожанщины и др. Издан учебно-методический комплекс, состоящий из пособий на украинском и русском языках по основной дисциплине кафедры «История украинской культуры». Завершается работа над учебником на английском языке.

Наши коллеги – постоянные участники Сковородиновских, Социологических, Педагогических чтений, члены «Харьковского историко-филологического общества», научного сообщества «Философское образование», принимают участие в работе Международного философского конгресса и Всемирного конгресса украинистов.

Один из приоритетов кафедральной работы – организация и проведение научных конференций и семинаров, прежде всего ежегодных международных научно-практических конференций: «Украина и мир: гуманитарно-техническая элита и социальный прогресс», «MicroCAD», «Духовно-моральные основы и ответственность личности в судьбах человеческой цивилизации», «Научная школа академика И. А. Зязюна в его соратниках и учениках», городском межвузовском научно-практическом семинаре «Философия в современном мире» и др. Преподаватели кафедры получали гранты на научные разработки разных культурологических и философских проблем, принимали участие в конференциях, которые проводились в Украине, а также в Австралии, Великобритании, Исландии, Польше, России, США, Венгрии, Швеции, других странах.

Ежегодно, в соответствии с планом, проводятся заседания кафедрального научного семинара, где обсуждаются итоги научных исследований преподавателей. Кафедра постоянно руководит научной работой студентов и курсантов.

Одним из важнейших направлений научной работы являются исследования по этнокультурологии, непосредственно связанные с учебно-воспитательным процессом на кафедре. Изучение проблем украинского этноса как социокультурной общности, среды этнокультурных процессов, форм образа жизни и культуры внутри этноса стали основными научными интересами доцента М. М. Красикова – директора нашего этнографического музея «Слобожанські скарби» им. Г. Хоткевича, созданного в 1997 г. Это первый и единственный в мире музей такого профиля в техническом вузе. Его экспонаты используются не только для преподавания политехникам истории украинской культуры, но и является базой для проведения практики и отдельных занятий студентов Харьковской государственной академии дизайна и искусств, культурологов Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина и Харьковской государственной академии культуры. Опыт музейной педагогики обобщен М. М. Красиковым в

многочисленных научных работах. Наш коллега – директор Харьковского отделения Украинского этнологического центра Института искусствознания фольклористики и этнологии Национальной академии наук Украины, председатель Совета Неформального общества друзей Зинаиды Серебряковой. Член Национального союза писателей Украины. Почетный член Всеукраинского союза краеведов. Член Международной ассоциации искусствоведов (АИС) и ряда других научных обществ и международных ассоциаций.

Автор более 700 научных, научно-популярных и научно-методических публикаций. Составитель около 50 книг, в том числе: «Муравський шлях 97. Матеріали фольклорно-етнографічної експедиції» (1998), П. В. Иванов «Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда Харьковской губернии» (2007) М. Ф. Сумцов. «Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України» (2008), С. А. Таранушенко. Наукова спадщина. Харківський період. Дослідження 1918-1932 рр.» (2011).

Еще одно важное направление исследований кафедры связано с историей культурной жизни нашего университета. Автором этой статьи опубликованы работы, посвященные особенностям становления профессиональной культуры преподавателя ХТИ конца XIX – начала XX ст., учебному этикету и формированию культуры поведения студента «Техноложки», роли изобразительных искусств и архитектуры в подготовке будущих инженеров, формированию визуальной культуры в инженерно-педагогической деятельности.

Коллектив кафедры работает над справочником «Культурные герои НТУ «ХПИ». Это ученые и преподаватели, которые внесли существенный вклад в культуру нашего города, страны в целом: Гнат Хоткевич и Алексей Бекетов, Михаил Ловцов и Марк Рейзен, Зара Должанская и Валентина Сухарева, Владимир Фокин и Аркадий Фаустов, Сергей Шелковый и Евгений Мамут, многие другие. С первыми публикациями этого проекта можно ознакомиться в университетских «Вестниках» и других научных изданиях.

Все преподаватели, которые сегодня работают на кафедре, имеют разнообразные научные интересы. Ученый секретарь факультетского совета, заместитель заведующего кафедрой по научной работе доцент Н. В. Вандышева-Ребро активно занимается исследованиями в области философии культуры и философской антропологии. Ее научные интересы распространяются также на изучение проблем философского аспекта творчества, философии литературы, современного состояния религии и морали, сущности духа и духовной составляющей культуры. В последнее время Н. В. Вандышева-Ребро уделяет значительное внимание гендерной идентичности, а также особенностям информационного общества, что отражено в ее публикациях.

1

2

3

4

5

6

1. Семинар в этнографическом музее (2017). 2. Научная конференция студентов и аспирантов «Украина и мир» (2010). 3. В социологической лаборатории (1997). 4. Доц. Вандышева-Ребро Н. В. и доц. Мищенко М. Н. на теоретическом семинаре кафедры (2012). 5. Доц. Красиков М. М. у стенда со своими работами (2015). 6. Обсуждение нового учебного пособия доцентами кафедры Н. В. Фрадкиной, М. Н. Мищенко, В. В. Маликовым и С. Л. Евсеевым (2017).

Основними напрямленнями наукових досліджень доцента С. Л. Евсеева являються: культурна ідентичність, толерантність, проблеми екологічної культури. Доцент В. В. Маликов прежде всего изучает отечественную этнологию, обычное право украинцев, традиционную обрядность. Научные интересы доцента М. Н. Мищенко – философия и герменевтика культуры, философская антропология, современная отечественная культура, искусство XX–XXI ст. Духовность как философская проблема, история украинской культуры XIX в., культура Слобожанщины стали главными направлениями исследований доцента Н. В. Фрадकीной. Старший преподаватель О. В. Гайдамачук, подготовившая к защите диссертацию по теме «Интонация философского текста», среди своих научных приоритетов выделяет философию языка, философскую герменевтику, нейролингвистику. Автор статьи более 30 лет исследует различные проблемы истории украинской и зарубежной художественной культуры, истории религии, деловой этики, философии и социологии высшего образования, современной эстетики и искусства.

Научная работа не просто важнейшая составляющая нашей деятельности в университете. Ведь «кто думает о науке, тот любит ее, а кто ее любит, тот никогда не перестает учиться» (Г. Сковорода).

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ АБО ЯК СКЛАДАЛОСЯ УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Кипенський А.В., Перевалова Л.В.

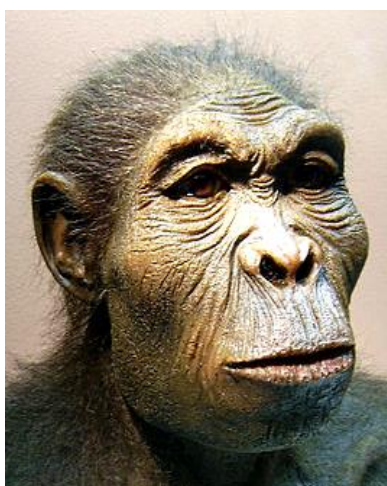
*Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків
Академія військово-історичних наук і козацтва ГШ СКВ, м. Харків*

Існуючи національні концепції історії в більшості своїй відображають ідеї національних політичних еліт або національних держав. Але як повно національні концепції відображають дійсну історію нашої країни?

Історія формування сучасної державної території України сповнена драматизму. Назва «Україна» сьогодні є назвою держави та відповідної території, на якій ця держава розташована. Однак далеко не завжди ця назва була пов'язана з цілою територією певного народу. Протягом століть вона застосовувалось у різних контекстах та мала різну локалізацію. Окремі регіони країни перебували в різний час у залежності від сусідніх держав. Територія України то розширювалась, то скорочувалась і цей процес залежав від багатьох факторів та причин. Спори щодо приналежності тих чи інших земель до України продовжуються вже багато часу, і на жаль, в залежності від політичної кон'юнктури підтримується та чи інша точка зору. Сьогодні, коли керівництво країни намагається проводити масштабні реформи у суспільному житті, вкрай важливим стає осмислення історії, бо саме історія дає розуміння сучасних проблем та дозволяє визначити основні напря-

мки майбутньої політики у сфері національних відносин, мовної політики, освіти, культури, релігії. Саме тому вважаємо за доцільне розглянути процес складання окремих земель у єдину територію незалежної держави та об'єднання різних народів у сучасне українське суспільство.

На території сучасної України останки стародавніх людей, які нараховують десятки тисячоліть, були знайдені у Закарпатті та на Донеччині (біля річки Сіверський Донець), але навряд чи їх можна вважати українцями. На той час стародавні люди користувалися лише примітивними знаряддями праці, займалися охотою та збиральництвом, вели стадний спосіб життя, який мало чим відрізнявся від життя тварин [8]. Близько 150 тис. років тому на території Європи, Північної Африки та Передньої Азії почали розселятися неандертальці. В Україні знайдено понад 50 стоянок неандертальців, які вже суттєво відрізнялися від стародавніх людей, але все ще не були схожі на сучасну людину. Ці начебто відомі факти, ми навели лише для того, щоб спростувати «теорії» деяких сучасних істориків про древніх укрів. Хоча, оскільки ми зараз живемо на тих територіях, які колись населяли стародавні люди, то в цьому сенсі ми є їхніми нащадками.

*Стародавня людина та неандерталець
навряд чи усвідомлювали себе українцями*

Формування українського народу відбувалося з частини східно-слов'янського населення, що у IX–XII ст. входило до складу єдиної Древньоруської держави, на території якої у XIV–XV ст. склалися Київське, Переяславське, Чернігово-Сіверське, Волинське та Галицьке князівства [9]. Не дивлячись на спроби Володимира Мономаха зберегти єдину Древньоруську державу, вона розпалася попередньо на 15 князівств, а згодом їх кількість ще збільшилася. Найбільшої шкоди від роз'єднання держави одержали Переяславське, Київське та Чернігівське князівства, яким прийшлося самотужки протистояти кочовим племенам. Крім того, Київське князівство втратило

своє значення «Центру Русі» і стало яблуком розбрату в боротьбі між агресивними та марнославною князями.

У XIII ст. монгольський хан Темурджин (у подальшому – Чингисхан) об'єднав кочові племена у Державу, наміром якої було підкорення більшої частини відомого йому світу. Вже у 1240 р. монгольські війська підійшли до Києва, яким на той час володів Галицький князь Данило Романович. Але сам князь не спромігся захищати місто, а доручив це тисяцькому Дмитру. Десять днів кияни відчайдушно захищали своє місто, але його ворота не витримали ударів китайських машин і монголи почали справжню різанину. Останнім оплотом киян стала древня Десятинна церква, але її стіни теж не витримали натиску й поховали під собою останніх захисників. Київ було спалено. На багато століть столиця Русі занепала. Армія Бату-хана пішла далі на захід, зруйнувала Галицько-Волинське князівство, Угорщину, Чехію та Польщу. Інші країни Європи вже готувалися до нападу з боку Бату-хана, але він у 1242 р. несподівано зупинив свій наступ. Не дивлячись на те, що Данилу Романовичу Галицькому не вдалося визволити своє князівство з татаро-монгольського іга, він все ж суттєво зміцнив Галицько-Волинське князівство, яке продовжувало існувати і після його смерті.

На початку XIII ст. Литва відібрала у галицького князя Берестейську землю, а війська литовського князя Гедиміна дійшли до Володимира – столиці Волині. У 1340 р. Волинський трон дістався литовському князю Любарту, сину Гедиміна. Галицькі землі на той час були під владою польського короля Казимира III, який намагався завоювати і Волинь. У 1362 р. литовський князь Ольгердт скинув київського князя Федора Святославовича і на його трон посадив свого сина Володимира. Влада Великого князівства Литовського поступово була розповсюджена на Поділля та чернігівсько-сіверські землі. Польське королівство після подолання періоду роздробленості почало поширювати свою владу за рахунок східних земель. Але Велике князівство Литовське, яке спиралося на підтримку православних князівств, зупинило просування польських військ.

То, що Польщі не вдалося відразу, вона отримала протягом десятиліть. У 1385 р. Великому князю литовському Ягайло запропонували одружитися на польській королеві Ядвіге. Натомість литовський князь повинен був розповсюджувати у своєму князівстві католицизм, а Литву приєднати до Польщі. 1 липня 1569 р. була підписана Люблінська унія, згідно якої Польща та Литва об'єднувалися у єдину державу – Річ Посполиту.

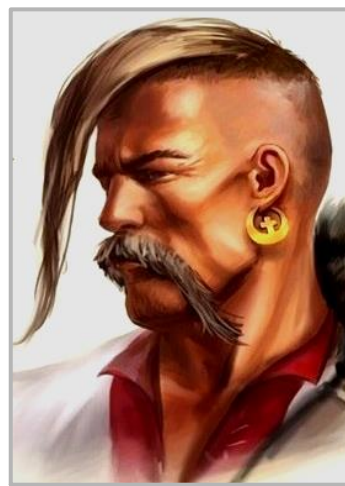
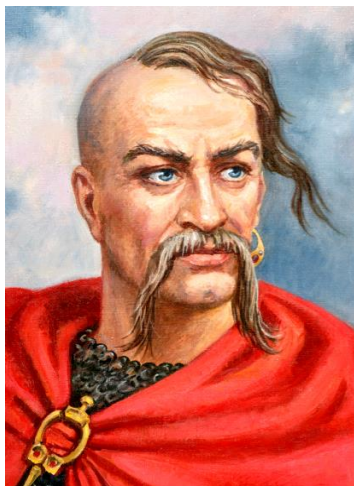
Українські землі, які опинилися під фактичною владою Польщі, достатньо швидко відчули всі особливості безроздільного панування магнатів і шляхти. Польський король щедро роздавав українські землі своїм підданним, які заводили нові порядки: повна залежність селян від хазяїв, збільшення податків, заборона на спілкування рідною мовою, примусове підпорядкування православних християн католицької церкви, перешкоди на

шляху розвитку української культури. Звісно Люблінська унія наблизилася українські землі до Європи, але місцеве населення, як не дивно, не відчувало від того сусідства особливих радощів і шукало шляхів позбавлення від нього.

Польська королева Ядвіга та Великий князь Литовський Ягайло

Українців того часу зараз здебільшого сприймають, як чубатих та вусатих хлопців-козаків, які гойдали степом, знищували татар та звільняли бранців. Можливо традицію носити чуба та вуса козаки перейняли від польської шляхти, у якої це було проявом сарматської моди. Саме так шляхта підкреслювала свою приналежність до стародавніх сарматів та відсторонювалась від простолюдинів (слов'ян і литовців).

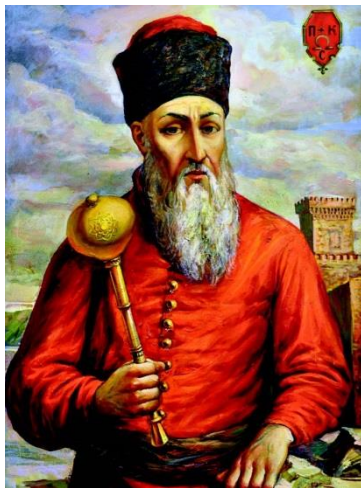

Князь Святослав Ігорович (X ст.) та запорізький козак (XVII ст.)

У козаків чуб свідчив про зрілість воїна, тобто його відважність, сміливість, готовність у будь-який час померти за свою землю. Доречі, закладати чуба слід було за ліве вухо, бо з того боку біс на худе діло штовхав.

Однак образ «чубатого» і «вусатого» відомий ще з часів Київської Русі – руський князь Святослав Ігорович, як свідчать історики, теж носив і чуба, і довгі вуса.

Більшість корінних мешканців українських земель не бажали підкорятися владі панів, оскільки козаки були позбавлені самоврядування, селяни знаходилися у повній залежності від феодалів, а духовенство було притиснуте Брестською церковною унією (1596 р.), яка об'єднувала православну церкву з католицькою і підкоряла її Папі Римському. Противниками унії, були не тільки духовенство, але й городяни, й козаки. Для підтримки православ'я гетьман Петро Сагайдачний взяв під свою опіку і захист Київське православне братство, в яке вступив разом з усім військом Запорізьким. У 1620 р Сагайдачний домігся відновлення православної церкви, а Київським митрополитом став Іов Борецький.

Гетьман Петро Сагайдачний та митрополит Іов Борецький

Тим не менш, ситуація залишалася досить напруженою. Для початку боротьби потрібен був лише привід та гідний лідер. Таким лідером став чигиринський сотник Богдан Хмельницький. Через побутову сутичку з польським чиновником він опинився у в'язниці, звідки втік до запорізьких козаків і почав збирати військо. Спочатку Б. Хмельницький мав намір виступити лише проти панів, які заважали справедливо управляти польському королю Владиславу. Після об'єднання з татарами, Хмельницького на козацькій раді було проголошено гетьманом. Почалося повстання, в якому військо Хмельницького мало й перемоги, й поразки. Наприкінці 1648 р. Б. Хмельницький урочисто вступив до Києва. Гетьмана зустрічали мешканці міста, православне духовенство та послы сусідніх держав. Спілкування з послами змінило ставлення гетьмана до Польщі і переконало його продовжити з нею боротьбу. На зустрічі з польськими послами Б. Хмельницький кинув їм в обличчя фразу: «Виб'ю з лядської неволі народ руський», яка визначила, що розрив відносин між Польщею та Україною неминучий.

Ідея Хмельницького була зрозуміла всім разом і кожному окремо, тому він і користувався безмежною підтримкою.

Протягом 1649–1651 рр. на території Київського, Брацлавського і Чернігівського воєводств було створено особливу систему управління, яка практично не залежала від Речі Посполитої. На цих землях були розповсюджені принципи управління реєстровими козаками і Запорізькою Січчю. Вища влада належала гетьману, але найважливіші рішення приймала Генеральна військова рада, до якої входили всі козаки. Однак Хмельницький рідко збирав такі ради, більшість питань вирішував зі старшинською радою. Офіційно землі, що знаходилися під владою Б. Хмельницького, мали назву «Військо Запорізьке», але існувала і неофіційна назва – Гетьманщина [8].

Хоча Гетьманщина й входила як складова до Речі Посполитої, Б. Хмельницький розумів, що козацька самостійність поляків не влаштовує і терміново потрібно шукати союзників. Татари виявили себе ненадійними, а Московське царство, не дивлячись на пропозиції гетьмана, не спроміглося його підтримати у боротьбі з Польщею. Б. Хмельницький вступив у переговори з Семиграддям і Венецією, просив про допомогу турецького султана і навіть мав намір перейти під протекторат Османської імперії, але допомогу пообіцяв тільки кримський хан. Не дивлячись на підтримку в 1651 р. козацько-татарська армія була розбита поляками в грандіозній битві під Берестечком. Але через цю поразку ні козаки, ні селяни, ні городяни не збиралися припиняти боротьбу з Річчю Посполитою. Поляки, переконавшись, що зломити козаків їм не вдалося, погодилися на переговори. У вересні 1651 р. у місті Біла Церква був підписаний новий мирний договір. За цим договором під владою гетьмана залишалося тільки Київське воєводство, де козацьке самоврядування знищено не було, а в повернутих до Польщі землях шляхта поновила старі порядки.

Щоб уберегти народ від утискання ляхів Б. Хмельницький дозволив ходити козакам «з міст до Полтавщини і за кордон у Велику Росію на життя. І з того часу почали осідати: Суми, Лебедин, Харків, Охтирка і інші слобідські місця, навіть до р. Дону козацьким народом» («Літопис Самовидця», видання 1878 р.) [1]. З відома російського уряду, околиці фортець Білгородської укріпленої лінії оборони стали освоюватися переселенцями двох міграційних потоків: із заходу – українських і з півночі – російських. Заселення земель велося під керівництвом та захистом російських воєвод. Переселенці на нових місцях отримували особливі права, звільнялися від багатьох податків і податей, їм дозволялося займати вільні землі, полювати у лісах, рибалити і т. ін. Такі поселення стали називатися «слободами» (тобто вільними), а увесь край в XVII ст. дістав назву «Слобожанщина».

Подальші події на Гетьманщині переконали Б. Хмельницького у необхідності домагатися переходу під владу московського царя [8]. В 1653 р. у Москві на Земському соборі, який вирішив підтримати козаків, було

прийнято рішення: «Щоб Великий государ цар і Великий князь Олексій Михайлович всієї Росії повелів гетьмана Богдана Хмельницького і усе Військо Запорізьке з містами і з землями прийняти під свою государеву руку заради православної християнської віри». Вже у січні 1654 р. до Гетьманщини прибуло московське посольство.

У Переяславі Б. Хмельницький скликав Генеральну військову раду, де він сам та козацька старшина присягнули на вірність царю. Після того московське посольство об'їхало понад 150 містечок Гетьманщини та прийняла присягу у місцевих жителів, більшість з яких спокійно сприйняло перехід під владу Москви. Гетьманщина отримала дуже великі права: обирати гетьмана, вести самостійну внутрішню та зовнішню політику (окрім переговорів з Польщею та Туреччиною), мати реєстр у 60 тисяч козаків. До того слід додати, що на честь приєднання земель Війська Запорізького до Московського царства у Москві були викарбувані десятки тисяч золотих монет-медалей вартістю від золотої копійки до трьох червонців для нагородження козаків Богдана Хмельницького. Самому гетьману призначалася медаль у 10 червонців.

*Цар і Великий князь Олексій Михайлович Романов
та гетьман Війська Запорізького Богдан (Зіновій) Михайлович Хмельницький*

Свого часу Олівер Кромвель назвав Богдана Хмельницького імператором всіх козаків запорізьких. На жаль, державотворця і полководця світового рівня Б. Хмельницького сьогодні практично не згадують через вимушений у тих історичних умовах союз з Москвою. Українське козацтво ХХ ст. (одна з багатьох громадських організацій) на чолі зі своїм керівником В'ячеславом Чорноволом, якого вони назвали гетьманом, додумалися навіть до того, що через три століття (21 червня 1992 р.) зріклися присяги, яку давав Б. Хмельницький, а разом з ним і всі жителі Гетьманщини. Для увіковічення такої події вони встановили пам'ятний знак неподалік від пам'ятника на честь Переяславської Ради.

Пам'ятник на честь Переяславської Ради у місті Переяслав-Хмельницький та пам'ятний знак про зречення сучасними козаками присяги своїх предків

У ХХІ сторіччі пішли ще далі. Сесія Переяслав-Хмельницького міської ради 26 жовтня 2017 р., проголосувала за повернення місту історичної назви – Переяслав (тобто без слова Хмельницький, насправді стародавня назва міста – Переяславль або Переяславль-Руський). На думку депутатів перейменування міста у Переяслав-Хмельницький, яке відбулося у 1943 р., є ні що інше як прояв ідеології сталінізму, мета якої полягала у тому, щоб назавжди «відрізати» Переяслав від державно історичних витоків часів Київської Русі, втративши його у величезному лабіринті провінційних міст, які згадуються лише у зв'язку з союзом російського і українського народів. З такою логікою, взагалі можна обґрунтувати будь що, і плундрування історичних пам'яток, і насилля над людиною.

Сьогоднішні націонал-патріоти протиставляють Богдану Хмельницькому Івана Мазепу – розумного та хитрого правителя, який за рахунок експлуатації народу, став свого часу самою багатою людиною України. Насправді ж він був звичайним середньовічним феодалом, перебігав від одного сюзерена до іншого та крізь шукав лише своєї особистої вигоди [7].

В самоназвах та назвах українців відображалась їх етнічна і політична історія. Разом з етнонімами, що вживалися спочатку по відношенню до південно-східної їх групи, – «українці», «козаки», «козацький народ», в західній Україні існувала самоназва «руські», «русини». У XVI–XVII ст. в офіційних документах Росії українці часто називалися «черкасами», пізніше – переважно «малоросіянами», «малоросами» або «южноросами» [9].

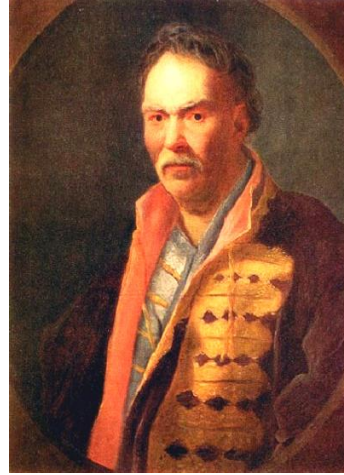
Щодо Гетьманщини, то ситуація у середині XVII ст. складалася неоднозначною. Козацько-російське військо не завжди вдало виступало і гетьман почав шукати нових союзників для боротьби з Польщею. Хмельницький навіть направив цілий корпус під командуванням А. Ждановича на допомогу Швеції, яка на той час воювала з Польщею. Ці дії не сподобалися московському царю, оскільки Московське царство в свою чергу воювало зі

Швецією. Козаки Ждановича прознавши про це, збунтувалися і самовільно повернулися до Гетьманщини та відмовилися виконувати накази свого гетьмана. Діло всього життя Б. Хмельницького почало руйнуватися, він цього не виніс і помер 27 липня 1657 р. Смерть Б. Хмельницького призвела до жорстокої боротьби за владу між козацької старшиною. За часів Гетьманщини старшина, яка мала в своїх руках владу, зайняла місце польської шляхти і мала твердий намір йти в цьому сенсі по стопах останньої і в суспільно-економічній сфері, тобто володіти землею й заводити підданих [5]. Керманичі Гетьманщини змінювали один одного, але толку все не було. Кінець кінців Гетьманщина розкололася на лівобережну та правобережну. У кожній половині були свої гетьмани (інколи їх було більше двох), які періодично воювали проміж собою, що довело країну до самого краю – до Руїни (період з 1657 р. до 1687 р.).

У другій половині XVII ст. Лівобережна Гетьманщина уникла участі Правобережної. Лівобережне козацтво зберігало вірність московському царю, оскільки влада московських воєвод хоча і була обтяжливою, та все ж куди кращою ніж польські карательні рейди та татарські набіги. Лівобережний гетьман І. Самойлович розумів, що гарантією збереження його влади є гарні стосунки з Москвою та козацькою старшиною. Великі земельні ділянки разом з селами було роздано старшині, що фактично перетворювало її на нову українську шляхту. У якості поступки Москві гетьман погодився перевести православну церкву Гетьманщини з константинопольського патріархату під владу московського. У цей час Туреччина намагалася закріпитися на правобережжі, чому сприяв гетьман П. Дорошенко. Результатом боротьби російсько-козацького війська з турецько-татарською армією стало спустошення Правобережжя і переселення залишків населення на Лівобережжя. Згідно Бахчисарайського миру між Росією і Туреччиною було заборонено селитися на південній частині Правобережжя, а північна її частина відійшла до Польщі.

Молодий московський цар Петро Олексійович задумав перетворити Росію на розвинуту державу. Для цього йому були потрібні виходи до моря, але узбережжя Чорного моря контролювали турки, а Балтійського – шведи. У 1700 р. почалася знаменита Північна війна, яка суттєво вплинула на майбутнє Гетьманщини. Гетьманом тоді був І. Мазепа, який спочатку був палким прихильником Перта І, а потім почав таємні переговори з поляками та шведами. 28 жовтня 1708 р. І. Мазепа з козацькою старшиною та 4 тисячами козаків відкрито перейшов на сторону шведів. Більша частина населення Гетьманщини залишилася вірною московському царю, бо Мазепа не був настільки популярним в народі, щоб отримати всебічну підтримку. 27 червня 1709 р. відбулася грандіозна Полтавська битва, яка вирішила долю Північної війни і України: розгром шведів, втеча Мазепа до Османської імперії та його загибель, підозріле відношення до Гетьманщини з боку Росії та обмеження прав і вольностей її населення (через зраду

І. Мазепи).

*Імператор Петро І Олексійович Романов
та гетьман Іван Степанович Мазепа*

У 1762 р. в результаті палацового перевороту до влади у Росії прийшла жінка Петра III, яка після хрещення отримала ім'я Катерина. Гетьманом у той час був К. Розумовський, який виступав на боці змовників. Скориставшись цією обставиною, К. Розумовський натякнув Катерині на її залежність від учасників заклоту. Але не такою жінкою була Катерина II, щоб ділити свою владу з іншими. А тут ще наприкінці 1763 р. козацька старшина почала (мабуть за ініціативи самого Розумовського) збір підписів під проханням передати гетьманську владу у спадщину династії Розумовських. К. Розумовського було викликано до Петербургу, де він відмовився від гетьманства, отримав колосальну на той час пенсію у 60000 крб. на рік. 10 листопада 1764 р. Катерина II видала указ про ліквідацію гетьманства і передачу всієї влади в Гетьманщині Малоросійської колегії, до якої ввійшли чотири представника козацької старшини та чотири російських чиновника.

Президент Малоросійської колегії граф П. Румянцев склав кадастр всіх земель Гетьманщини, навів порядок в системі керування, відмінив несправедливі побори, обмежив самоуправство гетьманських чиновників. Населення Гетьманщини достатньо байдуже сприйняло ліквідацію гетьманства (селянство було змучене податками й практично не приймало участі у політичному житті, козацтво вже не було організованою силою), а на козацьку старшину розповсюдили дію «Дарованої грамоти дворянству», якою дворянство Гетьманщини визнавалося єдиною правлячою силою імперії на рівні з російським дворянством.

*Імператриця Катерина II Олексіївна Романова
та останній гетьман Кирило Григорович Розумовський*

У другій половині XVIII ст. більша частина земель сьогоднішньої України входила до складу Російської імперії та імперії австрійських Габсбургів. Катерина II не тільки об'єднала під своєю владою Лівобережжя і Правобережжя, але й приєднала до імперії татарські і турецькі землі (зокрема, Крим та Причорномор'я), а також частково землі Речі Посполитої. Нова епоха почалася в культурному та науковому житті Російської імперії взагалі і українських земель зокрема. Втілення в життя принципів освіченої монархії посприяло відкриттю великої кількості бібліотек, друкарень, різного роду навчальних закладів. Катерина II листувалася з Вольтером і енциклопедистами, збирала художні полотна, залишила по собі багату літературну спадщину, у тому числі на тему історії, філософії, економіки, педагогіки. При цьому українська культура не тільки unikла занепаду, а й отримала подальший розвиток. В 1798 р. І. Котляревський опублікував поему «Енеїда» на народній мові, що стало початком відродження української культури. У Харкові в 1804 р. було відкрито Імператорський Університет, який став центром сприяння розвитку не тільки російської, але й української культури. В 1834 р. у Києві відкрився Університет св. Володимира, який став центром розвитку української науки. Звісно, що на розвиток суспільства, культури і науки тих українських земель, які входили до складу Російської імперії, суттєвий вплив здійснювала російська культура і наука.

На західноукраїнських землях (східна Галіція) та на західній Галіції, яку населяли поляки, імперією Габсбургів було створено єдине губернаторство – Королівство Галіції і Лодомерії. Оскільки абсолютну більшість дворян Галіції складали поляки, вони проводили достатньо жорстку політику колонізації. Багато хто з українських духовних осіб намагалися зберегти східнослов'янську культуру й мову. В 1833 р. у Львові навіть була створена перша західноукраїнська національна організація «Руська трійка», яка мала за мету збереження та розвиток української культури. Але

австрійська влада заарештувала значну кількість українських націоналістів і «Руська трійка» розпалася. 2 травня 1848 р. у Львові була створена Головна руська рада, яка об'єднувала українців-русинів східної Галиції і виступала на боці австрійської влади у боротьбі з польськими повстанцями. Інша частина галичан створила організацію «Руський собор», яка, навпаки, виступала на боці поляків. Таким чином, слов'янські народи в Галичині замість підтримки одне одного, почали боротьбу між собою, що звісно стримувало розвиток української культури і мови.

В середині XIX ст. у Російській імперії відбувалися значні зміни. Важливішою з них була відміна кріпацтва у 1861 р. В імперії були створені виборні органи місцевого самоврядування – земства, проведені реформи судової системи, освіти, війська. Епоха свободи при імператорі Олександрі II благотворно позначилася на малочисельній українській інтелігенції. Члени Кирило-Мефодіївського братства почали видавати у Петербурзі журнал «Основа», який було присвячено українській тематиці. В Києві було створено українську громаду, метою якої був розвиток української мови та культури. Активність руху української громади то збільшувалась, то зменшувалась, а після Емського указу 1876 р., яким заборонявся (без особливого дозволу!!!) друк і ввезення з закордону книжок українською мовою, фактично зникла.

Росія стрімко модернізувалася, перетворюючись з феодальної імперії на капіталістичну. Царська влада підтримувала та заохочувала відкриття нових заводів та фабрик. Почала швидко розвиватися промисловість, одним з центрів якої став південь Росії (район Донбасу та Кривого Рогу). Подальшого розвитку набули портові міста – Одеса та Херсон, а також промислові центри – Харків, Катеринослав, Юзівка. На Донбасі взагалі розпочався промисловий бум. Щоб найнятися робити на шахтах тисячі селян ринулися на землі Дикого Поля, де нещодавно бродили рідкісні кочівники і табун диких коней. Смертельно небезпечна робота під землею та стабільна заробітна платня створили тут особливий тип людини – по суті новий руськомовний субетнос [2].

Розподіл свого часу сучасних українських земель між Російською та Австрійською імперіями здійснив суттєвий вплив на розвиток українського суспільства та його культуру у відповідних регіонах. У своїй брошурі «Хто такі українці і чого вони хочуть» Михайло Грушевський писав: «Подивитися на вигляд українців – зараз можна помітити, що се люди не одної породи: одні чорняві, інші біляві, одні мають голову круглу, інші подовгасту, одні тілом худі і костисті, інші товсті, тілисті. Видно, що се потомки людей з різних порід і племен, що помішалися і злилися в один народ, об'єднані мовою, а головне – одною свідомістю народною». Найяскравішим свідченням різноманітності народу, який мешкав на українських землях є його костюми. У костюмах донеччан помітним є вплив епохи індустріалізації, одяг киян має суто селянський характер, а закарпатці у своєму

одязі нагадують угорців. З усього цього можна зробити висновок, що на початку XX століття українська нація тільки почала складатися [3].

*Національні костюми кінця XIX – початку XX століть
Донеччини, Київщини та Закарпаття*

28 червня 1914 р. почалася Перша світова війна. Супротивниками у цій війні стали два блоки: потрійний союз (Австро-Угорщина, Німеччина та Італія) та Антанта (Англія, Франція та Росія). Українські землі опинилися у складі двох протидіючих сил і стали ареною чисельних битв між народами. Українці, що жили на території Російської імперії, підтримували її уряд. В Австро-Угорщині москвофіли, як і більшість слов'ян імперії бажали бачити Росію переможницею, за що піддавалися жорстоким репресіям. Українофіли підтримували Австро-Угорський уряд і навіть сформували підрозділ українських добровольців – Легіон Сечових стрільців (2500 осіб), який воював за Австро-Угорщину. У листопаді 1914 австрійський міністр закордонних справ Берхтольд зазначав: «наша головна мета в цій війні полягає у довготривалому ослабленні Росії, і тому, на випадок нашої перемоги, ми приступимо до створення незалежної від Росії Української держави». При цьому він мав на увазі, що Відень підтримуватиме діяльність «Союзу визволення України». Це висловлювання повністю співпадає з тим, що ще у 1877 р проголосив творець Німецької імперії Отто фон Бісмарк: «Нам потрібно створити сильну Україну за рахунок передачі їй максимальної кількості російських земель».

Три роки постійних бойових дій спустошили західноукраїнські землі. З кожним роком війни погіршувалася ситуація і в тилу імперій, що воювали. Народи були незадоволені війною, яка затягнулася. Все частіше було чути вимоги миру, спалахували страйки та виступи по обидві сторони фронту. Назрівала революційна ситуація.

У лютому 1917 р. у Петрограді почалися революційні виступи робочих, яких підтримали солдати петроградського гарнізону, а вже 2 березня

імператор Микола II зрікся престолу. Вся влада перейшла до рук Тимчасового уряду, який було сформовано Державною Думою. У Києві окремі представники українських лівих партій створили власний орган влади – Українську Центральну Раду. Головою Ради було обрано історика Михайла Грушевського, який на той час перебував на посиланні у Сибірі. М. Грушевський звертався до Росії: «Ми хочемо, щоб держава, до складу котрої входить Україна, була федеративною, демократичною республікою». З тим 10 червня 1917 р. й проголосили I Універсал з вимогою надати Україні автономію у рамках демократичної і федеральної Росії. Заступник Голови Української Центральної Ради В.К. Винниченко так характеризував реакцію народу на проголошення I Універсалу: «Уся свідомо Україна за тих днів стала на коліна й молитовно, в захваті визволення, в запалі сміливості, в високій, піднесеній готовності до боротьби, до творчості заспівала: «Ще не вмерла України і слава, і воля!» [7]. У результаті переговорів з Тимчасовим урядом під контроль Центральної Ради було передано лише п'ять губерній – Волинську, Київську, Подільську, Чернігівську та Полтавську [2].

У Харкові та у більшій частині підконтрольних йому територій самодостатня влада склалася наприкінці серпня 1917 р., а вже 3 вересня харківські більшовики заявили: «Харківська Рада робочих, солдатських та селянських депутатів призначається єдиною владою у місті» [6]. У міру зростання активності Центральної Ради у Києві та її зазіхань на промислові губернії Півдня Росії теза про неділимість промислового району Донбасу все більш набирала сили. Тим не менш, після Жовтневої революції Центральна Рада заявила, що вся влада в Україні переходить до її рук та видала III Універсал, яким проголошувалася Українська Народна Республіка у складі дев'яти губерній: Київської, Полтавської, Чернігівської, Волинської, Подільської, Херсонської, Харківської, Катеринославської, Таврійської, та частин Курської і Воронежської губерній. Хтось з цього приводу може знов «молитовно заспівав», але для мешканців промислових регіонів півдня Росії входження до складу України було несподіваним та неприйнятним.

24 листопада 1917 р. Харківська Рада прийняла резолюцію про відношення до Центральної Ради: «III Універсал в связи со своей практической политикой теперешних вождей Рады сводится к ... насильственному, без предварительного опроса населения, навязыванию власти теперешней Киевской рады населению местностей, не выбиравших Рады и протестующих против политики Рады ... Совет протестует против аннексии Харькова и части Донецкого бассейна Радой и по-прежнему признает единственной властью в Харькове и Донецком бассейне Советы рабочих, солдатских и крестьянских депутатов ...» [6]. Згодом у Харкові зібрався IV З'їзд рад Донецько-Криворізької області, який 12 лютого 1918 р. проголосив створення Донецько-Криворізької республіки із столицею у місті Харкові.

У вільному місті Одеса у відповідь на III Універсал спалахнуло повстання проти Центральної Ради. Частина військових, що були розквартировані у Одесі, стали на бік Києва, інші – вважали головним Секретаріат у Харкові. Вирішальним було втручання військових моряків, які вдарили головним калібром по позиціях київських гайдамаків і закріпили Одесу за більшовиками. Замість «вільного міста» на частині території Херсонської і Бессарабської губерній була проголошена Одеська Радянська Республіка з центром в місті Одеса. Увечері 18 січня була обрана Рада народних комісарів Одеської Радянської Республіки, яка визнала вищу владу в особі Раднаркому Петрограду і радянського уряду в Харкові. У Криму 19 березня 1918 р. було проголошено Радянську Соціалістичну Республіку Тавриди [2]. В деяких інших містах на українських землях Радянську владу проголосили ще до приходу більшовиків.

За допомогою у боротьбі з більшовиками Центральна Рада звернулася до Німеччини та Австро-Угорщини, які на той час вели переговори про мир з Радянською Росією. Німці згодилися заключити договір з УНР в обмін на поставки продовольства до Німеччини, але вони бажали мати справу тільки з самостійною державою. Саме тому 9 січня 1918 р. Рада проголосила IV Універсал, яким УНР проголошувалася незалежною державою. Але вже 26 січня 1918 р. Київ було зайнято червоноармійцями. Згодом на більшій частині України була встановлена Радянська влада, яку було проголошено ще 12 грудня 1917 р. на Першому Всеукраїнському з'їзді Рад, що відбувся у Харкові.

Відновлення влади Центральної Ради (за допомогою німецьких та австрійських штиків) не призвело до стабілізації політичної ситуації у країні. Уряд УНР виявився неспроможним забезпечити поставки продовольства новим союзникам. В країні панувала анархія, безлад та спекуляція. Все це призвело до того, що німецькими військовими Центральну Раду було розпущено. При цьому ні населення, ні частини української армії не виступили проти таких дій німецького військового командування [8]. Одночасно з розпуском Центральної Ради з дозволу німців в Києві проходив Всеукраїнський з'їзд хліборобів, на якому владу в Україні було передано царському генералу, ад'ютанту Миколи II – Павлу Скоропадському, а самого Скоропадського проголошено гетьманом України з практично монархічними повноваженнями. Пізніше, у 1919 р. командувач німецьким східним фронтом Макс Гофман в інтерв'ю британській газеті Daily Mail, сказав: «Україна та інші державні утворення не більше як ефемерне створення ... Насправді Україна – це справа моїх рук, а зовсім не творіння свідомої волі російського народу. Ні хто інший, як я, створив Україну, щоб мати можливість укласти мир, хоча б з однією частиною Росії ... ».

Найбільш радикальні заходи гетьманського уряду відбулися у сфері культури. Наляканий перемогою більшовизму у Росії, уряд вирішив відмовитися від російської культури. Гетьман П. Скоропадський, який не розмо-

вляв українською мовою, почав в Україні політику українізації. Було створено українські гімназії, два українських університети, в руських школах вводилися українські учбові дисципліни, видавалися українські підручники. Була зроблена спроба відділити православну церкву України від Московського патріархату. Але українізація, як і інші сфери діяльності гетьманського уряду трималися лише на німецьких штиках. Ситуація в країні як і раніше була неспокійною. Сподіваючись на підтримку країн Антанти, П. Скоропадський 14 листопада 1918 р. оголосив Федеративну грамоту, якою закликав відновити Російську державу на федеративній підставі.

*Очільники Української держави: Михайло Грушевський,
Павло Скоропадський та Симон Петлюра*

Але було вже запізно. Зі сходу наступали більшовики, а українські соціалістичні партії створили Директорію УНР на чолі з В. Винниченком. Один з членів Директорії С. Петлюра проголосив себе військовим отаманом УНР і підняв повстання. Дружини П. Скоропадського були розбиті, сам він втік з України, а у Київ ввійшли війська Директорії. Але Директорія також не в змозі була налагодити керування країною, її роздирали політичні протиріччя (так само, як і після смерті Б. Хмельницького, коли козацька старшина не змогла порозумітися і настала руїна). В. Винниченко доказував, що треба спиратися на більшовицькі лозунги для залучення робочих та бідніших з селян. С. Петлюра, навпаки, пропонував спиратися на заможні верстви населення. В результаті безперервних суперечок Директорія не вирішила ні земельного, ні будь-якого іншого соціального питання. Отамани, що становили основу армії УНР, переходили на бік більшовиків. І вже 5 лютого 1919 р. частини Червоної Армії ввійшли до Києва. Вибив Директорію з Києва більшовики повернули на південь для боротьби з арміями Антанти. Через деякий час на більшій частині сьогоdnішніх українських земель була створена Українська Соціалістична Радянська Республіка.

У той час у Австро-Угорщині розпочалася революція. 1 листопада 1918 р. українські сили, спираючись на австрійські полки, що були набрані з галичан, захопили владу у Львові, в інших містах Східної Галиції та проголосили Західноукраїнську Народну Республіку. Проте країни Антанти відмовилися признати ЗУНР та погодилися на її окупацію новоствореною польською державою.

Влітку 1919 р. Добровольча армія білого генерала А. Денікіна з півдня почала наступ на Україну. С. Петлюра з частинами армії УНР та Української Галицької армії (УГА) рухався на Київ із заходу. Обидві сторони ввійшли до Києва 30 серпня, але після перемовин галичани були вимушені покинути місто. А. Денікін був прихильником єдиної Російської імперії і вважав С. Петлюру з Директорією не меншим злом ніж більшовики. Однак і А. Денікіну не вдалося скористуватися плодами своєї перемоги. Він повертав землю поміщикам, жорстоко карав селян. Це спричинило сильний супротив та чисельні повстання місцевого населення. Вже весною 1920 р. більшовики повністю відновили свою владу в Україні, навіть вояки УГА перейшли на їх сторону. Залишки армії А. Денікіна утримували свої позиції лише в Криму.

Противники Радянської влади у 1920 р. зробили декілька спроб вибити більшовиків з України. Польща за підтримки Антанти напала на Радянську Україну та Радянську Білорусію. Попередньо поляки з головою Директорії С. Петлюрою підписали угоду, за якою після перемоги Польща признавала УНР, а Петлюра повертав землі на правобережжі польським поміщикам та визнавав польську окупацію Західної України. Такі умови були не до вподоби простим українцям, знов спалахнули повстання, і Червону Армію зупинили лише під Варшавою, хоча полякам вдалося (завдяки мирній угоді) залишити за собою західні райони України. Іншою спробою був наступ з Криму білогвардійської армії під командуванням генерала П. Врангеля. Але чисельність його військ була незначною і к кінцю листопада 1920 р. Крим було взято частинами Червоної Армії. Таким чином, наприкінці 1920 р. Громадянську війну в Україні було завершено повною перемогою більшовиків.

Багаторічні військові дії на українській території призвели до фактичної катастрофи у промисловості, сільському господарстві, на транспорті та у інших сферах життєдіяльності людей. Але більшовики знайшли в собі сили не тільки визнати хибною політику «воєнного комунізму», але й знайти шляхи покращення стану населення. Почалася нова економічна політика більшовиків (НЕП), яка фактично відродила у країні капіталістичні відношення.

Для забезпечення рівності прав всіх суб'єктів Російської Федерації 30 грудня 1922 р. було проголошено створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). За Конституцією СРСР Українська республіка зберігала більшість ознак державності та мала повноцінну систему керу-

вання. Разом з індустріалізацією та колективізацією, які проводилися по всьому Радянському Союзу, в Україні проводилася політика українізації. Вона охопила всі галузі життя, але особливий вплив справила на освіту. Найбільш вражаючих успіхів було досягнуто у ліквідації неписьменності. Після революції і громадянської війни письменними були лише 40 % міського населення і 15 % сільського. За десять років ці показники збільшилися відповідно до 70 % і 50 %. Масова освітня компанія велася українською мовою. Для цього у 80 % загальноосвітніх шкіл і 30 % вищих навчальних закладів викладання здійснювалось виключно українською мовою. У 1928 р. було проведено реформу українського правопису, в результаті чого українська мова придбала графічну самостійність.

Задля забезпечення міжнаціонального спілкування в межах СРСР 19 квітня 1927 р. ЦК КП(б)У приймає рішення про визнання особливого значення російської мови. В 1932 р. І.В. Сталін зробив заяву про негаразди в українських партійних організаціях і на цьому тлі процеси українізації починають потроху згортати. 10 квітня 1938 р. на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У розглядається питання про реорганізацію національних шкіл і з 1 вересня 1938 р. російська мова у якості дисципліни починає викладатися в усіх школах України.

В 1939 р. нацистська Німеччина зі своїми союзниками почали відкрито готуватися до Другої світової війни. 23 серпня 1939 р. СРСР та гітлерівська Німеччина підписали угоду про ненапад. У таємному протоколі була зафіксована згода Німеччини віддати СРСР частину земель східної Європи, у тому числі українські землі у Польщі. 1 вересня 1939 р. Німеччина напала на Польщу. Почалася Друга світова війна. 17 вересня частини Червоної Армії зайняли західноукраїнські землі. Незабаром були проведені вибори до Народного зібрання Західної України, результатом яких стало приєднання українських земель до Радянської України. Влітку 1940 р. Румунія за вимогою І. Сталіна передала СРСР Північну Буковину та Бессарабію. Після цього українізація в Радянській Україні проводилася на територіях Львівської, Станіславської (нині Івано-Франківська) та Тернопільської областей протягом 1939-1941 рр. Польська мова витискувалася українською. Львівський університет ім. Яна Казимира було перейменовано на честь Івана Франка, українізовано Львівську оперу, засновані нові україномовні газети. Радянська влада відкрила додатково 1416 шкіл, а загалом викладання українською мовою відбувалося у 5600 школах.

Незважаючи на досягнуті домовленості 22 червня 1941 року Німеччина і її союзники без оголошення війни напали на СРСР. На Україну в напрямку Київ – Донбас наступала група армій «Південь» та 1-а танкова група Клейста. Ще готуючи напад на СРСР, гітлерівці з самого початку планували використовувати українських націоналістів, яким обіцяли сприяти у відродженні української соборної самостійної держави. Зі свого боку, більшість українських націоналістичних організацій, таких як Організація

Українських Націоналістів (ОУН(б) – бандерівці та ОУН(м) – мельниківні), Уряд УНР у вигнанні та інші вважали нацистську Німеччину своїм союзником у боротьбі з СРСР. Організація українських націоналістів, що діяла під проводом Степана Бандери, навіть прийняла Акт проголошення Української держави, який було опубліковано у газеті «Зборівські вісті», № 1 від 31 липня 1941 р. Третім пунктом цього Акту було зазначено: «Новоповстаюча Українська Держава буде тісно співдіяти з Націонал-Соціалістичною Великою Німеччиною, що під проводом свого Вождя Адольфа Гітлера творить новий лад в Європі і світі та допомагає Українському Народові визволитися з під московської окупації». На підтвердження своїх обов'язків з проголошеного Акту ОУН(б) прийняла участь у формуванні диверсійних батальйонів «Нахтигаль» та «Роланд», ОУН(м) активно допомагала нацистам у створенні окупаційної адміністрації, прийняла участь в формуванні у 1943 р. дивізії СС «Галичина» [8].

Плакат, що було випущено фашистською Німеччиною для українців у 1941 р.

З одного боку нацисти закликали українське населення надавати їм допомогу в будівництві «нового порядку» в Європі, а з іншого – встановили на українських землях жорстокий окупаційний режим. Дії окупантів ґрунтувалися на «Генеральному плані "Ост"», згідно з яким єврейське і циганське населення України підлягало повному знищенню, а слов'янське – частковій ліквідації та виселенню за Урал. Найбільш міцні особи працездатного віку повинні були вивозитися на примусові роботи до Німеччини. Ні про яку незалежність або автономію України мови не йшло: нацисти ніколи не приховували свого презирливого ставлення до слов'ян взагалі та до українців, зо-

крема. Вони, мабуть, добре пам'ятали слова німецького генерала Макса Гофмана, про те, що це саме він зробив Україну. Ось, що з цього приводу казали німецькі державні та політичні діячі часів Третього рейху:

А. Гітлер: «Слов'яни повинні працювати на нас, а у разі, якщо вони нам більше не потрібні, нехай помирають. Щеплення і охорона здоров'я для них зайві. Слов'янська плодючість небажана ... освіта небезпечна. Досить, якщо вони умітимуть рахувати до ста... Кожна освічена людина – це наш майбутній ворог. Слід відкинути усі сентиментальні заперечення. Треба управляти цим народом із залізною рішучістю»;

М. Борман: «Якщо ... цей народ розмножуватиметься ще швидше, ніж нині, то це не лише б'є по наших інтересах, але може навіть привести до того, що етнічний тиск росіян, або так званих українців, через порівняно короткий час стане небезпечним. Значить, нам було б вигідно добитися такого положення, при якому ці росіяни або так звані українці не розмножувалися б так швидко. Адже ми збираємося через якийсь час заселити усю цю колишню російську землю німцями»;

Э. Кох. «Добре відомо, що саме Київ, а не Москва є матір'ю слов'янських міст. І ніколи не буде дружби між слов'янами і германцями, будуть тільки переможці і переможені.... З України потрібно зробити територію німецької колонізації...».

Територію України було поділено на декілька частин: Північна Буковина та Південна Бессарабія – повернуті Румунії, які разом з південно-західними землями об'єднані у губернаторство «Трансильванія», західно-українські землі під назвою «округ Галіція» було включено у склад генерал-губернаторства, створеного на землях колишньої польської держави. Північно-східні землі та Крим залишилися під прямим воєнним командуванням (зона відповідальності вермахту). Інші території ввійшли до рейхкомісаріату «Україна» з центром у місті Рівне.

На території рейхскомісаріату «Україна» перші кілька місяців ознаменувалися тенденцією до демонстративного протиставлення українців росіянам, при явному благоволінні до українців, виникла велика кількість видань українською мовою і українських громадських організацій, які підтримували окупаційну владу. Свідченням такої підтримки є наказ № 24/5-6 обер-бургомістра міста Харкова А.І. Крамаренка від 9 березня (повторно – 16 березня, з невеликими текстовими різницями) 1942 р., що зберігається у Харківському Державному архіві на вул. Університетській: «П'ятий місяць уже над вільним містом поруч з переможним Германським прапором майорить наш рідний жовто-блакитний український прапор як символ нового життя, нового відродження нашої неньки-батьківщини. Але на великий жаль і сором до всіх нас українців ще й досі залишається де-не-де ганебна більшовицька спадщина. З великим соромом до всіх нас та з цілком зрозумілим гнівом українського людства трапляється чути по деяких установах, навіть у районних управах, розмови російською мовою з боку урядовців, які

нібито соромляться своєї рідної мови. Сором за це тим, хто стає вільним громадянином звільненої батьківщини. Ганьба і не місце з нами тим, хто цурається своєї рідної мови. Ми не припустимо, цього не мусить бути. Тому наказую категорично заборонити далі будь кому з урядовців розмову російською мовою в службовий час в установі». Таким чином чергова українізація України знов відбувалася за підтримки німецького штика.

В той час, саме в рейхкомісаріаті та в зоні відповідальності вермахту нацисти проводили найбільш жорстоку політику по відношенню до мирного населення. Нещадно знищувалися євреї та цигане (Бабій Яр у Києві, Дрогобицький Яр у Харкові). За найменший непослух розстрілювалися заручники, знищувалися цілі поселення разом з мешканцями. Гітлерівці штучно скорочували поставки продовольства до великих міст, щоб викликати голод серед городян. Починаючи з 1941 р. проходив планомірний примусовий вивіз працездатного населення на роботи до Німеччини. За весь термін окупації на військові заводи рейху було вивезено 2,2 млн. осіб.

Новий лад в Україні німецького зразка 1941 р.

Дії окупантів викликали відповідну реакцію населення України. Якщо у 1941 р. проти нацистів боролися невеликі групи оточених радянських військ та слабке підпілля у містах, то вже у 1942 р. у республіці широко розгорнувся народний підпільний та партизанський рух. У північних лісах виникли великі партизанські об'єднання С. Ковпака, С. Руднева, О. Федорова, О. Сабурова. На півдні у одеських та кримських катакомбах діяли партизанські загони. Більшість партизанських загонів координувала свої дії з партизанським штабом у Москві та радянськими військами на фронті. Партизанам доводилося воювати не тільки з німецькими військами, але й з їх союзниками Українською повстанською армією. Хоча партизани і не мали сил досить для того, щоб зломити міць армії гітлерівської Германії, вони надавали великої підтримки радянським військам у звільненні України [8].

Перемога під Сталінградом у лютому 1943 р. дозволила Радянському Союзу перехватити стратегічну ініціативу у війні. Радянське командування розгорнуло широкомасштабний наступ, у ході якого війська Північно-Західного та Воронізького фронтів вступили на територію Української Радянської Соціалістичної Республіки. Розгром німецьких військ на Курської дузі послугував новим поштовхом у звільненні України. У ході Харківсько-Білгородської операції 23 серпня було звільнено Харків. В вересні Радянські війська почали наступ на Донбасі та у північній Україні. 8 вересня вони вже звільнили місто Сталіно (Донецьк), а 22 вересня – всю територію Донбасу. До кінця вересня Радянські війська звільнили майже все лівобережжя та вийшли до Дніпра, який форсували північніше та південніше Києва. Звільнення Києва відбулося 6 листопада 1943 р. Одночасно почався наступ на Правобережній Україні.

Монумент Родина-мати та меморіальний комплекс у Києві на честь визволення України від німецько-фашистських загарбників

На початку 1944 р. Радянськими військами було знищено велику кількість німецьких військ у ході Корсунь-Шевченківської операції. Влітку цього ж року були звільнені Правобережжя та більша частина Західної України та Бессарабії. Остаточо гітлерівських загарбників було вигнано з території Радянської України 8 жовтня 1944 р. 26 жовтня було звільнено Мукачеве, а 27 жовтня – Ужгород. 8 травня 1945 р. у Карлсхорсте (передмістя Берліну) було підписано Акт про беззаперечну капітуляцію збройних сил фашистської Германії. День 9 травня став Днем Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні, яку зараз в Україні називають «совєтсько-німецькою» війною. Датою завершення Другої Світової війни прийнято вважати 2 вересня 1945 р., коли у Токійській бухті на борту американського лінкору «Міссурі» представники Японії підписали Акт про беззапе-

речну капітуляцію.

Військові дії та німецько-фашистські окупанти нанесли величезної шкоди народному хазяйству Української Радянської Соціалістичної Республіки. Вони зруйнували велику кількість міст та поселень, понад 28 тисяч сіл, залишили без житла біля 10 мільйонів осіб. Гітлерівці перетворили на руїни 16 тисяч промислових підприємств, понад 200 тисяч будов виробничого призначення. Було зруйновано 47 доменних та 117 мартенівських печей, 135 прокатних станів. Окупанти знищили і розграбували 27725 колгоспів, 873 радгоспи, понад 1200 машино-тракторних станцій, 32930 шкіл, технікумів та вищих навчальних закладів [4]. Для відновлення економіки керівництво Радянського Союзу спрямувало в УРСР значні матеріальні, технічні та людські ресурси. Вже за п'ять років економіку УРСР вдалося практично повністю відновити.

Таким чином, Друга світова війна призвела до значних змін у долі України. Повоєнна Україна у багатьох відношеннях виявилась дуже відмінною від тієї, якою вона була до війни. Хоча у війні Україна і зазнала величезних збитків, проте значно розширились її кордони, зросла політична й економічна вага республіки в СРСР. Держава вийшла на міжнародну арену як суб'єкт міжнародного права, стала членом ООН, докорінно змінився склад населення і, що найважливіше, вперше за багато століть майже всі українські землі опинились у межах однієї держави.

Після смерті І.В. Сталіна (5.03.1953 р.) у СРСР почалася поступова лібералізація політичного режиму. Найбільш суттєво за часів «хрущовської оттепели» виріс рівень життя населення. Промисловість частково було переорієнтовано на виробництво товарів масового споживання. У продажу з'явилася побутова електроніка, меблі, одяг та навіть легкові автомобілі. У містах було розгорнуто будівництво житлових будинків, куди з бараків переселялися десятки тисяч родин.

У 1954 році відбулося святкування 300-річчя Переяславської ради та возз'єднання України з Росією. Головною подією ювілейних торжеств став Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР». Це рішення мотивувалось спільністю економіки, близькістю території, тісними господарськими та культурними зв'язками між Кримом та Україною. Сьогодні існує багато поглядів на це рішення М.С. Хрущова, але єдиної точки зору досить немає. Цим актом завершилось повне формування державної території сучасної України.

Таким чином, остаточно територія УРСР була сформована у 1954 р. Її площа складала 603,7 тис. кв. км. Республіка була поділена на 25 областей, межувала на сході з РРФСР, на півночі з БРСР, на заході з Польщею, Чехо-Словаччиною, Угорщиною та Румунією.

Після усунення від влади М.С. Хрущова розпочалася поступова зміна політичного курсу СРСР, стало зрозуміло, що настала криза комуністичної ідеології. За цих обставин нове партійне керівництво висунуло konce-

пцію так званого «зрілого», «розвинутого соціалізму». Вперше про це заявив Л.І. Брежнєв у листопаді 1967 р., трактуючи його як закономірний, відносно тривалий етап на шляху до комунізму. «Розвинутий соціалізм» – це розвинені виробничі сили, передова наука і культура, постійно зростаючий життєвий рівень народу, всебічний розвиток особи, зрілі суспільні відносини, висока організованість, ідейність і свідомість трудящих, зближення всіх класів та суспільних груп, юридичну й фактичну рівність, братерське співробітництво націй і народностей, створення нової історичної спільності – радянського народу.

У жовтні 1977 р. було прийнято нову Конституцію СРСР. На її політико-правовій основі була розроблена Конституція УРСР (прийнята у квітні 1978 р.). Оголошувалося, що УРСР – соціалістична загальнонародна держава, де вся влада належить народові. Зазначалося, що народ здійснює владу через ради народних депутатів, а самі ради становлять політичну основу УРСР. Керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства, ядром його політичної системи була оголошена КПРС (ст. 6). Соціалістична власність на засоби виробництва у формі державної (загальнонародної) та колгоспно-кооперативної власності складала основу економічної системи УРСР. Економіка УРСР оголошувалась частиною єдиного народногосподарського комплексу СРСР.

Норми Конституції значно розходилися з реальним життям радянських громадян. В країні поступово поширюється безгосподарність, безвідповідальність, уседозволеність, практика приписок, показуха, розростались корупція, зловживання владою та інші негативні явища. Економічна і політична криза доповнювалися моральною деградацією суспільства. Звичайно, країна не стояла на місці, але темпи її розвитку не відповідали зростаючим потребам суспільства, а тим більше загально цивілізаційним процесам. Згодом цей період у житті країни (від середини 60-х до середини 80-х років) назвуть «застоем».

Всеохоплююча криза в СРСР вимагала відповідальних, справді історичних рішень. Можливості тоталітарної системи, що базувалася на диктатурі, насиллі, всевладді партапарату були вичерпані. Країна стояла на порозі кардинальних суспільно-політичних змін.

Після спроби державного перевороту у Москві 19 серпня 1991 року стало ясно, що повернення до старих методів управління державою неможливо. 24 серпня 1991 року Верховна Рада УРСР на своїй позачерговій сесії приймає історичний документ – «Акт проголошення незалежності України», яким проголошує незалежність України та створення української держави – України.

1 грудня 1991 р. відбувся Всеукраїнський референдум, в якому взяли участь 84 % громадян України, які мали право голосу. За підтвердження Акта проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. проголосувало 90 % громадян країни. Народ сподівався, що у невеликій (порівняно

з Радянським Союзом) республіці, яка має вихід до моря, значні природні ресурси, велику кількість промислових і сільськогосподарських підприємств, розвинену інфраструктуру навести лад та покращити життя можна буде дуже швидко (на превеликий жаль, їх надіям не судилося збутися).

7–8 грудня 1991 р. відбулася зустріч у Біловезькій Пущі (Білорусь) Президента України Л. Кравчука, Президента РРФСР Б. Єльцина, Голови Верховної Ради Республіки Білорусь С. Шушкевича, на якій лідери трьох держав підписали (8 грудня) «Угоду про створення Співдружності Незалежних Держав». У документі констатувалося що «Союз РСР як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність припиняє своє існування», а замість нього сторони утворюють Співдружність Незалежних Держав.

Таким чином закінчилось формування території сучасної української держави. І як би зараз не оцінювалось недалеке минуле нашої країни, слід констатувати, що головну роль у територіальному формуванні України зіграв саме Радянський Союз (див. табл. 1 і 2). Отже при вирішенні питань, що пов'язані з національними, мовними, культурними та релігійними проблемами, слід діяти, з урахуванням того, що кордони країни формувались вкрай повільно, окремі регіони населені не тільки українцями, але й представниками інших народів (між якими та українцями, проте, значно більше спорідненого, чим того, що їх роз'єднує), інтереси яких повинні враховуватися при визначенні державної політики.

Для того, щоб Україна, з усією її різноманітністю, була насправді єдиною, заможною, розвинутою та демократичною державою, треба, перш за все, негайно припинити військові дії на Донбасі та відновити мирне життя, крім того, не слід воювати з минулим, пора вже почати вирішувати сьогоденні соціальні проблеми народу та нарешті подбати про майбутнє країни, яка всім нам стала БАТЬКІВЩИНОЮ.

Список літератури: 1. *Альбовский Е.А.* Харьковские казаки. I-я книга I-го тома. – Х.: Райдер, 2005. – 240 с. 2. *Бузина О.* Утешение историей. – К.: Арий, 2015. – 384 с. 3. *Бузина О.* Союз плуга и трезуба. Как придумали Украину. – К.: Арий, 2015. – 496 с. 4. *Великая Отечественная война 1941–1945: энциклопедия* / Гл. ред. М.М. Козлов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1985. – 832 с. 5. *Грушевский М.С.* История Украины с иллюстрациями и дополнениями / Сост. И.И. Брояк, В.Ф. Верстюк, автор статьи В.К. Губарев. – Донецк: ООО «ПКФ «БАО», 2011. – 576 с. 6. *Корнилов В.В.* Донецко-Криворожская республика. Расстрелянная мечта. – Харьков: «Фолио», 2011. – 603 с. 7. *Кризис национальной идеи в Украине* [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://rupor.od.ua/article/Krizis-nacionalnoj-idei-v-Ukraine-Nikto-ne-dast/>. 8. *Литовченко С.Д.* История земель украинских / С.Д. Литовченко. – Х.: Фактор, 2008. – 200 с. (серия «Украина. Вчера, сегодня, завтра»). 9. *Народы мира: историко-этнографический справочник* / Гл. ред. Ю.В. Бромлей. – М.: Сов. Энциклопедия, 1988. – 624 с.

Таблиця 1. Території, що були передані зі складу УРСР

До кого	Дата	Територія
РСФСР	1919	Чотири північних повіту Чернігівської губернії. Семенівська волость Новозибківського повіту повернута у 1926 році
	1924	Міста Таганрог і Шахти з частиною земель, що прилягають до них з півночі
Молдавська РСР	1940	Лівобережна частина сучасного Придністров'я
Чехословаччина	1946	Село Лекаровце з територією, що до нього прилягає
Польща	1951	Місто Устрики з територією, що до нього прилягає

Таблиця 2. Території, що були передані до складу УРСР

Від кого	Дата	Територія
РСФСР	1920	Південно-західна частина Обласі Війська Донського (Макіївка, Амвросієвка). Частина територій (Таганрог, Шахти) повернуті у 1924 р.
	1920	Станиця Луганська Донської області з територіями, що прилягають до річки Сіверський Донець
	1925	Путивльський повіт (без Крупецький волості), Кренічанская волость Грайворонського повіту і дві неповні волості Грайворонського і Білгородського повітів Курської губернії
	1926	Троїцька волость Валуйського повіту Воронежської губернії, частина Донецького округу Північно-Кавказького краю (околиця Станично-Луганського району на схід від річки Сіверський Донець)
	1944	Село Дар'їно-Єрмаківка і селище Кошари Червоногвардійського району Ростовської області
	1954	Кримська область
Польща	1939	Західна Україна, 6 областей: Волинська, Дрогобицька, Львівська, Ровенська, Станіславська, Тернопільська. Повернуто Польщі: західну частину Дрогобицької області у 1945 (Бірчанський район, Лісковський район, західна частина Перемишльського району), у 1948 (Медиковський район), у 1951 (Нижньо-Устріцький район, натомість на частину територій Люблінського воєводства)
Румунія	1940	Північна Буковина, область Герца
	1948	Острів Зміїний
Бессарабія	1940	Буджак, північна частина Бессарабії
Чехословаччина	1945	Підкарпатська Русь (Закарпатська Україна). Село Лекаровце з прилеглою територією повернуто Чехословаччини у 1946 році
	1945	Місто Чоп та 250 км ² території Словаччини, що до нього прилягають

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ І ТЕХНІКИ

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ НАУКИ ЯК НАУКОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Владленова І. В.

Національний технічний університет «ХПІ», Харків

Ми живемо в світі, де домінують науки і технології. Наука стає все більш спеціалізованою, але якщо ми хочемо зрозуміти ті зміни, які ми спостерігаємо, ми повинні говорити зрозумілою, переконливою і зрозумілою мовою. Необхідно шукати нові шляхи, нові способи залучення людей до науки. Це може бути веб-сайт, неонові реклами, інтерактивна гра, віртуальні інтерактивні моделі і дисплеї, робочі моделі, виставки, знайомство з історією різних наук, біографією вчених, цікаві дискусії та бесіди, наукові події, які призначено для непрофесійної аудиторії. Популяризацією науки активно займаються планетарії, музеї, наукові центри, національні парки, соціальні науки. Популяризація науки в вишах – це також крок в поширенні інформації про самий вуз і корисна реклама навчальних послуг.

Достатньою успішно займається популяризацією науки спеціально створений для цього Науковий центр Коперника в Варшаві. Це культурна установа створена і фінансується за рахунок міста Варшави, Міністерства науки та вищої освіти. У науковому центрі знаходиться понад 450 інтерактивних експонатів, за допомогою яких відвідувачі самі проводять експерименти, також в Центрі є планетарій «Небо Коперника». Тут можна самостійно проводити експерименти, завдяки яким складні природні явища стають зрозумілими. Одночасно – це захоплююче проведення часу. Наукова популяризація – це інтерпретація наукової інформації (науки), призначеної для широкої аудиторії. Наукова популяризація через Інтернет – це можливість поширення інформації про зусилля, досягнення науки. Такі проекти можуть включати: електронні книги, електронні конференції, електронні газети, інтернет-журналістику, онлайн-семінари, семінари та наради, електронні форуми, журнали відкритого доступу, аудіовізуальні матеріали і т.д.

Сьогодні наука користується, зрозуміло, певною інституційною підтримкою. Наприклад, в сімнадцятому та вісімнадцятому століттях ця підтримка повинна була бути завойована. Це завоювання також можна віднести до успішної популяризації науки. Наука за часів Коперника протиставляє себе релігійним авторитетам і догматам, вона створює нову громадськість, для якої наука стає природним компонентом нашого життя, професійної діяльності, яка є результатом соціальної місії вчених, що націлена на підвищення комфорту нашого життя. Соціальне визнання місця і ролі науки безпосередньо залежить від політичних, ідеологічних та релігійних чинників. У демократичних суспільствах рівень фінансування науки вище, ніж в традиційних.

Необхідно відзначити, що в справі популяризації науки журналісти і вчені повинні працювати разом. На жаль, в Україні мало наукових журналістів, які б висвітлювали діяльність вчених, описували б події, що відбуваються в світі науки. Закони, за якими працює наукове співтовариство відрізняються від тих, що функціонують в соціальній публічній сфері. Тут свої особливості і вимоги. Не всі наукові дослідження мають яскраво виражений суспільний характер і епістемічну привабливість наукових досліджень. Наприклад, результати, які отримано в фундаментальній науці не завжди мають швидке практичне застосування. Деякі дослідження в точних природничих, математичних науках досить «абстрактні» та важко зрозумілі пересічному громадянину. Космологічні дослідження або вивчення планет Сонячної системи взагалі здаються занадто відірваними від життя простої людини. Але ж всі ті наукові пошуки та розвідки мають прагматичний соціальний ефект, тільки його треба зрозуміло розтлумачити. В цьому напрямку є робота для соціальних епістемологів. Соціальні епістемологи розглядають соціальний аспект як основу для формування знання, вони намагаються розібратися в тому, як слід шукати прагнення до знань, включаючи його соціальні (й інституційні) вимірювання. Тут на стику філософії науки, соціальної епістемології, соціології та журналістики можна проводити дослідження з популяризації наукового знання. Соціальні епістемологи проводять нормативні дослідження, не втрачаючи при цьому контролю над соціальним виміром знання. Отже, є вагомі причини розглянути можливість розширення сфери філософії науки з метою включення цих дисциплін, паралельно включаючи дискусії в гуманітарних і суспільних науках з приводу соціального виміру наукового знання і ролі науки в суспільстві.

Такі вчені, як Альберт Ейнштейн та Марія Кюрі усвідомлювали важливість наукової освіти, крім того, що вони були видатним вченими, вони також були суспільними діячами, які наочно розповідали про те, як досягнення фундаментальної науки можна використати для розуміння всесвіту та вирішення практичних завдань. Видатний французький астроном К. Фламмаріон заснував Французьке астрономічне товариство, яке при його житті нараховувало декілька сотень членів з усього світу. Товариство переслідувало виключно популяризаторську мету. Зараз в Україні як ніколи потрібно налагоджувати діалог між наукою та громадськістю. Це, в першу чергу, відволікає суспільство від ідеолого-пропагандистської інформації, яка розгалужує суспільство, роз'єднує людей за так званою ідеологічною ознакою. Наука стоїть вище ідеологій, політичних пристрастей, вона наднаціональна, наддержавна, вона для всіх. В сучасних умовах наука може стати об'єднуючою ланкою між різними верствами населення. Наука формує критичне мислення, вона вчить осмислювати та аналізувати інформацію, вона стимулює цікавість, інтерес до світу, вона розкриває творчі здібності. Українцям потрібна нова інтелектуальна еліта, яка раціональна мислить, має здоровий скептицизм, формує баланс між відкритістю до нових ідей до мето-

дологічних сумнівів. Нам потрібна наукова грамотність при вирішенні політичних та буденних проблем, яка в змозі змінити Україну на краще.

Література: 1. The Social Dimensions of Scientific Knowledge [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://plato.stanford.edu/entries/scientific-knowledge-social/>. 2. Peirce Charles S. Some Consequences of Four Incapacities / Charles S. Peirce // Journal of Speculative Philosophy, 2: 140–157; reprinted in C.S. Peirce, Selected Writings, Philip Wiener (ed.), New York: Dover Publications, 1958. – P. 39–72.

ОСОБЕННОСТИ УНИВЕРСИТЕТСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ИЗРАИЛЕ

Волошко Е. В.

Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков

В разных странах образовательная система разнится, имея свои особенности и специфику. Однако, общими целями образования были и продолжают являться развитие познавательной деятельности человека, формирование процессов ценностных ориентаций, осознание места и роли в обществе и, наконец, понятие направлений своей деятельности в жизни.

Про историю университета. Данная работа была написана на основе изучения одного из крупнейших университетов Израиля имени Давида Бен-Гуриона в Негеве, что в городе Беер-Шева. Это один из восьми университетов Израиля. Университет был основан в 1969 году с целью развития пустыни Негев, составляющей более 60% территории страны. Его создание было инспирировано первым израильским премьер-министром Давидом Бен-Гурионом. На тот момент были открыты всего три факультета, среди которых гуманитарный, инженерный и естественнонаучный. Познее, в 70-е годы в университете открываются медицинский факультет, компьютерный центр, Центр исследования пустыни и Центр наследия Бен-Гуриона. В эти же годы университет получил право от сонета высшего образования присваивать степень доктора философии. В 80х годах в развитии и деятельности университета появились первые финансовые трудности, однако, они благополучно разрешились, благодаря зарубежной помощи меценатов, которая поступает и по сей день. В 90-е годы университет имени Давида Бен-Гуриона подписал ряд договоров с ЮНЕСКО и многими исследовательскими учреждениями мира. В это же время на базе университета появляется Школа менеджмента и управления, и международная программа медицины, которая была внедрена совместно с Колумбийским университетом. Число учащихся на тот период в университете составляло уже более 10 тысяч.

Про достижения. В наши дни Университет имени Бен-Гуриона входит в 300 лучших университетов мира и является одним из крупнейших

образовательных и исследовательских центров в Израиле. По исследованию солнечной энергии университет занимает лидирующие позиции и является одним из лучших в мировом рейтинге. Наряду уже с существующими факультетами в университете и на его базе образованы и успешно работают : школа управления и школа Крайтмана для продвинутого обучения; Международный институт изучения пустыни; Национальный институт биотехнологий в Негеве; Исследовательский институт Бен-Гуриона по изучению Израиля и сионизма; открыто и успешно развивается отделение в Эйлате, которое занимается отельно-туристическим направлением и направлением общественного питания.

Про учебный процесс. Подавляющее большинство израильских студентов начинают обучение в вузах по достижению 21 года. Это связано с обязательной службой в Армии обороны Израиля (3 года для юношей и почти 2 года для девушек). Поступающие в высшие учебные заведения должны иметь документ о полном среднем образовании в Израиле или за границей и должны успешно пройти психометрический тест.

Существуют частные подготовительные курсы для подготовки к психометрическому тесту. Прохождение психометрического теста платное – 100 долларов. Проводится психотест для всех вузов одновременно. Психометрический тест – это набор вопросов с альтернативными ответами, из которых абитуриент должен выбрать правильный. Цель психотеста – установить способность абитуриента к занятиям в вузе вообще и по выбранной специальности в частности.

Высшее образование в Израиле платное. Стоимость обучения в Израиле варьируется от 2,5 до 3 тысячи долларов в год независимо от университета и факультета, это без учёта расходов на жилье, канцелярию и т.д. Тем, кому трудно оплачивать учебу, предоставляются ссуды и стипендии. Специальные фонды гарантируют соблюдение принципа, согласно которому ни один человек не сможет лишиться возможности получить высшее образование из-за материальных трудностей. Студенты принимающие участие в программе помощи отстающим школьникам, освобождаются от большей части платы за обучение.

Для поступления на избранный факультет необходимо получить оценку не ниже минимума, принятого на данном факультете. Минимальная оценка варьируется в зависимости от факультета, поэтому тот, кто не набрал суммы баллов, необходимой для поступления на один факультет, может поступить на другой, с более низкими требованиями. Психотест состоит из пяти частей, каждая из которых проверяет определенную область знаний и способностей. Проверяются: способность понять текст; словарно-фразеологический запас на родном языке (требуется вставить пропущенные в тексте слова или фразеологические единицы); логическое мышление; знание элементарной математики; степень владения английским языком. Психометрический тест проходит на родном языке. Возможен выбор

из следующих языков: иврит, английский, русский, французский, испанский, арабский. Выбор языка никак не влияет на оценку или на прием в вуз. Высокий балл за психотест – 800, низкий – 200. Считается самый лучший ответ и самый плохой.

В вуз принимают по таблице: верхняя оценка психотеста, нижний и средний балл аттестата. Если за психотест получена неудовлетворительная оценка (200 баллов), то повторно психотест можно пройти через 11 месяцев.

Результаты психотеста пересылаются в учебное заведение, выбранное абитуриентом, и действительны в течение двух лет. Если на избранную абитуриентом специальность высокий конкурс, то, помимо прохождения психотестов, среднего балла в аттестате, сдается вступительный экзамен по профилирующему предмету. На медицинские специальности кроме психотеста есть собеседование. Абитуриент может записаться на несколько специальностей, но не более трех.

В системе высшего образования существуют три академические степени: первая – бакалавр (BA, BSC) , вторая – магистр (MA, Mse и др.) и третья – доктор (PhD).

Степень бакалавра присваивается после 3–4 лет обучения в зависимости от специальности, это первая учебная степень. Студентам предоставляется право учиться на одном отделении и слушать дополнительные курсы на других факультетах или заниматься параллельно на двух отделениях.

Степень магистра присваивается после следующих 2–3 лет обучения. Условия записи на магистратуру предусматривают высокую оценку при завершении первой степени, то есть студент в сумме должен иметь не менее 60 баллов для получения права этой записи. Кстати, баллы студент получает на свой личный адрес исключительно в электронной форме. Полученный балл за экзамен либо другой вид деятельности каждый студент может оспорить в течение двух недель, написав соответствующую просьбу о пересдаче с обоснованием. Её рассматривают и направляют преподавателю жалобу, затем студенту назначаются сроки пересдачи оценки. Занятия для получения второй академической степени носят узкий специализированный характер. Для этого необходимо в процессе обучения получить от 70 до 90 баллов и завершить выполнением исследовательской работы типа диссертации.

Степень доктора присваивается обладателям степени магистра после двух и более лет самостоятельной научно-исследовательской работы докторанта, вносящей существенный вклад в науку или производство.

В целом необходимо отметить, что, используя мировой опыт, израильтяне создали оптимальную систему образования, позволяющую, с одной стороны, обеспечить свободное развитие ребенка, с учетом его индивидуальных качеств, с другой, – дать возможность реализации мировых образовательных стандартов. Важно отметить, что любой гражданин Израиля в любом возрасте может получить необходимое ему образование на высоком качественном уровне.

СЕМІОТИКА ТОЛЕРАНТНОСТІ У КОНТЕКСТІ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР

Гарник Л. П.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Сучасні вчені найчастіше визначають толерантність, як спроможність людини, спільноти або держави дослухатися та поважати інших, які нево-рожо зустрічають іншу, відмінну від їхньої, точку зору; готовність та спро-можність без протесту сприймати іншу особистість чи явище, прагнути до взаємопорозуміння, поваги до свободи іншого, його/її світогляду, поведін-ки, політичних та релігійних поглядів та вподобань». Історично поняття «толерантність» тісно взаємопов'язано з релігійними, філософськими, по-літичними та правовими аспектами, які сприяли його закріпленню у свідо-мості суспільства. Так, наприклад у філософському словнику ми знаходи-мо таке її визначення: «Толерантність – терпимість до іншого роду погля-дів, звичаїв, звичок, традицій. Вона необхідна у ставленні до особливостей різних народів, націй і релігій, вона є ознакою впевненості в собі і своїй свідомості, надійності своїх власних позицій, ознакою відкритої для всіх ідейних течій, які не боїться порівняння з іншими точками зору і не уни-кають духовної конкуренції».

Витоки толерантності сягають своїм корінням у давні часи, хоча як така проблема толерантності не стала основною темою роздумів античних філософів. Втім саме у добу античності було сформовано теоретичне підг-рунття для розвитку подальшого самостійного дослідження: навіть сьогодні видатні мислителі та політики у промовах та працях з толерантності часто посилаються на спадок античних філософів та політичних діячів, які за-клали основи сучасної філософії людського спілкування та теорії міжкуль-турної комунікації.

На Сході та на Заході релігія традиційно була невід'ємною частиною суспільно-політичного життя, тому у 16–18 сторіччях у Європі слово «толе-рантність» зазвичай означало терпимість до інших релігійних вірувань, а сам цей термін поступово перетворився на категорію права. Згодом у європейсь-кій правовій практиці з'явилися декрети («Toleranzakten»), які приписували чиновникам та громадянам дотримуватися принципів толерантної поведінки по відношенню до представників релігійних меншин. Така практика створила підґрунття для створення та реалізації політики з захисту прав людини ОБСЄ та Бюро з демократичних інститутів та прав людини (БДІПЛ) – його спеціа-льного інституту, який займається питаннями деократичних виборів, прав лю-дини та демократизації суспільства.

У розвиток європейського дискурсу визначення толерантності зробили значний внесок також роботи Мартіна Лютера, Джона Локка, Готфріда Віль-гельма Лейбніца, Вольтера, Томаса Гоббса, Жан-Жака Руссо, Емауїла Канта, Юргена Хабермаса, а також Григорія Сковороди та Костянтина Ушинського. Проте поряд з іменами відомих європейців та українців, також відомими є

імена представників кримськотатарського народу, таких як Ісмаїл Гаспринського та його послідовників, які через реформування (так звана «Політика джадідизму» – «Політика оновлення») системи традиційної освіти (мережа релігійних початкових та середніх навчальних закладів «медресе») сприяли поширенню писемності та підвищенню рівня освіченості серед тюркомовних народів, що проживали на території Російської Імперії, Туркестану та Балках. Головною метою діяльності І. Гаспринського була соціокультурна інтеграція представників тюркомовних етнічних груп, які традиційно сповідували Іслам, до умов нового індустріального суспільства через розвинену мережу закладів початкової та середньої освіти, видання просвітницьких журналів також і для жінок та інформаційно-просвітницької (доречі першої двомовної газети на теренах Російської Імперії) «Перекладач-Таржиман».

Життєвим кредом Ісмаїл-бея Гаспринського були слова: «Найкращими справами для нас є наука та освіта, а найбільш священним прагненням - прагнення до розвитку науки й отримання освіти, тому що людина є людиною завдяки праці та знанню. Знання – це основа цивілізації, а цивілізація - це мета людства й спосіб його існування». А з приводу критики його просвітницької та благодійної діяльності зі сторони радикально налаштованих клериків І. Гаспринський з сумом зазначав: «Досі ще ми не можемо запобігти подальшому падінню похилою площиною (тут мається на увазі гуманітарна криза мусульманських спільнот через їх неспроможність інтегруватися до нового індустріального суспільно-економічного ладу), але якщо ми зараз же не візьмемося за розум й не перестанемо підкопувати один під одного (тут маються на увазі численні конфлікти на соціально-економічному та етно-конфесійному підґрунті між представниками різних течій Ісламу), а також не почнімо вчитися – то не за горами той час, коли ми зникнемо, ставши лише історією».

Дочка Ісмаїла Гаспринського – Шефіка-султан, яка здобула педагогічну освіту, активно приймала участь у просвіті мусульманських жінок, а також очолила кримськотатарський жіночий рух «Виконавчий комітет мусульманок Криму» (оригінальна назва «Кадинлар гюню») та була редактором жіночого журналу «Алем-і-нісван». Перед виходом у світ першого номеру цього журналу у газеті «Перекладач-Таржиман» від 28 листопада 1905 року Шефіка писала: «На початку нового року у Бахчисараї під нашою редакцією буде виходити щотижневий журнал для жінок-мусульманок, який містить такі розділи: права мусульмаок за шариатом та законом (тут маються на увазі права жінок за релігійним законом та діючим світським законодавством); домашнє господарство, гігієна та виховання; домашня праця – рукоділля, ткання, килимова справа, шовківництво та інше з малюнками; жіноче життя і побут інших народів, біографії відомих жінок з портретами; елементарна наука та література; повісті, подорожі, вірші, поштова скринька, різне. Редактор-видавець – І. Гаспринський, завідуюча редакцією – Шефіка-султан Гаспринська».

Навіть сьогодні привертає у вагу до себе практична користь просвітницької кримькотатарської преси, зокрема видання для жінок, спрямоване на

просвіту мусульманок та опанування ними корисних знань, які сприятимуть їх духовно-культурному розвитку, а також поліпшенню рівня життя у правовому та матеріальному сенсі. Шефіка після розгрому органів Національного самоврядування кримськотатарського народу, їде до Баку, де засновує педагогічне училище та виходить заміж за прем'єр-міністра Азербайджану Юсуфа Насіпбейлі. Після розстрілу чоловіка внаслідок повалення національного азербайджанського уряду, Шефіка Гаспринська емігрує до Туреччини, де працює директоркою сирітського притулку. У 1930 році вона у Стамбулі заснувала та очолила благодійну організацію-фонд «Союз кримськотатарських жінок», яка опікувалася проблемами кримськотатарських емігрантів та благодійними проектами на користь турецького суспільства. Тут слід відзначити характерну рису поміркованих, освічених та громадсько-активних мусульман, які «подібно краплям дощу приносять користь тій землі, куди вони впали».

Проте не всі ті, хто називає себе мусульманами та використовує ісламську символіку та риторіку, можуть бути дійсно послідовниками Ісламу та добропорядними громадянами й корисними для суспільства, у якому вони живуть, людьми. Хвилі арабських кольорових революцій (так звана «Арабська Весна») та їх наслідки, які проявилися у переважній більшості країн Близького Сходу, загострили вже існуючі регіональні політико-економічні, релігійно-ідеологічні, територіальні та військові конфлікти й протистояння та спричинили масову міграцію мусульман із зон конфліктів до сусідніх мирних країн, а також до Європейських країн, серед яких Україна традиційно відіграє роль своєрідного буфера – перехрестя релігій та культур, де мігранти знаходять тимчасовий та/або постійний притулок. Проте мігранти з країн Близького Сходу не завжди мають на меті розпочати мирне життя на новому місці: часто серед мігрантів можна зустріти активістів та симпатиків певних релігійно-ідеологічних течій та радикальних політичних партій, діяльність яких офіційно визнана терористичною і заборонена національним та міжнародним законодавством.

Нещодавні події у Туреччині – невдалий військово-політичний заколот прихильників екстремістського руху Фетхуллаха Гюллена з метою усунення від керівництва державою легітимного та всенародно обраного президента Реджепа Ердогана – спричинили хвилю арештів послідовників Ф. Гюллена по всій країні, зокрема у регіоні Турецького Курдистану, який граничить з підконтрольними силам так званої «Ісламської держави» (радикального ісламістського терористичного осередку) територіями охопленої війною Сирії. Зазвичай цільовою аудиторією радикальних ісламістів є освічена маргінальна молодь з низьким рівнем статків, а головною метою – залучення, релігійно-психологічна «обробка» неофітів та матеріальне заохочення молодих людей до діяльності їх мережі та участі в якості волонтерів у військових діях (зазвичай скоєнні терактів) в Сирії, Іраці та інших країнах Близького Сходу та його межами.

Отже, ми бачимо, що семантична і смислова основи терміну «толерантність» мають сьогодні в різних мовах практично однаковий зміст: в англійській – готовність бути терплячим; у французькій – ситуація, коли твій опонент інакше ніж ти сам думає і діє; в китайській – мати перевагу перед опонентом; в арабській та перській мовах – духовне просвітлення, знання, милосердя, терплячість, співчуття; в українській – вміння прийняти іншого таким, яким він є. А інший близький до нього за значенням термін «терпимість» (здатність, уміння терпіти, миритися з чужою думкою, бути поблажливим до вчинків інших) не включав раніше у себе весь діапазон значень, які властиві толерантності, що лише підкреслює її міждисциплінарний характер.

СОХРАНЕНИЕ ИДЕНТИЧНОСТИ ЧЕЛОВЕКА ПРИМЕНЕНИЕМ ВЫСОКОЧАСТОТНОЙ СВАРКИ ЖИВЫХ ТКАНЕЙ

Годзь Н. Б., Ситников П. А.

Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков

Сварка начинает свой путь в медицине. Она успешно применяется для соединения поврежденных тканей человека и восстановления жизнедеятельности его органов.

Академик Борис Евгеньевич Патон [1].

Основной задачей философии есть поиск истины. Не менее важной целью есть сохранение открытых знаний, одно из которых есть понимание значения сохранения целостности человека. Болезнь издавна воспринималась и как испытание, и как нарушение целостности. Чем длительнее восстановление человека, тем длительнее и дальше путь к нормальной жизни. Не менее проблематичным остается вопрос использования чужих (инородных) тканей и органов при операциях. Ситуация, близкая к проблеме и столкновению аксиологических ценностей и вопросам биоэтики в случае трансплантаций стоит весьма остро. В случае же расширения внедрения и улучшения современных технологий и возможностей биосварки мы с одной стороны можем восстанавливать целостность самого человека, причем на многих уровнях - от физического до духовного. А с другой стороны - не нарушать права телесности других индивидов. К тому же решается важный вопрос более быстрого и щадящего восстановления больных [2].

Комплексные исследования технологии и оборудования с целью высокочастотной сварки живых тканей (ВЧ СЖТ), все более и более находят применение в современной медицине. В тоже время происходит характерное построение модели «идеальной конструкции» - определенного среза человеческой реальности соответствующей реальному техническому объекту. Необходимо отметить, что сохранение идентичности человека в некотором роде «идеальной конструкции» является весьма актуальным с

точки зрения философии техники [2]. Философия техники (ФТ) – область обширных философских теоретических и практических исследований, направленных прежде всего на изучение и осмысление (глубокий анализ) природы техники ее сопоставлению и воздействию на сферы культуры, науки, общества, человека [4]. Становление ФТ как отдельного научного направления происходит в 2-й половине XIX века. Основоположителем ФТ иными словами «классическим отцом» является немецкий философ и ученый географ Эрнст Капп (1809-1896). В материалах научных трудов Каппа, описана теория: «орудия суть проекции человеческих органов». Согласно которой, было сопоставлено достижения науки в соответствующем направлении к человеческому телу [4].

Появление ряда новых заболеваний, излечение которых возможно применением только хирургического влияния, создают укрепление проблемы сохранения идентичности (физической целостности) человека. Средства ВЧ СЖТ позволяют полностью отказаться от применения хирургического материала (инородных тканей и органов), необходимо также отметить частичное восстановление органов и их ремонтоспособность.

Способ высокочастотной сварки живых тканей (ВЧ СЖТ), разработанный в ИЭС им. Е.О. Патона в тесном сотрудничестве с Международной ассоциацией «Сварка», компанией CSMG (США) и ведущими медицинскими организациями Украины, показал свою эффективность и успешно используется в медицинской практике уже более 10 лет [3; 6]. На сегодня эти технологии включают: высокочастотную сварку живых тканей для соединения и восстановления жизнедеятельности органов человека и животных; гипертермические способы сварки, резки и обработки живых биологических тканей; использование материалов с эффектом памяти формы для изготовления имплантатов, протезов и специальных хирургических инструментов; микроплазменное напыление биокерамических покрытий на эндопротезы; парофазную электронно-лучевую технологию получения композиционных наноматериалов для целенаправленной транспортировки и усиления действия лекарственных препаратов в живом организме.

Внедрению сварочных технологий в медицинскую практику предшествовали многочисленные операции на кишечнике, печени, желчном пузыре (*Первую операцию с применением электросварочных технологий на базе Института хирургии и транспирации академии медицинских наук (АМН) Украины провели в 1999 г.- загерметизировав отверстие желчного пузыря*) [5]. Особенность применения разработанной технологии сварки является универсальность ее применения в хирургии, бескровное, быстрое, удобное для хирурга и малотравматичное для пациента выполнение оперативных вмешательств, надежный гемостаз (сохранение жидкого состояния крови); снижение кровопотерь; сокращение продолжительности операций на 20...50 %; высокую эластичностью проведения операций; отсутствие нагноений; быстрая и полноценная послеоперационная реабилитация; воз-

возможность хирургического лечения больных, которые считались неоперабельными.

Использование одного сварочного аппарата для ВЧСЖТ позволяет: осуществить коагуляцию (прижигание при помощи источника переменного или постоянного тока любых новообразований на коже), перекрытие сосудов до 10мм, пересечение тканей, получение герметичных соединений разрезов тканей с минимальными кровопотерями [1; 5].

Проблема реконструктивно-восстановительной хирургии охватывает материалы, технологии, аппаратуру, хирургические методики, используемые в ортопедии, травматологии, челюстно-лицевой хирургии, стоматологии для повышения эффективности оперативных вмешательств, сокращения сроков восстановления целостности и функций опорно-двигательного аппарата. Отдельные направления касаются также протезирования, онкологии, нейрохирургии и вертебрологии (в части восстановления целостности костей, межпозвоночных дисков, обеспечения подвижности позвоночника).

Применение ВЧ СЖТ является перспективным научно-практическим направлением во многих аспектах современной науки. Развитие ВЧ СЖТ позволяет решить как медицинские проблемы, так и философские, в частности в направлении идентичности. Использование данного вида сварки является весьма актуальным при полевой хирургии, медицине катастроф. Чрезвычайно перспективным для решения ряда проблем современной философской науки. Перечисленные преимущества и достоинства новых процессов сварки, резки и термической обработки живых биологических тканей позволяют прогнозировать их широкое применение [3; 5].

Таким образом, мы видим, что технология важна и требует разработки в дальнейшем. По биоэтическим вопросам и вопросам, связанным с философией техники тут можно решить ряд проблем и создать новое проблемное поле для исследований по смежным дисциплинам, в том числе и научным. Тем более, что футурология поднимает вопрос как прогнозирования будущих болезней, из характеристик, так и их лечения, а заодно и пытается спрогнозировать само будущее технологий излечения человечества [2; 6].

Литература: 1. Тканесохраняющая высокочастотная электросварочная хирургия. Атлас / под ред. Б. Е. Патона и О. Н. Ивановой. – Киев : Междунар. ассоциация «Сварка», 2009. – 200 с. 2. Годзь Н. Б. Концепт “Людина природня” у рамках еколого-футурологічного дослідження та складнощі, які виникають при її розгляді / Н. Б. Годзь // European Journal of Humanities and Social Sciences / Special Issue for Ukraine. – Vienna. №1. – 2017. – Р. 46–49. 3. Маринский Г. С. Стендовые исследования высокочастотной электросварки биологических тканей / Г. С. Маринский, А. В. Чернец, В. А. Ткаченко и др. // Автоматическая сварка. – № 12. – 2016. С. 41 – 45. 4. Горохов В. Г. Введение в философию техники: Учебное пособие. / В. Г. Горохов, В. М. Розин. – М.: ИНФРА-М. – 1998. – 224 с. 5. Демецкая А.

Сварка живых тканей: теория, практика, перспективы. / А. Демецкая // Журнал. Фармацевт – практик. К. : «Наука». – №1. – 2014. 6. Патон Б. Е. Сварка, резка и термическая обработка живых тканей / Б. Е. Патон, И. В. Кривцун, Г. С. Маринский, и др. // Автоматическая сварка. – № 10–11. – 2013. – С. 135–146.

ИЛЛЮЗИИ И МЕНТАЛЬНОЕ ЗДОРОВЬЕ ОБЩЕСТВА

Голованов Б. Д.

Национальный Технический Университет «ХПИ», г. Харьков

В условиях современной Украины, тонущей в пучине социальных расколов и противоречий, вопрос о формировании целостной личности становится исключительно важным. Только цельная, образованная личность может остановить распад государственности и деградацию общественной жизни.

Начиная с XX века психологическая наука, исследующая внутренний мир человека, сталкивается с теми же проблемами, с которыми до этого имели дело теология и метафизика. Как врачеватели человеческой души, психотерапевты не могут обойти то море страданий, в которое погрузилось человечество в трагическом XX веке. Исследуя искажения человеческой ментальности и психики, адепты новых психологических практик обнаруживают проблемы, выводящие далеко за пределы собственно психологии. В настоящее время становится ясным, что в основе мышления и поведения большинства людей лежит фундаментальная иллюзия, аналогичная той, на которую опираются религиозные представления.

Суть этой иллюзии заключается в том, что современный человек уверен, что знает, чего хочет, что ему известны его подлинные потребности, тогда как в действительности он хочет лишь того, чего должен хотеть в соответствии со стандартным набором желаний, принятом в данном обществе. Как полагал Э. Фромм: «знать свои подлинные желания гораздо труднее, чем кажется большинству из нас, это одна из труднейших проблем человеческого бытия». [1] Указанную проблему не только трудно решить, ее даже трудно правильно поставить. Однако, без продвижения в обозначенном направлении, невозможно достигнуть внутренней целостности человеческой личности и обрести гармонию в отношениях с внешним миром.

Психоаналитики не были одиноки в постановке вышеупомянутой проблемы. За полвека до них К. Маркс и его последователи сформулировали указанную проблему следующим образом: не следует принимать на веру то, что говорит общество само о себе, устами своей элиты, необходимо научными методами выяснить, что оно представляет на самом деле. К. Маркс задолго до З. Фрейда пришел к выводу: то, что мы думаем о себе

и других, – как правило, чистейшая иллюзия, «идеология», и единственный способ освободиться от этой иллюзии заключается в самопознании через практическое преобразование общественной жизни.

Принципиальная общность позиций двух мыслителей позволила их последователям достичь методологического и организационного единства в создании критической теории, последняя должна была помочь человечеству выбраться из-под груды наваленных на него идеологических стереотипов.

В свете критического психоанализа идеологическая надстройка общества предстает в виде коллективного ЭГО, основные принципы которого возведены в ранг социально-политической теории. Идеология – это тип коллективного мышления, сформировавшийся в индустриальную эпоху, нацеленный на сохранение социального целого в условиях глубокого разделения труда. Это тип политического мышления, использующий психическую энергию отдельных индивидов, и опирающийся на целенаправленное культивирование иллюзий. Идеология – это своего рода коллективный гипноз (сон) находясь в котором человек не осознает большую часть реальности, систематически заменяя ее идеологическим эрзацем, целенаправленно культивируемыми иллюзиями.

Такого рода иллюзии блокируют попытки индивидуального сознания осмыслить содержания коллективного бессознательного. Механизмы этого блокирования самые разнообразные: от насаждения мыслительных стереотипов через школьное образование до психологического давления на лидеров общественного мнения. Система социального контроля целенаправленно формирует тип личности, внимание которой скользит по поверхности социальной действительности, подлинные потребности которой незаметно для нее самой подменены потребностями сохранения системы как таковой.

Как полагают современные последователи психоанализа и социальной критической теории, коллективное мышление в XXI веке окончательно сменило приоритеты, однако на пути от классической логики к современной логистике мышлением был утрачена способность к рефлексии над самим собой и тем самым воздвигнут «рукотворный» предел гуманистическому развитию. В XXI веке также как и в XX, индивидуальная и коллективная способности к рефлексивному мышлению систематически подрываются поставленной на поток массовой культурой, впитывающей в себя многочисленные достижения современной науки. Невозможность обрести индивидуальную аутентичность приводит к тому, что личность остается разорванной лишенной способности «возжелать единое»; если же он вроде бы и возжелал его, это желание лишено подлинности». [2]

Критическая социальная теория, соединившаяся с психоанализом, дополнила концепцию политико-экономического механизма отчуждения исследованием характерологической структуры основных агентов индустри-

стриального общества и критикой механизмов социально-психологического отчуждения. В рамках критической теории был сделан радикальный вывод, что «отчуждение как болезнь личности можно считать сердцевиной психопатологии современного человека, даже если оно представлено и не в таких тяжелых формах, как психоз». [3] Внутренний мир современного человека буквально пронизан метастазами отчуждения и устранить их невозможно опираясь только на социально-политические преобразования.

Ограниченность классического фрейдистского психоанализа заключалась в том, что он оставлял за рамками внимания неявное допущение о том, что человек может преодолеть свои фобии и многочисленные вытеснения, не прибегая к социальным изменениям, тогда как основной тезис марксизма заключался в том, что формирование универсальной сознательной личности может произойти только в революционной практике, в которой люди, меняя мир, меняют самих себя. Возможность свободного развития каждого человека достижима только на принципиально новой социально-экономической основе, путь к созданию которой открывает социалистическая революция.

Абстрагируясь от социально-политической проблематики, классический психоанализ сталкивался внутренними методологическими ограничениями в диагностике патологии коллективного поведения. Согласно мнению основателя психоанализа, невротические состояния индивидуальной психики выявляются через сравнение больного с его «нормальным» окружением. Как практический психолог З. Фрейд руководствовался вполне определенными критериями психического здоровья пациентов. Практически здоровыми он считал тех, «кто безвозвратно достиг «гениального уровня», кто живет жизнью взрослого человека, т. е. жизнью, в которой он может трудиться и получать необходимое сексуальное удовлетворение, иначе говоря, в которой он может производить вещи и воспроизводить род человеческий». [4] Этого критерия было вполне достаточно, чтобы в медицинской практике отличить психически больного человека от здорового. Однако даже в таких случаях психотерапия сталкивается с исключениями (и история знает тому множество примеров), когда опираясь на эти критерии, практически невозможно отличить выдающуюся личность от невротика. Для обнаружения такого различия сам психотерапевт должен обладать духовным ресурсом не меньшим, чем у тех, кому он ставит диагноз.

Важнейшим обстоятельством, угнетающий духовный потенциал нации, является то, что классический психоанализ принимает как безусловную данность идеологическое давление, пронизывавшее все поры индустриального общества, и не находит средств противостояния этому давлению. В настоящее время проблема противостояния иллюзиям встала не только перед народными массами, чье сознание подвергается система-

тической и целенаправленной идеологической обработке, но перед политическими элитами многих государств. Нерешенность последней проблемы грозит для этих стран не только потерей суверенитета, но катастрофической хаотизацией экономики и политической жизни.

Литература: 1. Фромм Э. Бегство от свободы. – Режим доступа: <https://mybook.ru/author/erih-fromm/begstvo-ot-svobody/citations/1167320/>. – Дата обращения: 01.10.2017. 2. Фромм Э. Из плена иллюзий. – Режим доступа: https://bookz.ru/authors/fromm-erih/po-tu-st_116/1-po-tu-st_116.html. – Дата обращения: 01.10.2017. 3. Фромм Э. Из плена иллюзий. – Режим доступа: <https://books.google.ru/books?isbn=5457169928>. – Дата обращения: 01.10.2017. 4. Фромм Э. Из плена иллюзий. – Режим доступа: <https://books.google.ru/books?isbn=5457169928>. – Дата обращения: 01.10.2017.

ПОГРАНИЧНАЯ СИТУАЦИЯ В УСЛОВИЯХ ТЕХНОГЕННОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Городыская О. Н.

Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков

Несмотря на значительный прогресс в материально-технической сфере, значительное повышение уровня комфорта, качества жизни, ее продолжительности и оптимизации ее дальнейших перспектив, единственной безусловной основой самореализации человека остается его экзистенция. То, что в действительности «достраивает» человека, позволяет ему состояться, лежит за пределами материальных и часто даже социальных благ. Единственное, что удостоверяет человека, делает его собой, всегда находится в пределах выбора и действия согласно этому выбору, нет ничего иного, на основании чего мы могли бы судить о сути человека.

В философии такой выбор традиционно связан с понятием «свобода», однако, дело не только в свободе. Если принимать априорно свободу как точку отсчета, то далее всегда наступает некое состояние, ситуация, которая и приводит к необходимости выбора. Это состояние получило в экзистенциализме название «пограничной ситуации» (согласно К. Ясперсу), которая определяет вектор дальнейшего движения индивида на пути личностного становления. Однако современная цивилизация, глубоко зависимая от техники и технологий, толкает человека ко все большему избеганию такого пограничного состояния, поскольку, предоставляя всевозможные блага во всех, пожалуй, сферах жизни общества, она способствует избеганию любого нарушения внешнего миропорядка, выталкиванию всякого сползания в пограничность из человеческого опыта. Пограничная ситуация практически всегда сопряжена с болью и страданиями,

именно по этой причине индивид зачастую легко поддается этому избеганию, отдает приоритет покою и комфорту перед необходимостью выбора и дискомфорта. И это автоматически лишает его внутренней цельности и самоосознанности. При этом технологии, так плотно заполнившие современную жизнь, лишь усиливают и питают такой эффект. Технологии биовластного типа вполне продуктивно укрепляют в человеке простое стремление к комфорту и успеху как основным целям существования человека. Истинные переживания становятся неудобными и нежелательными дополнениями жизни, что приводит к проблематичности адекватной оценки человеком того, что он чувствует и переживает. С другой стороны, технические средства могут в значительной степени симулировать переживаемую человеком реальность (посредством виртуальной реальности), что, в свою очередь, приводит к подмене истинных переживаний ложными, и это также не способствует осуществлению истинного человека посредством выбора, исходя из его истинных ценностей и чувств.

Техника и технологии значительно ускоряют темп жизни человека, смещают угол его видения, делают его зависимым от слишком большого количества внешних вещей, так что внутренние переживания индивида остаются, как правило, на обочине реальной жизни. Человек не успевает ничего прочувствовать, понять, что истинно, что нет, что ему близко, что чуждо, а без этого различения нет возможности выбора, а значит, и нет осуществленного человека. Реальность вынуждает человека приспособляться, и эта приспособляемость, удобная для общества, становится все более частым признаком нормальности и душевного здоровья. Э. Фромм говорил о том, что «приспособленный человек», прежде всего, выставляет себя товаром, в нем нет ничего устойчивого и определенного, кроме потребности доставлять удовольствие и готовности менять роли. Истинное «Я» всегда находит устойчивость лишь в самом себе, и именно в этом лежит причина счастья и самореализации, ни в чем ином. Более того, это и есть источник истинного душевного здоровья, которое стало так проблематично в последнее время. Техногенная цивилизация вполне успешно способствует перевертыванию ценностных ориентиров, и человеческая субъективная убежденность, когда источником она имела исключительно внешние факторы, так же успешно принимает притворство за искренность, жестокость за справедливость, собственничество за любовь, а тщеславие за чувство долга. Без истинности переживаний нет и истинности ценностей, что автоматически приводит к невозможности истинного выбора.

Очевидно, что техногенная цивилизация все более влияет на осуществление такой неизменной составляющей экзистенции человека, как пограничная ситуация. Она стала проблематична в силу укрепления жизненных установок, в которых нет места страданию, борьбе, случайности, даже смерти, поскольку они подрывают внешний миропорядок, стремящийся к неизменной устойчивости. Однако сама человечность невозможна

без емоціонального проживання всіх цих состояний, чувства укореняют человеческое и позволяют индивиду состояться не посредством внешней чуждой формы, а через обречение его истинной сути.

**ПОВСЯКДЕННЯ ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКИХ РОЗВІДОК
(ДО ПИТАННЯ ПРО МЕНТАЛЬНІСТЬ
ЛЮДИНИ ПІЗНЬОГО МОДЕРНУ)**

Дольська О. О., Кальницький Е. А.

*Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків
Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого, м. Харків*

Ці тези є продовженням роздумів про людину пізнього модерну, які були запропоновані слухачам семінару минулого року. Але сучасні пошуки перешли в новий ракурс за умов залучення до наших аналітичних висновків опцій не тільки масмедійного характеру, але й театральних та мистецьких репрезентацій. На наш погляд, вони є свого роду продовженням тієї самої медіа антропології, яку так активно пропагував у свій час наш колега О. Голозубов. Нагадуємо, що його останні роботи знайшли свою завершеність у монографії кафедри філософії «Людина в сучасному світі: на шляху до нової парадигми освіти». Наша зацікавленість лежить в площині пошуку нового підґрунтя та нових умов трансформаційних процесів, змін у сприйнятті світу, його відчуття, що побічно, а іноді прямо веде до нового типу ментальності. Центральним ланцюжком в цих пошуках є звернення до ірраціональних, чуттєвих складових на протипагу раціональному. Таку ситуацію провокує відхід від парадигми метафізичного розуміння, обговорення, сприйняття навколишнього світу, яка унаочнювала свій тип ментального, до її нового типу, який формується під впливом нового відчуття світу.

Така зацікавленість ментальністю має заповнити недолік спрощених моделей свідомості та діяльності, які центрувалися на раціональному. Також такого характеру дослідження мають перешкодити недовірі до ірраціональних форм пізнавального досвіду.

Вивчення ментальних процесів спирається на комплексний підхід. Його важко визначити і дати йому назву. Він може бути охарактеризований як культурно-антропологічний, соціально-антропологічний, історико-аксіологічний тощо, все залежить від того, які наголоси мають бути розставлені. Але наше звернення до комплексності орієнтується на складний синтез методологічного аналізу саме тому, що ментальність необхідно досліджувати в різних контекстах.

Ментальність вказує на людське світосприйняття, на концептуальні схеми та моделі у глибинах розуму та без свідомого. Вона виявляє себе у смислах, символах, образах, формуючи системи уявлень. А вони, в свою чергу, свідчать про онтологічний характер ментального. Щоб зрозуміти ці-

лісність реального світу, щоб виявити смислову наповненість ідентичності людини як онтологічного ресурсу, вбудованість людини в мереживо реального світу початку XXI століття, звернення до ментального стає обов'язковим. Наприклад, свідомість орієнтована на посилення раціональності, а ментальність стає відлунням посилення самого буття. Але й саме буття конститується на її основі не стільки усвідомленням ідей або принципів буття, скільки досягненням життєво важливих смислів в живому спілкуванні людини зі світом. Отакий дзеркальний характер буття та ментальності робить дослідження ментальності процесом, що йде від складного до простого, а іноді й навпаки.

Отже, ми спостерігаємо процес виходу людини з метафізичного дискурсу, і, як наслідок, втрачається здатність людини звертатися до метафізичних, онтологічних питань. Відсутність посилення на трансцендентне, на мій погляд, і є свідченням змін в ментальності людини XXI століття. Отже, ми маємо справу з версією людини пізнього модерну, людини, яка формує ментальність за рахунок вже не метафізичних, де в центрі уваги стоїть проблема рацію, раціонального, а за рахунок активізації нових антропологічних опцій. Але питання трансцендентного, трансценденції, онтологічного залишається відкритим. Зокрема, в центрі уваги опиняється повсякденність, життя і смисли якого ми наповнюємо орієнтуючись більш на чуттєве та ірраціональне.

Наші роздуми почалися після перегляду п'єси А. Мірошніченка «Чоловік, що загубився», де унаочнюється наше повсякденне життя, прості життєві ситуації, проблеми сьогодення, використовуються вислови і слова побутового характеру тощо. Театр стає тим дзеркалом, де можна побачити зміни в ментальності сучасності. Але ми йдемо в театр, щоб не просто отримати задоволення від акторів, ми йдемо за високим. Ще І. Кант писав про завдання творити людину. Його підтримували Ф. Ніцше, в сучасності – П. Слотердайк, підкреслюючи намагання рухатися від природи до культури тощо. Але сучасний світ розгортає свої потреби. Свого часу французька антропологічна філософія (Школа анналів) звернула увагу на просте людське життя, побут, звички, характер. Отже на все те, з чого зростає ментальність будь-якого етосу. До того ж й Ф. Ніцше активізував жагу до життєвих стратегій в філософії, а М. Фуко активно маніфестував красу життя в його багатоманітності.

П'єса А. Мірошніченка задає саме ритм знайомства з нашим повсякденням. Прості, іноді зовсім епатажні думки, вислови, намагання, побутова мова, людські хитрощі на рівні культурного без свідомого. На перший погляд, у незвичайній формі подається наше життя. Ми чекаємо на щось високе, поетичне, яке підніме нас до висоти трансценденцій, але все не так просто у «простому житті». Воно бачиться як комедійний фарс, або анекдот. Але після закінчення з'являється відчуття якогось приниження нашої

присутності в цьому дійстві. У мене таке враження, що цю п'єсу можна визначити як епатажно-жорсткий реалізм з відсиленням до повсякдення.

Аналітики сьогодення М. Де Серто, Е. Гофман, М. Маффесолі, А. Бувье підняли проблему самоопису культури повсякдення на новий науковий вимір – соціально-антропологічний. Починаючи з публікацій цих авторів активізується рух досліджень антропологічних практик різного напрямку. Театр, політичні установи, європейські парламенти, відкриті громадські читання та ін. опиняються в полі зору антропологів. Ще одна замальовка, невеличке доповнення до цього напрямку. Зовсім по-новому політик, парламентар, актор тощо став використовувати своє тіло. Це також є слідством відходу від метафізичного дискурсу: «присутні» вже подихи постструктуралізму і постмодернізму.

Якщо в метафізичному дискурсі вся увага була прикута до інтелектуальних роздумів, до пошуків виходів із зверненням до розуму, що приводило до бажання розірвати тілесне та раціональне, дух та розум. Але в сучасній версії людини ми бачимо намагання показати нерозривну єдність чуттєвого та інтелектуального, тіла та духу. Тілесність наштотувала на нове розуміння внутрішнього світу людини. Все частіше ми чуємо про поняття «тілесної свідомості», а це вже свідчить про зняття відмінності між зовнішнім та внутрішнім, мається на увазі теоретичні розвідки. С. Мелроуз, розробляючи основи постмодерністського театру, зокрема працює над «теорією вібрації». Будь-яке слово і мовлення, на думку театрального теоретика, необхідно розуміти як складний акт м'язів. Акт має вплив і на усю систему роботи м'язів і, головне ствердження відносно глядача, завдяки впливу на сітківку ока.

Тут необхідним є звернення до роздумів Ж. Дельоза про нову версію людини модерну. Ж. Дельоз писав про лінію зовнішнього впливу (інфлексія) як умови доторкання до трансцендентного. Це така силова лінія, яка створює свого роду складку. Про це він пише у роботі «Складка: Лейбніц та барокко», де розробляє ідею лінії, яка створює різноманітні типи складок. Цікавим є також те, що сучасний світ моди реагує в будь-якій площині, звертаючись до тих самих символів та смислів, з якими працюють відомі митці філософії та мистецтва. Відомий дизайнер парфумів Issey Miyake відтворює тип суб'єктивності за рахунок запахів, відчуттів від них. Тому відлунням ідей Ж. Дельоза, мабуть, стала колекція нових запахів під назвою «Pleats Please».

Тіло також стає свого роду відлунням соціального. Можна також провести лінію порівняння між тілом та суспільством: створюється культ тіла з масою натуралістичних подробиць, з якими знайомиться слухач, глядач, читач, що схиляє нас до ідеї тотожності тіла та суспільства. І театральне, сценічне дійство вже використовує тіло для створення зовсім нового відчуття, як кажуть «атмосфери особливої», яка поглинає глядача вже на ґрунті нового психологічного. Воно поєднує в собі без свідоме й тілесне, будь-які ба-

жання, серед яких не останнє місце знаходять приховані еротичні бажання. На такі роздуми підштовхує також звернення до нового розуміння тіла.

Повсякденність унаочнюється у сукупності фактичного матеріалу, неодноразово відтворюваних в історії, психології, мистецтві тощо. Беручи різні форми для опцій, повсякденність виявляється екраном, на якому відтворюються стани, відповідні до ментального запиту.

Висновки. Звернення до проблеми людини пізнього модерну змінює наголоси на реаліях життя. дослідження ментальності стало можливим у широкому діапазоні гуманітарних, природничих наук та мистецтвознавств. Її треба досліджувати у становленні станів та смислів, аналізуючи суспільство, колективний досвід, сьогодення, повсякдення в їх гуманістично-текстових інтерпретаціях. У природі людини закладені й потенційно розкриваються механізми формування ментальності. Одним з таких механізмів може виступати повсякдення, з наголосами на тілесності людини, її чуттєвих бажаннях, на новому віялі ціннісних уподобань.

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ СТАТУСА ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ

Дышкант Т. Н.

Харьковский социально-экономический институт, г. Харьков

О статусе гуманитарного знания в научном сообществе до сих пор не сложилось единого мнения. Парадоксальность заключается в самом словосочетании «гуманитарные науки». Гуманитарные науки, как вытекает из этимологии понятия «гуманитарный» (гуманитарный - франц. *humanitaire* - от лат. *humanitas* - человеческая природа) – это науки о человеке. Основа человека - свобода, поэтому в самом словосочетании «гуманитарные науки» кроется некая парадоксальность, так как наука – деятельность, направленная на выявление закономерностей, выявление причинно-следственных связей.

Возможны три направления разрешения данной ситуации. **Во-первых**, расширить понятие «наука» (с учетом специфики такого объекта познания как «человек»). **Во-вторых**, считать критерии классической науки жесткими и неизменными и в связи с этим не выделять человека из совокупности других изучаемых объектов природы. **В-третьих**, вынести гуманитарные науки «за скобки» классической науки, заменивши данное понятие, как это делается в англоязычной традиции, понятием «гуманитарные дисциплины».

Каждый из вариантов сопряжен со своими рисками. **В первом** особенно насущной является проблема установления демаркации знаний (научного и ненаучного). Придется:

- смириться с такими непривычными для классической науки понятиями как «смысловая детерминация», «ценностная причинность» и т.п.;

- признать, что «понять» в естественных науках и «понять» в гуманитарном знании - это два разных результата. Понимание законов Ньютона в механике обходится без интенсивной включенности эмоциональной сферы, которую по хорошему счету предполагает гуманитарное знание. Ученый гуманитарий, описывающий гибель целого города и не осознающего, что такое страх, боль, бессилие на эмоциональном уровне, на самом деле не понимает эти понятия, сколь бы точно и четко не давал им определения (это подобно тому, как слепой человек давал бы определение желтому цвету, заучив его);

- и, наконец, самое трудное в наше ультра утилитарное время, принять гуманитарно-преобразовательную направленность гуманитарных наук (в отличие от технико-утилитарной направленности естествознания).

Второй вариант разрешения данной парадоксальной ситуации наиболее трагичен и в моральном аспекте и в познавательном, так как, не считаясь с сущностью человека, полностью объективируя его, лишая свободы, а, следовательно, и освобождая его от ответственности, теряют, таким образом, сам объект исследования. «Неуловимость» объекта исследования – это своеобразный «парадокс лжеца»: самореференция (самоотносимость) – явление, которое возникает в системах высказываний в тех случаях, когда некое понятие ссылается само на себя. Иначе говоря, если какое-то выражение является одновременно самой функцией и аргументом этой функции. Самореференция всегда сопряжена с парадоксом. В данном случае парадокс выступает в следующем виде: или не изучать человека, или изучать не человека.

Третий вариант приводит к тому, что к проблеме подходят прагматично, считая исследования гуманитарных наук занимательным, легковесным чтением о психологии, истории, археологии, и т.д., информирующим и развлекающим. Традиционная эпистемология, понимая познание преимущественно в духе позитивизма, игнорирует (как «ненаучный») действительный общественно-исторический мир жизни – опыт личности и опыт социальности, опыт политический и опыт «повседневности», опыт биографический, эстетический, религиозный, семейный, профессиональный и т. п.

Если же и признается здесь знание научным, стоящим внимания и доверия, то только на стыке гуманитарных дисциплин и естествознания. Как, например, в случае физико-химических исследований в области искусствоведения, где разработаны методы, которые позволяют ученым анализировать состав красок картин и порядок их наложения, делая вывод о технике работы художника.

Однако откинув гуманитарные науки, пренебрегая ими, надо будет смириться с невозможностью расширения границ изучаемой реальности, связанной с необходимостью понимать сущность человека и его мира, мира культуры. Человек живет в двух мирах – мире природы и мире культу-

ры и сознательно исключать мир культуры из сферы научного познания, по меньшей мере, недальновидно.

Второй и третий пути разрешения парадокса, связанного с выявлением статуса гуманитарных наук являются тупиковыми и опасными. В случае с объективацией человека, натурализацией гуманитарного знания опасность достаточно очевидна – это дегуманизация гуманитарных наук, а также впадение в вульгарный объективизм, когда, грубо говоря, поведение выбросившегося из окна самоубийцы, будет рассматриваться только в соответствии с физическими законами падения тел.

В случае вынесения гуманитаристики «за скобки» научного познания «подводные камни» не так видны. Что же они представляют собой?

Современное общество имеет много определений в зависимости от рассматриваемого аспекта, в том числе его обозначают и как «общество знаний». Доминирующей ценностью, экономической и ресурсной, становится научное знание. Вера в него и в способность науки разрешить когда-нибудь все вопросы духа и материи и достичь уровня мировоззрения, безгранична. Наука всегда ранее относилась к духовной сфере общества, ее целью был поиск истины. Все большая включенность её в сферу материального производства приводит к тому, что «...наука предстает как некое инструментальное предприятие, воплощающее товарный способ отношения к действительности. Высшее предназначение науки не усматривается более в служении истине...» [1, 170]. Достигнув уровня мировоззрения, наука, сводимая к естествознанию, вытеснит из пространства духовной культуры ценности морали, религии, искусства. Это также приведет и к деформации науки как таковой (похожие трудности на современном этапе испытывают не только гуманитарные науки, но и фундаментальные исследования в области того же естествознания).

Перспективы развития науки и даже сохранения и развития человечества возможны только на основе подхода, предложенного в первом варианте. Сфера гуманитарного – это сфера человеческой деятельности, в которой есть основание различать объективный и субъективный компоненты. Например, если говорить об истории, то «учет общественно-закономерного в исторической теории делает ее объективной, учет индивидуально-личностного делает ее человеческой» [1, 306]. Цель науки – преобразовывать. Следовательно, гуманитарные науки должны, в конечном счете, преображать духовный мир человека, одухотворять и, влияя на различные его измерения (моральные, правовые, идейные), способствовать его общему гуманитарному росту, что является наивысшим показателем познавательных качеств гуманитарного знания. Особенно важным является достижение данных целей в свете попыток решения современных глобальных проблем. Человечество может избежать экологической катастрофы и выжить, но для этого придётся изменить ценности и ориентиры общества. В признании необходимости нового типа функционирования ци-

визначення заключається концепція стійкого розвитку. К сожалению, в реальной жизни побеждают установки, замешанные на материальном интересе, что имплицитно способствует предпочтению второго и третьего пути разрешения парадокса, связанного с выявлением статуса гуманитарных наук. Пренебрежение же гуманитарными науками, может, в конце концов, привести к ситуации, столь выразительно описанной Кьеркегором: «За кулисами загорелось. Клоун выскочил предупредить публику. Решили, что он шутит, и давай аплодировать. Он повторяет – еще более неистовый восторг. Сдается мне, пробьет час, и мир рухнет при общем восторге умников, воображающих, что и это – буффонада». [2, 28].

Литература: 1. Ильин В. В. Философия и история науки / В. В. Ильин. – М. : Издательство Московского университета, 2005. – 432 с. 2. Кьеркегор С. Наслаждение и долг / С. Кьеркегор. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. – 415 с.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТ.: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Євсєєв С. Є., Тодріна І. В., Дернова Т. О.

Харківський науково-дослідний інститут козацтва

Сьогодні в Україні не існує теорії управління, яка відповідала б сучасним потребам суспільства. В умовах її відсутності керівники різного рівня спираються не на наукову теорію, а на сформовані традиції, інтуїцію та власний суб'єктивний досвід, що на жаль часто призводить до негативних економічних наслідків та значних соціальних втрат.

З огляду на це є нагальна потреба у дослідженні вітчизняної науки управління, яка має значні досягнення. Початок вивчення української управлінської думки припадає на кінець XVIII- початок XIX ст. Це виявилось у висвітленні проблем управління у складі інших наук – історії, політики, філософії та ін. Деякі питання управління розкриті в описах окремих українських губерній і волостей. Україна в зазначений період не мала власної державності, що стало причиною того, що дослідження українських вчених з питань управління були складовою частиною управлінської наукової думки представників інших націй. Це стосується і таких галузей українського наукового знання як право, філософія, соціологія та ін.

Українські вчені певною мірою були вимушені брати до уваги підневільне становище України у складі Росії, Австро-Угорщини, Польщі, виявляли чималий інтерес до української економічної дійсності. Світоглядний і теоретичний фундамент для досліджень фактично з'являється лише на початку XX ст., коли М. Грушевський висунув положення про окремий від російського перебіг історичного розвитку кожного із східнос-

лов'янських народів. Відтак було створено можливості для спеціального вивчення управлінської думки в Україні.

Одним з видатних представників української управлінської думки є Михайло Андрійович Балудянський (1769–1847). Вперше в Російській імперії він опублікував нариси з історії економічних вчень. Системи економічних поглядів меркантилістів, фізіократів, А. Сміта були викладені ним у поєднанні з висвітленням господарського й управлінського механізмів, за допомогою яких передбачалося ці системи реалізувати на практиці. Такий підхід відіграв вирішальну роль у тому, що М. А. Балудянський став одним з ідеологів і розроблювачів програм буржуазного реформування економічної системи в Російській імперії. На думку вченого основою комерційної системи є накопичення грошей, що ототожнюються з багатством нації.

З огляду на управління цікавими були думки вченого про організацію праці. Вони стосувалися трудових відносин, кваліфікації робітників, заробітної плати. Основи диференціації зарплати М. А. Балудянський пов'язував з талантом, майстерністю, професіоналізмом окремих категорій працівників. Крім важливості цих ідей для організації управління виробництвом на макрорівні, вони змушували замислитися над майбутнім станом економіки і закликали до ліквідації кріпацтва.

Розвиток української економіки у складі Російської імперії у другій половині XVIII ст. характеризується кількома тенденціями. З одного боку, на макро- і мікрорівнях застосовувалися заходи щодо зміцнення дворянського землеволодіння і поліпшення господарювання. Тривало роздавання земель і селян поміщикам. Наприкінці століття кріпаки були прирівняні до нерухомої власності поміщиків. Кріпацтво залишилося абсолютно недоторканим.

З іншого боку, відбувався процес розкладу кріпосницької системи господарювання. Він виявлявся у зростанні промисловості й торгівлі, розширенні застосування вільнонайманої праці та машин у промисловості, у розвитку товарно-грошових відносин у поміщицькому й селянському господарствах, зростанні частки буржуазної власності у різних галузях економіки. Значний вплив на ці процеси мало поглиблення суспільного поділу праці. Отже, відбувалося переплетіння двох суперечливих тенденцій розвитку господарства.

Водночас неможливо мати правильне уявлення про розвиток української економіки й управлінської думки у період, що розглядається, не беручи до уваги його специфіки, зокрема, того факту, що цей розвиток відбувався в умовах відсутності власної державності.

У 1783 році жертвою російської нівеляційної політики стало і козацьке військо. Козацькі полки були перетворені на карабінерські. На підставі “Жалуваної грамоти” 1785 року українська шляхта набула прав російського дворянства разом із проголошенням дворянських свобод, прав самоврядування, корпоративних організацій тощо.

У першій половині XIX ст. процес централізації тривав. У 1831–1835 роках у містах України було скасовано Магдебурзьке право, повіти перейменовувались на уїзди, департаменти генерального суду – на цивільні й каральні палати, маршалки – на предводителів дворянства. У 1842 році в Україні було ліквідовано традиційне судочинство, що здійснювалось за Литовським Статутом.

Отже, у другій половині XVIII – першій половині XIX ст. царський уряд знищив майже всі ознаки самобутності державного ладу України. Вона перестала існувати як окрема держава. Безумовно, національна українська управлінська думка, як і практика управління суперечили загальноімперській, але були значно прогресивнішими.

ЗНАНИЕ О ЖИЗНЕННОМ МИРЕ КАК ПЕРВИЧНАЯ ФОРМА ПРОТОНАУЧНОГО ЗНАНИЯ

Казаков М. А.

*Национальный технический университет Украины «КПИ»
им. Игоря Сикорского, г. Киев*

Современная философия зачастую принимает «устоявшуюся» историю человеческого мировоззрения, диахронически придавая ей следующий вид: прото-магическое – магическое – мифологическое – религиозное – (философское) – научное / секулярное (пострелигиозное). Как правило, донаучные картины мира отождествляются также с прото-научными, то есть, такими, которые не просто предшествовали научному мировоззрению хронологически, но также такими, которые, якобы, готовили научное мировоззрение в самой своей сути. Безусловно, отчасти это правда: космология и космогония, теология и теогония, сформировавшаяся из них философия действительно подготовили почву для возникновения некоторых наук, таких как современная теоретическая физика или «чистая» математика. Генетическая связь эпистем подобного рода особенно хорошо видна в философии досократиков, которая претендовала и на связь с истиной эпической поэзии Гомера и Гесиода, претендующей на наследование истины «героических времен» (таковы, к примеру, философские поэмы Парменида, Эмпедокла и Ксенофана). Само восприятие носителей знания, неразличимость фигур мудрого тирана (Писистрат, Фрасибул, Периандр), историка (Геродот, Ксенофонт, Фукидид), софиста (Гиппий, Протагор), «физика» (Фалес, Анаксимандр) и философа (Сократ и его ученики) в глазах народа свидетельствует о подобной связи и о генетической преемственности истин о природе в науке и донаучном мышлении. Однако, как верно подмечают в XX в. неопозитивисты, а после – их яростный критик, П. Фейерабенд, истинным протонаучным мировоззрением уместнее всего считать не мифологию или религию, но зародышевые формы мировоззрения как такового –

магическое и прото-магическое мышление, тот тип мышления, о котором в данный момент нам известно меньше всего в связи с отсутствием достаточного числа археологических данных и письменных источников.

Мифологическое и религиозное мировоззрение философия характеризует как синкретическое, подразумевая в том числе и то, что в них сочетается знание, мышление и нарратив как о том, что есть, так и о том, что вымышлено, фиктивно, выступает как социальный конструкт или результат социальной конвенции. Фиктивные условности являются истинами лишь внутри замкнутых систем знания, которые не всегда соответствуют физической реальности или процессам и закономерностям, которые наблюдаемы в каузально замкнутом физическом мире. Истинное знание, факты об эмпирической реальности и теоретические репрезентации познанных закономерностей в религиозном и мифологическом знании сочетаются с продуктами человеческого воображения, образными конструктами, синкретическими образами наивных представлений, стихийным, неупорядоченным опытом, полученным в ходе взаимодействия с внешним миром и с представлениями об опыте и реальностях, которые «расположены» за пределами каузально замкнутого физического мира и т.д. В этом смысле, магическое и протوماгическое знание более приближенно к научному, так как включает в себя, в первую очередь, лишь сферу повседневного опыта субъекта.

Говоря более точно, можно утверждать, что домагическая первичная картина мира человека фиксирована на его жизненном мире (*Lebenswelt*). Жизненный мир – известный контекст, введенный Э. Гуссерлем, означающий сегмент физической реальности, выступающий в качестве среды структурного сопряжения организма с реальностью, т.е. теми ее аспектами, в которые полностью погружен организм, с которыми он способен непосредственно или опосредованно взаимодействовать. В случае человека это, в первую очередь, мезокосм – мир средних размерностей, и лишь после – в опосредованном виде, через специальную технику, вторую природу, созданную человеком – микрокосм и макрокосм. На видовом уровне, источником жизненного мира человека является экологическая ниша, в которой тысячелетиями существовал *homo sapiens* на заре человеческой истории. «Едой, материалами и одеждой потребности людей не исчерпывались: они повсюду искали знаний. Чтобы выжить, требовалось мысленно составить и хранить подробную карту местности. Ежедневные поиски пищи могли быть результативными лишь тогда, когда собиратели располагали информацией о природных циклах всех растений и повадках всех животных. Им нужно было знать, какие виды пищи наиболее сытны, от каких можно заболеть, а какие, наоборот, исцеляют. Они следили за сменой времен года и запоминали явления, указывающие на приближение грозы или засухи. Люди изучали каждый ручей, каждое дерево, каждую пещеру и все места, где добывался кремний. [...] Иными словами, древний человек обладал го-

раздо более подробными, разнообразными и глубокими знаниями о своей среде обитания, чем ныне его потомки» [2, с. 62-63], - пишет Ю.Н. Харари, рассуждая о когнитивной революции нашего вида.

Всякое познание феноменология усматривает как познание предварительно данного мира как горизонта любых форм индукции, которые мы впоследствии отражаем в рефлексии и, одновременно с этим, как фундамента дедуктивных – умозрительных – опережающих отражений событий мира, которые еще не имели места (антиципаций). Когнитивная революция с эпистемологической (а не антропологической) точки зрения представляет собой осмысление и разделение человеком мира на мир известных и неизвестных ему реалий. Понятый таким образом, этот мир не мыслится как мир «сам по себе», «для себя», как «чистый» мир, в котором сознание вынесено за скобки: мир для сознания – суть жизненный мир человека. Содержательно этот мир представляет собой познавательно-смысло-действенную сферу: мы действуем, в ходе действия – познаем и придаем смысл и, основываясь на предданных индивидуальным сознанием смыслах и полученных ранее (ретранслированных и усвоенных) знаниях действуем повторно, с учетом того, чего достигли благодаря предыдущим действиям. «С самого своего возникновения естествознание и связанная с ним геометрия должны служить целям, которые заключены в этой жизни и должны быть соотнесены с жизненным миром» [1, с. 87], - пишет Гуссерль в «Кризисе европейских наук...», где и был впервые введен в обиход этот концепт. Вопросы, которые ставятся человеком, равно как и полученные ответы, касаются не «мира вне человека», но «мира с точки зрения человека», то есть перспективистском (по выражению Ортеги-и-Гассета) мире, которому принадлежит человеческая жизнь. Жизненный мир как перспектива, в свою очередь, сущностно может быть представлен через вышеупомянутое триединство: «действие – знание – смысл».

Изначально жизненный мир вненаучен, поскольку, по выражению Гуссерля [1, с. 94] относится к сфере «первоначального созерцания», охватывая собой истоки логики смысла – самого смыслообразования. Изначальной структурой жизненного мира было единство действия, образа и знания. Практическое знание на заре цивилизации, до изобретения письменности в эпоху протоязыка было довербальным, реализуясь в образцах для подражания («действие обучающего» - «попытка повторить действие обучающимися») и ментальных / когнитивных образах древних людей. Наука, коль скоро она реализуется в дискурсивном знании, включает в себя измерение смысла в том виде, в котором смысл существует сегодня: в виде единства образа и дискурсивного отражения образа. Жизненный мир возникает в результате распада на мир-сам-по-себе и психическое бытие, возникшее из этого мира, но противоположившее себя ему. Результат этого противоположения – жажда к знанию или, выражаясь словами Фуко, «воля к истине». Вернемся к словам Харари. При должном их осмыслении

возникает вывод: древний человек свои действия, целью которых было удовлетворение возникшей жажды к знанию (иными словами – реализация воли к истине) направлял непосредственно на мир, как целое-«само-по-себе», противопоставленное его психическому бытию. Он не пытался мыслить мир опосредованно, «вписывая» себя в его как неотъемлемую часть. Раскол на «первую» и «вторую» природы был неизбежным следствием этих действий, однако, сам человек такого раскола не признавал, да и не обладал для этого дискурсивно-рефлексивным аппаратом, который явится лишь позднее. Наука – область бесконечных повторений единожды выраженного в различном, формирующем бесконечные серии повторений, и в этом она намного ближе к магическому мировоззрению, прикладному по своей природе, чем к мифологическому или теогоническому.

Отсюда и соответствующий вывод: реальным прото-научным мировоззрением намного уместнее считать то, что можно назвать знанием древнего человека о его жизненном мире. Именно воля к знанию о жизненном мире порождает первичную структуру практического знания, которому впоследствии, в ходе культурной и когнитивной эволюции, предстоит стать знанием дискурсивным (элементы магического, мифологического, религиозное знание). Союз же донаучного дискурсивного знания со знанием практическим вне-научным (знание ремесленника, искусство, то, что древние греки называют *τέχνη*) впоследствии и вырастет в то, что мы привыкли именовать научным знанием.

Литература: 1. Гуссерль Э. Философия как строгая наука. – Новочеркасск : Агентство САГУНА, 1994. – 358 с. 2. Харари Ю. Н. Sapiens. Краткая история человечества; пер. с англ. Л. Сумм. – М. : Синдбад, 2016. – 520 с.

СУЩНОСТЬ ТРАНСГУМАНИЗМА

Карпенко В. Е.

Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков

Техника позволяет проявить в полном объеме свободу воли человека как то, что выделяет последнего из природы. Однако на данном пути следует четко осознать, где мы еще имеем дело со свободой воли человека для человека, человечества, а где «отрываем» технику от человека, деантропологизируем технику, которая, в конце концов, всегда была социокультурным феноменом. Деантропологизированная техника – это техника, которая создается не для человека как представителя рода человеческого и даже не против человека и человечества, а техника безотносительно человека, техника, исторгаемая из сферы человеческой культуры. Как такое может быть? Ведь речь идет, понятно, не о луддизме (как отторжении техники путем уничтожения), а о качественно новом феномене.

Начнем ответ на этот вопрос со следующей цитаты. Как отмечает А. А. Болонкин (США, доктор технических наук, старший научный сотрудник) в предисловии к книге А. В. Мищенко [6, с. 12], «автор подробно исследует... в том числе переход на альтернативные носители и превращение человечества в мыслящую материю, а затем и в Абсолютный Разум». Заметим, что мозг человека и так является материальным, но здесь речь идет о так называемой оцифровке сознания (его представлении в виде совокупности цифровых данных) и записи, хранении, функционировании сознания подобно компьютерной программе – с использованием того или иного вида компьютера как носителя. И в наше время такие идеи обсуждаются не только на уровне фантастической литературы, но и специалистами с научными степенями.

В то же время на нерешенность самой проблемы сознания находим указания у таких авторитетных исследователей, как Р. Пенроуз, Т. В. Черниговская, П. Норвиг, С. Рассел, Д. Э. Гаспарян [см. напр.: 1, с. 92] и других, а пока она не будет решена, разговоры о представлении сознания в виде совокупности цифровых данных по большому счету лишены смысла. Более того, современный дискурс о сознании показывает, что такая трактовка перспектив в данной области является как минимум упрощением. Однако в контексте деантропологизации техники нас интересует даже не это, а сам факт усилий (теоретических и практических) апологетов идеи, которую пропагандирует А. В. Мищенко. То есть то, что планируется получить на выходе, не будет человеком (новое существо, по мнению А. А. Болонкина, вероятно, в перспективе окажется способно «...творить новые Вселенные, т. е. стать Богом, если под Богом понимать Всезнающее и Всесильное Существо, способное управлять Вселенной, а возможно и ее законами» [6, с. 12]), а соответственно, все технико-технологические усилия, которые предпринимаются на данном пути и ставят своим существованием вопрос об «устарелости» человека, человеческого (а значит, и человеческого, гуманного), «отрывают» технику от человека, умаляют позитивный социокультурный потенциал техники, выводят смысл и назначение техники за границы человеческого, деантропологизируют технику. Это, конечно, сказывается на человеке, происходит своеобразный процесс (анти)возвращения к человеку – в культуру и науку как одну из ее форм пытаются привнести и утвердить идею техники, созданной не для человека как представителя рода человеческого и даже не против человека и человечества, а техники безотносительно человека (того, что мы называли деантропологизированной техникой), идею техники в контексте трансчеловека, постчеловека.

Трансчеловеком (с латинского *trans* – «через, за») можно назвать переходную форму на пути к постчеловеку (с латинского *post* – «после»). Соответственно, трансгуманизм – это междисциплинарное направление и общественное движение, где обосновывается непрерывная трансформация

человека разумного с целью «усовершенствования» вплоть до замены его другой формой бытия (постчеловеком), которая уже не является человеком в традиционном понимании, хотя и производной от него.

В первую очередь, речь идет о деантропологизации абстрактно-идеального бытия технического (сфера идей о будущем техники). Однако когда уже материальное бытие технического (результаты революционного прогресса в создании артефактов) используется с целью становления (будущих) не-людей – сверхлюдей, постлюдей, – то можно ставить вопрос о деантропологизации технического в единстве его абстрактно-идеального бытия и бытия материального. Происходит провозглашение природного несовершенным, отдается предпочтение искусственному перед естественным, да и не всякому искусственному, а искусственному компьютеризированному, имплантация артефактов с микропроцессорами, когда электроды вживляют в нервы для принятия или передачи импульсов, поскольку импульсы нервной системы электрические. Если артефакты настроены на восстановление функций органов человеческого тела – это одно, но их начинают настраивать на изменение функций, управление внешними компьютеризированными устройствами – «управление с помощью мысли» – опять-таки с целью приблизиться к состоянию постчеловека или/и киборга.

К примеру, речь идет об управлении функциями внешних компьютеров, которые в свою очередь могут отвечать за сигнализацию автомобиля, отопление, освещение, все электроприборы, присущие современному дому/квартире и т. д. К тому же электрические импульсы нервной системы могут не только «переводиться» в определенные команды по заранее заданной конвенции, но и компьютерное устройство может генерировать электрические импульсы, которые по форме будет не отличить от природных, направлять их от электродов по нервам к мышцам.

Приоритет отдается подмене техникой человеческих свойств в части выхода техники за пределы антропологического, а не антропному аспекту как неотъемлемой особенности техники. Всё это приводит даже к распространению в культуре постановки вопроса об исчезновении человеческого тела в традиционном понимании, которое лишилось сначала органов в постмодернистском понятии «тело без органов», а затем трансформировалось настолько, что возник эффект деантропологизации не техники, а человека. Постмодернисты/трансгуманисты считают, что открылся простор для всевозможных экспериментов с телом, потеряв постоянство форм, оно стало восприниматься как изменчивое; тело – не судьба, а первичное сырье, требующее, нуждающееся в обработке [2, с. 220].

Современный трансгуманизм допускает и техническое вмешательство в геном человека с целью передачи последующим поколениям неких новых (трансчеловеческих) признаков, что может привести к фатальным последствиям в конкретных случаях. Например,

вследствие слабой изученности феномена сознания, нельзя отрицать вероятность неформирования/сущностного искажения сознания у ребенка как результат нарушения сложной системы нормальных внутренних взаимодействий в ходе реализации наследственной информации, содержащей в том числе и новые признаки, несогласованные или слабосогласованные с остальными.

Как технопессимистично отмечает П. С. Гуревич, мы продолжаем говорить о Человеке, но он прекращает «...восприниматься нами как некая знакомая человеческая сущность. <...> Он понемногу... Умирает как антропологическая данность. Все, о чем веками писали философы, обратившиеся к постижению природы человека, его целостности, самотождественности, историчности, постепенно теряет смысл». Речь идет, по сути, уже не о преображении человеческой природы, а об ее устранении, преодолении ее, превосходстве над ней [3, с. 19, 31]. Итак, очевидно, как выглядит суператтрактор концепции социально-технологического детерминизма, технооптимизма, если отбросить антропологический критерий, забыть о гуманизме.

Показательно, что философия, по нашему мнению, с учетом специфики своего основного вопроса, понимаемого как наиболее общее в соотношении «человек – мир» [см. напр.: 4, с. 13], призвана анализировать проблему с точки зрения именно человека, а не постчеловека. С данной точки зрения возникает вопрос о том, что так трудно и долго формировали чувство общности у людей планеты, преуспели недостаточно, а тут новое разграничение на людей и транс-, постлюдей (что касается каких-то новых возможностей, предлагаемых техникой, то почему бы не рассматривать их как потенциальное свойство обычного человека, без отграничения «потенциально богоподобных» – подобных в смысле «сверхспособностей» – искателей «пост»).

То есть трансгуманисты (и постмодернисты там, где рассуждают в унисон с ними, – при этом мы понимаем, что постмодернизм является намного более сложным и богатым теоретическим явлением, чем трансгуманизм) исповедуют деструктивные ценности, провоцируют конфликт. Идеология трансгуманизма антигуманна [5, с. 76]. Однако, это не получает адекватной оценки как в массовом сознании, так и в сознании элит, поскольку осмысление в большей или меньшей степени результатов самой по себе научно-технической революции не включает, как правило, критический анализ тех «постчеловеческих» надежд, которые возлагают на научно-техническое развитие трансгуманисты. При этом отсутствие рефлексии ведет или может привести к некритическому принятию этих идей, их укоренению в культуре. Неужели сущность и предназначение человека сводится к бытию провозвестником другого существа?

Литература: 1. Гаспарян Д. Э. Таинство естественной семантики:

трансцендентальное измерение смысла и проблема искусственного интеллекта / *Диана Эдиковна Гаспарян* // Вопросы философии. – 2017. – № 4. – С. 81–94. **2.** *Генис А. А.* Вавилонская башня: искусство настоящего времени / *Александр Александрович Генис*. – М. : Издательство «Независимая газета», 1997. – 256 с. – (Культурология.) **3.** *Гуревич П. С.* Феномен деантропологизации человека / *П. С. Гуревич* // Вопросы философии. – 2009. – № 3. – С. 19–31. **4.** *Кутырёв В. А.* Философия трансгуманизма / *Владимир Александрович Кутырёв*. – Нижний Новгород: Нижегородский университет, 2010. – 85 с. **5.** *Михайлов В. В.* Человек или робот? / *В. В. Михайлов* // Вестник Российского философского общества. – 2017. – № 1. – С. 75–78. **6.** *Мищенко А. В.* Апгрейд в сверхлюди: технологическая гиперэволюция человека в XXI веке / *Алесь Викторович Мищенко*; предисловие *А. А. Болонкина*. – М. : Книжный дом «Либроком», 2009. – 168 с.

ФЕНОМЕН СОВМЕСТНОГО ПОТРЕБЛЕНИЯ КАК КУЛЬТУРНЫЙ ФЕНОМЕН

Клименко Р. В., Тарароев Я. В.

*Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина, г. Харьков
Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков*

Sharing economy – совместное потребление, экономика доступа, экономика «по востребованию» – социо-экономическая система, построенная вокруг аренды физических, интеллектуальных и предметных ресурсов. Главным объектом сделки в такой экономике выступает краткосрочная аренда у частного лица, а не компании. Это так называемая P2P модель, что значит «person to person», человек для человека. Она противопоставляется B2B (бизнес для бизнеса) и B2C (бизнес для потребителя).

В общем смысле, термин sharing economy охватывает следующие явления: обмен, коллективные закупки, совместное потребление, совместная стоимость, совместное создание, совместное кредитование, микрофинансирование, микропредпринимательство, краудсорсинг.

Главный постулат sharing economy – больше не нужно покупать вещь в эксклюзивное пользование, а можно просто арендовать ее тогда, когда она действительно нужна. С другой стороны сделки это означает возможность задействовать с целью получения экономической выгоды те вещи, которые, возможно, пылятся у Вас на полке и не используются за исключением пары раз в год. К примеру, одно исследование показывает, что обычная дрель за весь срок службы работает в среднем 13 минут. Всё остальное время товар не используется, и, соответственно, не приносит никакой пользы. Sharing economy, опираясь на современные средства коммуникации, позволяет

находить необходимый товар в арендное пользование, и таким же образом сдавать своё имущество, когда оно лежит без дела.

Все эти рассуждения могут показаться голословными без фактов, давайте посмотрим более детально на те области, в которых shared economy преуспела уже сегодня.

Начав с недвижимости и автомобилей, велосипедов и парковочных мест, экономика доступа развивается и на данный момент доступны такие экзотические товары, как совместное отопление, аренда зонтиков и торговля местами в очередях (Sharing e umbrella).

Сам термин «sharing economy» появился в интернет-среде в начале 10х годов XXI века. В 2015 году он внесён в Оксфордский словарь Английского языка. Основоположниками считаются Брайан Чески и Джо Геббиа, которые в 2008 году создали сайт Airbedandbreakfast.com и начали сдавать в аренду надувные кровати в своих квартирах. В 2009 году появился airbnb, online-площадка для размещения, поиска и краткосрочной аренды частного жилья по всему миру. В то же время был основан Uber, сервис, оптимизирующий услуги такси. Теперь каждый водитель, желающий подработать, может сделать это, сдав в аренду своё время и ресурсы автомобиля, просто зарегистрировавшись в приложении. Больше нет необходимости получать юридические лицензии на такого рода деятельность. На территории СНГ кроме того распространены следующие сервисы – уклон (прямой аналог uber) и bla bla car – сервис по поиску попутчиков.

Через несколько лет после Uber появилась Breather, фирма, сдающая в аренду площадки для бизнесов (концерн-комнаты, офисы).

Рейчел Ботсман, колумнист сайта fastcompany.com, описала 5 пунктов, соответствие которым причисляет экономическое предприятие к shared economy:

1. Компания должна задействовать неиспользуемые или частично используемые ценности (свои, или третьих лиц).
2. Компания должна иметь четкую миссию, ориентированную на оптимальное потребление ценностей.
3. Компания должна уважать своих потребителей, улучшать их экономическую и социальную жизнь.
4. Потребители должны получать выгоду от способности получать доступ к сервисам, а не обладать ими.
5. Бизнес должен быть построен с использованием распределенных архитектур приложений, что должно гарантировать справедливость.

Исследователи из PwC (международная консалтинговая компания, занимающаяся аудитом) проанализировали десять различных секторов экономики, включая peer to peer landing, удаленный найм, peer to peer аренда недвижимости, аренда автомобилей и аудио-видео трансляцию, и пришли к выводу, что в течение 10 лет в этих областях доля shared

экономику составит больше 50%. Также ожидается, что объем мирового рынка shared economy к 2025 году достигнет 335 млрд долларов.

Стоит отметить, что идея подобной экономики не нова и интуитивно понятна каждому. Думаю, многие из нас в детстве делились игрушками с друзьями, особенно, когда те лежали без дела, и, соответственно, могли рассчитывать на пользование чужой игрушкой. Такая, пусть и примитивная, «экономика долга», не использовавшая денег, тем не менее является shared economy в чистом виде.

Развитие интернета и средств связи дало огромный толчок к практической реализации совместной экономики. Кроме того, стоит выделить прогресс в разработке peer-to-peer приложений и изобретение криптовалют и протокола blockchain.

Обобщая всё вышесказанное, можно перечислить следующие преимущества shared economy:

- Снижение стоимости товаров и услуг за счет оптимизации использования.
- Возможности краткосрочной аренды расширяют рынок сбыта, поскольку есть подмножество людей заинтересованных в такой опции.
- Развитие устойчивых моделей потребления.
- Улучшение обратной связи с продавцом за счет децентрализованных рейтинговых систем.
- Гибкость рабочего графика.
- Уменьшение влияния на среду посредством сокращения производства необходимых для жизни товаров.
- Сплочение сообществ.

Всё это вместе приводит к тому, что данная технология, по крайней мере в варианте P2P способна значительно «снизить» иерархизацию общества, ликвидировать или существенно уменьшить влияние посреднических институтов, начиная от институтов, связанных с товарно-денежными отношениями и заканчивая институтами государства.

Подводя итог, можно сказать, что sharing economy отражает наше желание, как человеческих существ, быть связанными и ощущать себя частью общества в полной мере. Во многом благодаря выдающейся сигнальной системе наш вид сотни тысяч лет назад смог выжить и преуспеть в освоении своей среды обитания. Идея экономики совместного потребления не нова, однако технологический прогресс позволяет применять её на порядок эффективнее, что, будем надеяться, поспособствует развитию и процветанию нашего вида, благодаря оптимизации социальных связей. Можно предположить, что эта оптимизация будет заключаться в постепенном отказе от жёстко иерархического общества и постепенным переходом к «сетевому» принципу организации, где «горизонтальные» общественные связи будут играть гораздо большую роль, чем связи «вертикальные».

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ СТАЖУВАННІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ВУЗІВ

Ковалевська О. В., Гаплевська О. І.
*Національний аерокосмічний університет
ім. М.Є. Жуковського «ХАІ», м. Харків*

З огляду на запити сьогодення можна сказати, що для молодого українця освіта має стати способом засвоєння культурної спадщини та способом входження в сучасний європейський і глобальний світ. У Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») визначається, що виховання в Українській державі повинне бути спрямованим на формування у підростаючого покоління етичної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, інших соціально значущих надбань вітчизняної та світової духовної культури. Українська освіта за формою та змістом повинна не лише наближатися до європейських чи світових стандартів знань, а й стати потужним засобом освоєння й утвердження власної європейськості.

Проблемами сучасної освіти і системі виховання особистості у вищій школі займаються Андрущенко В. П., Гардашук Т. В., Завгородня О. Д., Кремень В. Г., Романюк Л. В. та інші. Висвітлюються питання освітньої євроінтеграції, вивчається педагогічний експеримент щодо впровадження нової моделі освіти в навчальний процес, аналізується ситуація мовної освіти в Україні. Андрущенко В. П. у статті «Вища освіта в пост-Болонському просторі: спроба прогностичного аналізу» зауважує на те, що оскільки Болонський процес передбачає збільшення частки самостійної роботи студентів, надзвичайно актуальним є завдання навчити студентів працювати самостійно, розвивати в них творчість, ініціативність, навички активного наукового пошуку, критичність мислення, органічної потреби навчити вчитися.

Формування інженерного мислення відбувається саме у вищих наукових закладах у процесі навчання і виховання майбутніх фахівців. Проте слід зауважити, що з'явилися негативні тенденції в соціально-психологічних рисах молоді: значне зниження соціальної відповідальності, нерозвиненість культурних потреб, моральне відставання від інтелектуального. У таких умовах необхідними є: раннє та об'єктивне фахове орієнтування, освоєння молоддю методів роботи по формуванню соціальної відповідальності, спонукання студентів до самовиховання, створення можливостей для всебічного наближення до такої системи цінностей, де на першому місці стоїть гідність людини. Здатність покладати відповідальність за чинені діяння на самого себе – якість, що характеризує високий ступінь адаптації особистості до можливих труднощів, які виникатимуть у трудовій діяльності, у міжособистісних відносинах, у вирішенні власних

душевних конфліктів.

З метою входження в сучасний європейський і глобальний світ нами пропонується розроблений курс «науково-педагогічне стажування», специфіка якого полягає в системному підході, що передбачає концентрацію уваги на комунікації (визначення її сенсу і призначення, виявленні основних видів і медіа-засобів, що дозволяють досягти максимального ефекту). Крім того його особливістю є освоєння теоретичного матеріалу в процесі його практичного втілення самими студентами за наявності методичного забезпечення (практичні рекомендації і теоретична підтримка викладача); діалог і дискусія, що передбачає розвиток наявних навиків і способів спілкування. Основним способом їх вдосконалення пропонується поєднання різних комунікативних форм при викладі підібраного самими студентами матеріалу: усний виступ, текстове оформлення, електронна презентація. Проте електронні інформаційні ресурси не можуть замінити фахової друкованої періодики, а повинні, насамперед, «торувати шлях до неї». Цю тезу студентство має усвідомити з найперших сходинок свого навчання в університеті.

Крім того, введення в контекст вчення кінообразу дозволяє поєднувати традиційні академічні методи вчення з оригінальними тренінговими прийомами і способами практичного закріплення. Побудований таким чином навчальний курс є способом розширити розуміння медіа-комунікацій, навчитися практичному вживанню цих знань з максимальним ефектом в житті і професійної діяльності.

До задач курсу «науково-педагогічне стажування» належить формування у студентів здатності свідомого, вільного, а тому, відповідального вибору цінностей науки та методів пізнання у контексті педагогічної, психологічної та аксіологічної інтерпретації, уміння вести діловий діалог; демонстрація студентами історичних образів освіти; оволодіння студентами моральними принципами та правовими аспектами педагогіки вищої школи; виховання вміння застосовувати отримані знання у міжособистісних стосунках, науковій та практичній діяльності.

У результаті вивчення курсу студенти повинні знати: сутність науково педагогічного стажування; структуру науково-практичного мислення, значення його елементів і характер їхньої взаємодії; історичні образи освіти та зміст педагогічних принципів вищої школи; правові аспекти входження української освіти у світовий освітній простір, сутність Болонського процесу у парадигмі сучасної освіти; загальні принципи ділової комунікації; основні ідеї конфліктології.

Вміти: застосовувати наукову методологію для вирішення конкретних задач, що виникають у процесі пізнання; аналізувати проблеми соціальної комунікації в контексті етичної, естетичної та правової свідомості; готувати організацію ділового спілкування і проводити її на вербальному та невербальному рівнях; аналізувати психологічні та педагогічні складові

у системі спілкування особистості студента та викладача; розв'язувати конфлікти на професійному рівні. Мати уявлення про: основні сучасні інтерпретації проблем освіти; методологічні, логічні, естетичні та моральні основи спілкування; позитивні та негативні сторони наукового і технічного прогресу; корпоративну культуру в цілому.

Фахівцеві академічної сфери, що займається гуманітарними науками в цілому і філософією як їх теоретичною основою, науково-педагогічне стажування цікаве як можливість практичного втілення теорії в практику життя студентів і суспільства. Це дозволяє досягти реалізації виникаючих ідей в спільному обговоренні та творчій діяльності. Крім того, в форматі навчального курсу виявити зв'язок з міждисциплінарними науковими теоріями як синтез методологічних підходів та їх практичної реалізації.

Ми згодні з Гардашук Т. В., яка у своїй статті «Філософія як фактор освітньої євроінтеграції» наголошує на те, що завдання ствердження європейськості та інтеграція до європейської культури ставить перед вітчизняною освітньою сферою надзвичайно складні й амбітні завдання, від вирішення яких значною мірою залежатиме майбутнє України. Болонський процес, до якого долучилася Україна, – важливий фактор практичної реалізації цього проекту, в якому на філософію покладається важливіша інтеграційна місія. Подальші дослідження можуть бути пов'язані з аналізом як позитивних, так і негативних явищ, що мають місце в освіті під час інтеграції України до європейського освітнього простору.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ ФІЛОСОФІЇ ХІМІЇ

Коломак О. І.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Існують різні думки про те, як змінюються уявлення про світ в історії людства. Оскільки наука з'явилася порівняно недавно, вона може давати додаткові відомості про світ. Однак деякі філософи вважають, що з часом наукова картина світу повинна повністю витіснити всі інші.

За класифікацією Конта, наукова картина світу уособлює собою третю, позитивну (після теологічної і метафізичної) фазу послідовного фазиси філософської думки в історії всього людства.

Дана робота розглядає ті розділи філософського знання, які прикордонного з природознавством. На логіку і методологію цього напрямку величезне значення надали ідеї позитивізму. У XX столітті з науково-технічною революцією приходить і найбільш активний розвиток позитивізму. Різко зросла роль точних і конкретних знань привела до необхідності і філософії свою увагу звернути на життєво-практичну основу в людському знанні.

Соціологічний підхід до дослідження розвитку науки почав формуватися як особливий напрямок досліджень в 30-і роки ХХ століття. Розглядалося такий підхід в роботах Дж. Бернал, У. Огборна, П. Сорокіна, Т. Парсонса, Р. Мертона, який зробив найбільший вплив на подальший розвиток соціології науки.

Соціологічна теорія пізнання розвинена П. Бергером і Т. Лукманом в їх книзі «Соціальне конструювання реальності» (The Social Construction of Reality, 1966). Їх соціальний конструктивізм сходить до філософської феноменології М. Хайдеггера і Е. Гуссерля. Метою соціального конструкціонізму є виявлення шляхів, за допомогою яких індивідууми і групи людей беруть участь в створенні сприймається ними соціальної реальності. З соціологічними аспектами феноменологічного вчення П. Бергер ознайомився з роботами А. Шюца – основоположника феноменологічної соціології.

Протягом 1970-х і 1980-х років відбувається трансформація соціального конструкціонізму під впливом М. Фуко. Він та його послідовники здійснили «поворот» в суспільних науках. Це, зокрема, вплинуло на формується соціологію наукового знання і зростаючу сферу наукознавства та вивчення технології (в англійській термінології – Science and Technology Studies, STS). Всередині самого соціального конструкціонізму є різні течії, що відхиляються або в сторону ліберального конструкціонізму (Ю. Хабермас), або в напрямку реалістського конструкціонізму (М. Фуко). Соціальний конструктивізм все ж скоріше схиляється в бік ліберального ідеалізму І. Канта і Ю. Габермаса.

Принципи і методологію соціального конструкціонізму для встановлення зв'язку між тим, що в науках зазвичай називають об'єктивними фактами, з процесами соціального конструювання використовували в своїх роботах К. Кнорр-Цетіна, Б. Латур, Б. Барнс, С. Вулгар.

Одним з напрямків соціального конструкціонізму є теорія соціального конструювання технології (Social construction of technology – SCOT). Ідеї соціального конструювання технології знайшли найбільш повне втілення в роботах голландського вченого В. Біджкера і британського соціолога Т. Пінча. Теорія соціального конструювання технології протиставляє себе технологічному детермінізму.

У другій половині ХХ ст. з'являється поняття інформаційне суспільство. Аналізу інформаційного суспільства і трансформаційних процесів у ньому присвячують свої роботи М. Порат, И. Массуда, Т. Стоунер, М. Кастальс, Р. Кац, Е. Ласло, Р. Фальк.

У новому інформаційному суспільстві змінюється статус знань. Звернувшись до аналізу методології С. Аверинцева об інтелектуальних революціях людства, можливо розглянути освітній процес в контексті трансформаційних процесів, пов'язаних у тому числі і зі змінами ролі феномена знань. Знання отримують все більше значення для розвитку країни. Тому підсилене значення саме філософський аналіз знань в концепціях інформа-

ційного суспільства. Американський вчений Д. Белл вважає знання й інформацію стратегічним ресурсом сучасного суспільства, підкреслюючи значення теоретичних знань.

М. Кастельс акцентує на двох суттєвих моментах, які, на його думку, досить наочно демонструють роль знань в суспільстві майбутнього. По-перше, суспільство є інформаційним, якщо воно організовує свою продуктивну силу навколо принципів максималізації продуктивності. По-друге, воно ґрунтується на знаннях, так як розвиток і розширення інформаційних технологій створює умови для їх використання. Де? Скрізь, але в першу чергу мова йде про людський ресурс і комунікаційну інфраструктуру. Йдеться про суспільство, націлене на виробництво нового знання.

Розвиток евристичних і прогностичних компонентів філософського осмислення світу є необхідною умовою розвитку науки. Свідоме прилучення до філософської культури дозволяє спеціалісту подолати однобічність у підході до об'єкта дослідження, вкрай негативну в умовах сучасної вузькоспеціалізованої наукової діяльності. У сучасній науці інтегруючих тенденцій це стає особливо важливо.

ГЕШТАЛЬТ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ДАНІСТЬ ЛЮДИНИ

Количева В. Т., Даніл'ян В. О.

*Український державний університет залізничного транспорту,
м. Харків*

Гештальт-підхід можна застосовувати в рамках різних філософських течіях. Гештальт напрямок характеризується послідовним впровадженням у свій концептуальний апарат принципу холізму. Гештальт-напрямок створився як своєрідна антитеза психоаналізу, і представники цього напрямку намагались синтезувати деякі поняття екзистенційної філософії. Прототип концепту «гештальт» розглядався такими авторами, як Ж.-П. Сартр, М.Хайдеггер, М.Мерло-Понті, які розглядали неповторно-унікальне існування в ракурсі понять «буття» та «небуття».

З онтологічних позицій гештальт є екзистенційною даністю, яка існує у вигляді так званих завершених, або не завершених форм. Як відмічає французький автор Г. Маскольє, який поглиблюється у вивчення розвитку гештальт-теорії у наші часи, «гештальт – це спосіб буття, що центрований на процесі»[1, с. 111].

Тому, першою характеристикою, яку слід розглянути в онтології гештальту, є темпоральна характеристика. В цьому аспекті гештальт-теорія постулює принцип «тут-і-тепер», який був сформульований ще класиком Ф. Перлзом. Сучасний автор І. А. Погодін стверджує, що наше «зусилля жити» «тут-та-тепер» «не забезпечує цього «зусилля жити» завтра. Час є онтологічною даністю, і людина у конкретний момент часу в дії конкрет-

ного гештальту робить акцент на такому питанні: «Що ми вирішуємо тут та тепер, коли знаємо про наше минуле, та розуміючи, що попереду – майбутнє, яке є кінцевим» [2, с.100]. З одного боку, час є об'єктивною характеристикою буття, а з іншого боку – час є конструкцією, що використовується людьми через їх світобачення. Продовжуючи думку про сприйняття «тут та тепер», слід підкреслити, що будь-яка подія є більш наповненою, більш змістовною, ніж спогади про неї. Час у сприйнятті гештальту – це векторна величина, тому що будь-яке сприйняття події ґрунтується на процесуальних змінах, які можуть бути досягнутими тільки через шлях від минулого до майбутнього. Тобто, поняття часу виникає зі сприйняття та змін та життєвих перетворень. Час сприймається як існування самого себе у всесвіті, що оточує нас, і формує свою власну форму взаємодії зі світом. Можна вказати, що сприйняття часу викристалізовується, і ця ідея розвивається на квантовому рівні.

Концепт часу в онтологічному розумінні пов'язаний з поняттям переживання, тому що саме переживання визначає сприйняття часу. І. Погодін стверджує, що переживання є своєрідною адаптацією індивіда до певної ситуації. Тобто, переживання є реактивним. Іншими словами, якщо немає події, до якої потрібно пристосовуватись, то немає . [2, с. 78]. Але, поряд з цією думкою, І. Погодін стверджує, що переживання – це насамперед створення події, а не пристосування до неї. В цьому створенні події індивід враховує загальний гештальт інших значущих подій, які вже були сформовані протягом конкретного проміжку часу. Таким чином, переживання існує у зв'язку як з адаптаційно-творчими характеристиками, так і з часовими. Переживання змінює феноменологічне поле індивіда за рахунок феноменів-інновацій, тобто, людська самість, яка має свою форму в розвитку, змінюється, виходячи з особливих значущих проявів психіки.

Крім того, гештальт як певний простір особистісних смислів, продукує буття людини. В цьому дуже важливим є сам процес формоутворення. Попередня назва гештальт-теорії була «екзистенційний психоаналіз», з чого впливає спрямованість гештальт-підходу на питання буття. Гештальт є способом опису буття окремого індивіда, виходячи з його особистісного усвідомлення, присутності у власному особистісному просторі. Причому, в рамках модернізму в цьому просторі гештальту відбувається спроба зафіксувати непередбачуваність і хаос побудови гештальту, у постмодернізмі заперечується можливість спостереження цього хаосу [3, с. 123].

Гештальт-підходу є властивим все підлягати сумніву, тому будь-яке буття людини сприймається як один з варіантів буття, враховуючи можливими інші варіанти. Також гештальт-підхід проголошує релятивізм у вигляді відносності у трактуванні будь-якого прояву життя. Сумнів як явище в онтологічному аспекті передбачає створення смислів. Той образ події, або ситуації, що мається в наявності, є в багатьом творчою діяльністю створення смислу, а також, створення форм. Причому, ці дві діяльність є

пов'язаними між собою: модуляція форм передбачає можливість людини думками «знаходитись» у майбутньому, а побудова смислів передбачає створення нових форм. Нові форми визначаються саме феноменами-інноваціями, які спонтанно проникають у феноменологічне поле.

Тобто, феномени-інновації є наслідками впорядкованого усвідомлення індивідом проявів життя. Вони є гештальтами, які за своєю суттю є певними суб'єктивними конструкціями, тому що вони визначають людські дії, почуття, та смисли. Підсумовуючи сказане вище, можна зробити висновок, що гештальт є своєрідним способом сприйняття світу, який впорядковує пізнавально-емоційні можливості кожної людини у певну систематизовану конструкцію, яка складається з просторово-часових аспектів і визначає екзистенційну даність індивіда.

Література: 1. Маскольє Г. выбери свою жизнь. Гештальт сегодня / Маскольє Г. – М. : Академический проект, 2017. – 189 с. 2. Погодин И. А. Диалогово-феноменологическая терапия: ресурсы первинного опыта в 5 томах. – Т2 (10): Фундаментальный парадокс присутствия и теория поля в психотерапии переживания / И.А. Погодин. – Киев, 2013. – 108 с. 3. Уилер Г. Гештальттерапия постмодерна: за пределами индивидуализма / Уилер Г. – М. : Смысл, 2011. – 464 с.

ТЕХНІКА ЯК ОСОБЛИВИЙ СПОСІБ ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ

Корабльова Н. С.

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, м. Харків

Зацікавлення технікою увесь час по-новому наповнюють вічну ідею технології, тобто ідею буття як гарантовано розрахованої системи складових. Технізація є методом, який можна передавати далі, не торкаючись його кінцевого смислу (Х. Блумберг). Технізація з точки зору феноменології є розповсюдженням Гуссерліанського підходу про інтенціональність свідомості. Ідея, що техніка – це не царство об'єктів, які виникли в результаті людської активності, а деякий стан відношення людини до світу є панування «методичного смислу». Саме техніка стала феноменом здатним: зв'язати умонастрої теоретиків з реальною практикою життєдіяльності людини; програмувати нові дослідницькі поля стосовно основоположних інтенцій людського буття; через застосування фізіогномічного методу (О. Шпенглер), дозволяє досягнути глибинний смисл різних епох.

Завдяки техніці суспільство перетворилось на цивілізацію: машинна техніка Модерної доби стала формою і підставою, засновком, на основі якого стало можливим переосмислити і перебудувати як образ суспільства, так і відносини людини і суспільства з природою, які базувалися на одному принципі – принципі машинної техніки. Нова машинно-технічна цивілізація заявила про себе як «друга природа». У людини з'явилась «своя приро-

да» – раціонально побудована система, захисний панцир, який дозволяв активно протистояти природі. Техніка стала фундаментом нової культури і стимулювала рефлексії довкола себе як феномену. Німецький географ Е. Капп, який вперше використав словосполучення «філософія техніки», поєднавши два культурних феномени: техніку і філософію («Основи філософії техніки», 1877), був гегельянцем, який намагався здійснити синтезу, застосувавши прогресистсько-діалектичний метод до антропології і техніки. Подібно до того, як у Гегеля відчужений дух повертається до себе у формах держави і права, у Каппа техніка як органопроєкція постає як відчуження окремих сторін людського, яке повертається до себе, демонструючи у повністю розвиненій техніці людський образ. За Каппом, техніка є проєкцією людських органів. Наприклад, екстерналізацією людини Капп вважає залізницю (аналогічно системі кровообігу у людському тілі), телеграф (продовження нервової системи), тіло аналогічне паровій машині. Таким чином, людські творіння виступають об'єктивацією людської сутності. При цьому технічне не є аналогією, наслідуванням структури і функцій людського тіла, а своєрідним проявом несвідомого, яке штовхає до екстерналізації у матеріальний світ, щоб дати людині можливість виразити свою внутрішню сутність. Техніка стає засобом самосвідомості. З оптичного пристрою, несвідомо сконструйованого за образом і подобою органічного зорового апарату, людина свідомо перенесла назву на дійсне зосередження переломлюючих променів, назвавши його кришталіком. Відповідно, розвинута повністю техніка, за Каппом, буде закінченою і вичерпною проєкцією у зовнішній світ усіх можливостей, які містяться у людській природі. Тому у підсумку «із знарядь і машин, відкритих нами, явиться сама людина». Підсумовуючи можемо стверджувати, що капівська органопроєкція є послідовною антропологією техніки. Це – ідеальна модель антропологічної філософії техніки.

Енгельмейер, визначаючи сутність і місце технічного, торкається питання межовості відношення людини, яка розповсюджує свою владу за допомогою техніки на ворожі сили природи людини і природи як основи буття. Відповідаючи на риторичне питання: людина цар чи раб природи, Енгельмейер відповідає: «він кістка від кістки її. Ось і усе». Людина, яка змінює природу, не гвалтує її, а задовольняючи свої потреби, задовольняє потреби природи, бо: «природа сама, без людини, не винайшла б телефону. Але так як телефон, ні у своєму складі, ні у виробництві, не є чимось зверхприродним, тобто нічим, чого б не можна було зустріти в природі, то і телефон є витвором природи, але не космічної природи, а тієї, до складу якої входить і людина, входить зі всім своїм тілом і духом, цілком». Таким чином, Енгельмейер «знімає» протиріччя «природа–людина», оголошуючи людину частиною природи. Подібний «мисленнєвий хід» застосовують і прихильники сучасної антропології техніки. Пафос філософування про техніку у XIX ст. був у тому, що техніка отримала форму технології у будь-

якій розглядуваній реальності (ця технологізація, технологізуючи самі інтимні сторони людського життя людини вилилась у ХХ ст. у «техніки сексу», «техніки гри в життя»).

Мемфорд Л. у відомій праці «Міф машини» під машиною, яку він намагається описати, теоретизує машину, яка ніколи не була винайдена чи відкрита в якихось археологічних розкопках з простої причини: вона була складена майже повністю з людських частин. Ці частини були з'єднані у ієрархічній організації під владою абсолютного монарха, команди якого забезпечували підпорядкування усіх компонентів машини аналогічно функціонуванню людського тіла. Її винайшли біля п'яти тисяч років тому і ця монотехніка призначалась для збільшення влади і багатства шляхом систематичної організації повсякденної діяльності за чітко заданим зразком – Мегамашини. Ця остання складалася «виключно з людських деталей і зберігала певну функціональну структуру лише до того часу, поки релігійна екзальтація, царський указ... приймалися усіма членами суспільства як щось безумовно дане». Коли влада слабшала, то розвалювалась і машина. Мемфорд говорить про ідею, смисл, одним з можливих проявів яких, є оречевлена техніка.

Технічним конструктором є Держава Платона. Вона – результат технології, створеної Платоном для ефективного управління, з метою протидії жадібності і владі грошей (згубних пристрастей душі), запобігти хаосу, який несе погибель для держави. Платон за допомогою винайденої технології започаткував ту модель справедливої держави як ідеального проекту, навколо якої точаться дискусії на протязі більше двох тисячоліть. Його називають фундатором комуністичної ідеї, «ворогом відкритого суспільства» (К. Поппер). З використанням ідей Платона («Держава», «Закони») точаться дискусії про тиранію, фашизм, тоталітаризм, аристократію, плутократію (Етьєн Балібар, Жак Рансьєр), корпоратократію (Венді Браун). Влада у цих побудовах трансмує через перемонтування частин державного механізму, вказаних Платоном як частини людської душі, що здатні перетворитися на «частини, позбавлені частин», здатні «реконструюватися самими громадянами в процесі без кінцевої мети» (Е. Балібар).

Конструювання світу продовжилось в Новочасову добу. Т. Гоббс, як і Платон, шукав форми «методичного смислу», щоб протистояти «війні всіх проти всіх» і з цією метою конструє свого «Левіафана» за образом і подобою людського тіла. Хаотичний натовп перетворюється в обмежене рамками закону тіло, яке є умовою і основою держави, штучно сконструйованої людини, покликаної захищати і охороняти природну людину. У Декарта світ конструється за образом геометричних об'єктів, світ – машина, система сконструйованих машин. Якщо ідеальному простору належить універсальне, апріорне, деяка безкінечна, єдина теорія, яка систематично розгортається, хоча є замкнутою, то ця теорія, побудована на аксіоматичних поняттях і положеннях, дозволяє конструювати будь-які мислимі

просторові фігури з дедуктивною однозначністю (Гуссерль. Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія). Таким чином світ постає продуманою технологією, а наука і її метод уподібнюються надійно діючій машині.

Сьогоднішні стратегії і дискурси мають на меті рятувати людину від техніки, яка перетворилась на ворожу силу. Якщо в минулому вона допомогла подолати ворожі сили природи, то тепер стала згубною для першої природи, але чужою стає і «друга природа». Техніка перетворилась на самостійну силу, підкоривши собі природу, історію, суспільство, людину. Сучасний антропологічний погляд на техніку є заспокійливий погляд, ілюзія, що людина завжди буде залишатися суб'єктом створеного нею світу, але сучасна техніка підкоряє його своїй волі. Завдяки нанотехнологіям, нанофармакології, наномедицині закладаються технічні основи нової фабрики людських тіл, здатної від зачаття і до смерті створювати і контролювати ці тіла. Сучасна техніка і технології вже не можуть інтерпретуватися в рамках інструменталістського підходу, вони претендують на онтологічний статус.

Про сутність техніки, яка допоможе віднайти приховані можливості буття, говорив М. Гайдегер: проблема не в мілітаризації техніки, атомній зброї, бо не вони нам загрожують, а не зрозуміла сутність техніки, яка загрозувала ще нашим пращурам. Гайдегеровські погляди на техніку мають в основі ту ідею, що техніка – це сама людина у перспективі своєї фундаментальної участі. Розглядаючи концепцію сутності техніки Гайдегера, В. Гьосле зазначає, що вибудовуючи свою позицію на ідеї, що філософія Нового часу неминуче веде до поставу, Гайдегер спрямував зусилля на пізнання сутності, а не на пізнання причин, і тим самим позбавив себе можливості довести свою правоту (мається на увазі відмова від традиційної метафізики). Без такої логіки прийняття буття незрозуміло: як небезпека, що йде від техніки, може стати спасінням. Гьосле пропонує власний шлях, як подолати еру поставу: це можливе лише тоді, коли питання «що моральне?» стане вище, ніж питання «Що можна зробити?». Власне, це той шлях, який маркований етикою відповідальності, необхідністю зміцнювати етичну раціональність.

СПЕЦИФИКА УСТНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Кунденко Я. Н., Белостоцкий Н. А.

*Харьковский национальный университет
строительства и архитектуры, г. Харьков*

Цель данной работы – определить специфику и основные формы устной коммуникации, ее противоречие как основание для дальнейшего развития не только современных медиа - средств, но информационного общества в целом. Актуальность изучения коммуникации вызвана мето-

логической необходимостью современной науки, обнаружившей взаимодействие как принцип существования триады «природа-человек-общество» и приведшей к появлению новой науки – *коммуникологии* – имеющей обобщающий характер.

Устная коммуникация – непосредственная форма связи, осуществляемая аудиально (с помощью звука) и отражающая индивидуальную определенность участников коммуникации относительно содержания сообщения.

Основные виды устной коммуникации: невербальная (знаки); вербальная (слова); образная.

Невербальная коммуникация *непосредственный вид устной коммуникации*, при котором для передачи информации используются **несловесные формы**, воспринимаемые как *аудиально*, так и *визуально*, выражающие личностную неповторимость человека в определенной системе знаков, имеющих общезначимый характер

Видами невербальной коммуникации являются

- звуковая модальность речи: громкость, темпо-ритм, тональность;

- движения тела: жесты, позы, действия;

- элементы окружающей среды: природная и социокультурная реальность;

Противоречием невербальной коммуникации и основанием для ее дальнейшего развития выступает **индивидуальный характер и смысловая неточность сообщения**, затрудняющая понимание и обратную связь, кроме того - невозможность создания нового в силу **однозначности** по отношению к коммуникатору и **многозначности** по отношению к коммуниканту(реципиенту) и смыслу сообщения.

Противоречие невербальной коммуникации разрешается в противоположной ей **вербальной коммуникации**, в которой для передачи информации используется **слово**, как реальность **языка**, представленное *аудиально* и *визуально в устной и письменной речи* с целью определения общезначимого смысла сообщения.

Язык представляет собой специфическую **систему знаков** и способов их соединения, которая служит орудием выражения чувств, размышлений и волеизъявлений человека в процессе определения реальности. **Виды языка:** естественный, искусственный, художественный

Формы речевой коммуникации

- Устная: говорение, слушание, обсуждение;
- Письменная: слово, предложение, текст;
- Посредством действий: жест, поза, поступок;

Видами вербальной коммуникации являются:

- монолог как однонаправленный речевой поток в коммуникации, характеризующийся активностью одного участника;

- **диалог** как передача информации в двух направлениях, состоящая из обмена репликами;

- **полиолог** как передача информации, где число участников речевого общения более двух и присутствует подведение смыслового итога и дальнейшее развитие содержания сообщения

Классическая схема построения вербального сообщения:

1. Внимание и интерес;
2. Основные положения;
3. Возражения и вопросы;
4. Ответы и выводы;
5. Резюме;

Противоречием вербальной коммуникации и основанием для дальнейшего развития является **абстрактный характер общезначимого содержания** сообщения, а также **вытеснение** и контекстуальность **эмоций и действий** в смысловом содержании вербального сообщения, что затрудняет понимание и обратную связь и препятствует созданию нового и дальнейшему развитию коммуникации

Образная коммуникация – обобщающий вид устной коммуникации, при котором для передачи информации используется **образ** как *гармония чувственно-данной материальной формы и духовного содержания* с целью достижения изменения в сознании и поведении участников.

Виды образной коммуникации:

- **ассоциативный ряд**, как наглядный пример, раскрывающий смысловое содержание сообщения;

- **имидж** участников как способ индивидуализации коммуникативного взаимодействия;

- **художественный образ** как чувственная форма истины, максимально доступная для восприятия;

Противоречием **образной коммуникации** и основанием для ее дальнейшего развития является **субъективный характер идеального образа**, который требует дальнейшего воплощения и совершенствования, при том, что он представляет собой наиболее развитый вид устной коммуникации, обобщающий ее невербальную и вербальную разновидности. Образная коммуникация выступает основанием для перехода на новый уровень – письменную коммуникацию, в которой связь осуществляется визуально (посредством **букв**) и направлена на определение общезначимого смысла, зафиксированного в **тексте**.

ТРАДИЦИОННАЯ КУЛЬТУРА И ВИДЕОИГРЫ

Лебедев В. А.

*Украинский государственный университет
железнодорожного транспорта, г. Харьков*

В настоящее время сложилась устойчивая тенденция связывать виртуальные развлечения (как и массовую культуру в целом) с пропагандой аморализма, насилия и агрессивного поведения. Мы считаем данную точку зрения не соответствующей действительности. Напротив, данный доклад ставит своей задачей показать, что виртуальные игровые практики тесно укоренены в культуре традиционной, и выполняют в обществе важные функции.

Во-первых, можно сказать, что массовая культура есть своего рода бунт против добродетели. Она показывает то, что вызывает интерес у среднестатистического обывателя, смешит, ужасает, показывает те проявления сексуальной жизни, которые вызывают интерес (и осуждение) в обычной жизни и т.д. В то же время базовые нормы и ценности остаются неизменными. Можно сказать, что массовая культура продолжает традиции гротескного реализма.

Бахтин рассматривает гротескный реализм и утверждает, что в системе гротескной образности смерть и обновление неотделимы друг от друга в целом жизни, и это целое менее всего способно вызывать страх [1, с. 59].

Во-вторых, имеет смысл проанализировать виртуальные игровые практики в контексте мифа о Герое. Он присущ всем народам Земли, но именно в западноевропейской культуре занял одно из центральных мест. Истоки героических мифов мы видим уже в древней Греции, а по имени Прометея новоевропейскую цивилизацию называют прометеевской.

Странствия и подвиги героя отражают процесс индивидуации – становления и развития личности, достижения ею полноты бытия. Он в мифе передается посредством череды героических подвигов в битвах с чудовищами или иными врагами, соответствующими юнговской Тени, и поиску прекрасной Дамы с последующим бракосочетанием с ней (интеграцией с женским началом – Анимой).

Целью процесса индивидуации является обретение Самости – центра целостной личности, представляющей собой совокупность сознания и бессознательного. Обретение ее отражает интеграцию мира мирского и мира духовного или трансцендентного, в результате чего преодолевается двойственность человеческого существования и противоречия между мирами, обретается психическое равновесие и целостность личности.

Новоевропейская цивилизация возвеличивает культ Эго и его стремления господствовать в физическом мире. Бог смещается на периферию и происходит секуляризация жизни. Угроза для западной цивилизации заключается в инфляции Эго. Таких проблем становится все больше и боль-

ше, о чем говорит огромное количество психоаналитиков в США. Именно западные ученые открыли и разработали психоанализ – науку, стремящуюся вернуть утраченный баланс между миром духовным и миром материальным [2, с. 55].

Очевидно, что видеоигры в своих многочисленных ипостасях представляют собой своего рода заменитель индивидуации. Они дают среду, в которой игрок совершает подвиги, побеждает многочисленных противников, выполняет различные миссии. И, в конечном итоге, буквально или опосредованно, – интеграцию с Анимой и обретение Самости.

Таким образом, мы видим, что виртуальные игровые практики не являются неким абсолютно новым, чуждым явлением, но продолжают традиции, изначально присущие западноевропейской культуре.

Литература: 1. Бахтин М. М. Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. – М. : Художественная литература, 1990. – 543 с. 2. Удовик С. Л. Глобализация: семиотические подходы. – М. : «Рефл-бук», К. : «Ваклер», 2002. – 480 с.

ОТКРЫТОСТЬ МИРУ КАК УСЛОВИЕ ОДУХОТВОРЁННОСТИ И ИСТОЧНИК ТВОРЧЕСТВА

Мищенко В. И.

Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков

Современное информационное общество, основой развития которого являются высокие технологии, актуализировало проблему нестандартного творческого мышления. Отвечая на вызов времени, философия образования разрабатывает концепцию формирования творческого человека, способного делать открытия. Тем не менее, путь к творческой личности является сложным. Развитию творчества не способствует и современная парадигмальная наука, подавляющая разум авторитетом научного общества, и диктуемые девиационной эгоцентрической личностью всё возрастающие темпы производства, разрушающие психофизиологическую основу личности. «Ставшая обычной сверхзанятость современного человека, – отмечает А. Швейцер, – ведёт к умиранию в нём духовного начала» [5, с. 42]. Да и «в современной культуре развлечения, в практически сплошной среде гордящихся своей посредственностью потребителей, творчество становится культурным подвигом» [3, с. 211]. Проблема формирования творчества становится актуальной проблемой общества, от решения которой зависит развитие цивилизации.

Для того, чтобы формировать творческое отношение к миру, необходимо проанализировать: каковы истоки творчества, какие факторы непосредственно влияют на его развитие. Не вызывает сомнения тот факт, что творче-

ство есть результат вдохновения, есть деятельность одухотворённой личности. Но какую личность мы можем назвать одухотворённой? Толковый словарь Ушакова рассматривает одухотворённого человека, как проникнутого возвышенным, высоким стремлением. В структуре духовного облика личности мы выделяем компонент, отвечающей этой функции – это пассионарность, которую мы рассматриваем, как энергию утверждения добра. Стремление преобразовать мир на основах добра и красоты – мощный побудительный мотив творчества. Энергия этой деятельности будет зависеть от того, насколько личность принимает, осознаёт цели этой деятельности. В Толковом словаре Ожегова мы и находим определение одухотворённого человека, как проникнутого возвышенным чувством, высокой мыслью. Разум, как внутренний свет личности, как способ осмысления этих целей, свойствен мыслящей части общества – интеллигенции. Интеллигентность, как проявление духовного облика личности, по мнению А.Г. Лосева свойственное, «человеку, который является критически мыслящим существом» [2, с. 318]. Интеллигентность предполагает независимое, самостоятельное, критическое мышление, что уже и есть творческое мышление, означающее генерирование нового. Но творчество есть ценность, позитивная значимость. Нам важен сам характер мышления – каков он: позитивный, жизнеутверждающий или разрушительный, деструктивный всё это определяется высотой чувств одухотворённой личности, особым характером мироощущения, который мы рассматриваем как открытость миру.

Что мы вкладываем в содержание данной категории? Внешними проявлениями этого компонента духовного облика личности являются: общительность, образность, жизнерадостность, эмоциональность, а в речевой манере, стиле речевого общения проявляется доброта и доверие к окружающим, духовный подъём, увлечённость, отсутствие скуки и уныния, жизнерадостность. Сущностными характеристиками открытости миру является духовная жажда, стремление к истине, радостно-доверительное отношение к мирозданию. Открытость миру, как важнейшая характеристика духовного облика личности, предполагает развитие таких качеств мышления, как любознательность и пытливость ума, формирование остроты мировосприятия. Любознательность воспринимается нами, как неподдельное чувства нового, раскрывающееся как чистое детское стремление познать окружающий мир, о котором Дж. Дьюи, сказал, что оно, по своей сути и есть основа научного мировосприятия. Пытливость ума осознаётся нами, как удивительная гносеологическая неуспокоенность разума, стремление обнаружить смыслы, которым доверяет сознание, не только раскрыть объективную логику познания сути процесса или явления, но и осуществить доказательство предложенной гипотезы. Острота мировосприятия есть прозорливость сознания, способность с помощью воображения «прочувствовать», интуитивно угадать структуру изучаемого объекта или воссоздать динамику процесса, и зоркость разума, как наблюдательность, как умение видеть противоречия, способствующие форми-

рованию глубины и нестандартности мышления. По мнению В.Н. Томалинцева именно такая нестандартность, «изысканность», а не сама новизна деятельности представляет сущность творчества [4].

Каковы же детерминанты открытости миру? На наш взгляд, в качестве таких детерминант выступает: гносеологическое, эстетическое и онтологическое основание Открытости миру. Каждое основание предусматривает особый срез мировоззрения, мышления, характер отношения к миру. Гносеологическое основание содержит в себе вечную интригу, отмеченную И. Кантом в «Критике чистого разума»: нашему сознанию в познавательном процессе открываются не сущности вещей, а представления об этих вещах. Вечное приближение к сущности, движение разума от выяснения характера взаимосвязи причины и следствия к построению Логоса, к пониманию, нахождению смыслов раскрывает суть дерзаний духа. Движение в дебри *Terra incognita*, «игра с головоломками», формирует метафизические основания науки – радость познания, открытия. Это «чувство радости» открытия следует формировать и поддерживать в учениках, как условие «жажды познания», стремления творить, дополнять позитивными эмоциями, которые дарит нам состояние игровой активизации умственной деятельности.

В познании открывается и первозданная красота, чарующая «свежесть» мира, который постоянно демонстрирует нам всё новые грани, как, к примеру – снимки Вселенной с телескопа «Хаббл». Пытаясь затронуть и эстетическую сторону познания, И. Кант отмечал, что человеку дана способность эстетического суждения. Не менее удивительным является тот факт, что люди в своём большинстве, имеют общие критерии понимания эстетического – в восприятии пропорций, геометрических форм, магии цветового спектра: незримые нити связывают души людей с общими законами построения мироздания, аналоги Вселенной запечатлены в душе человека. Главное состоит в том, что красота, гармония и совершенство явлений природы и мира не должны оставить человека безучастными, ведь именно творческое волнение дарит людям вдохновение, а оно – основа креативного преобразования мира.

Онтологическое основание представляет собой такой характер бытия человека, когда величие мира, бесконечность Вселенной соотносится с бездонностью духовного мира человека. Это соотношение двух бесконечностей фиксируется в понятии «антропный принцип», который демонстрирует атрибутивность сознания, феномен «тонкой настройки». Понимание этих тонких связей человека и мироздания, интеллектуальные возможности, раскрывающие информационную ёмкость мозга, наполняют сердце священным трепетом, дают основание относиться к разуму не как к *Tabula Rasa*, не как к пассивной запечатлевающей субстанции, а как к животворящей основе мироздания. Открытость миру предстаёт здесь не только как «распахнутость души человека ветрам информационных потоков», требуя всесторонности, комплексности, системности мышления, способности работать с массивами информации. Осознание космического характера Разума, величия мирозда-

ния, грандиозности ноосферного переустройства мира есть источник удивления и потрясения, формирования чувства благоговения перед мирозданием, чувства святости, вдохновляющее человека на постижение тайн природы.

Интеллектуальная радость игрового характера раскрытия истины, вдохновение, как творческое волнение души человека, осознающего прекрасное, восприятие возвышенного и формирование чувства святости и благоговения перед мирозданием, – все эти слагаемые открытости миру формируют одухотворённую личность, духовный облик которой преобразается неугасимым огнём творчества. Задача образования – формировать эти качества на принципиально новой основе, формируя не только знания и навыки, но и духовное отношение человека к миру, «органически соединять когнитивные и ценностные параметры знания» [1. с. 13].

Литература: 1. Гапченко С. Д., Мамалуй А. А. Эстетические основания современной научной картины мира / Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти [Текст] зб. нах. праць / за ред. Л.Л. Товажнянського, О.Г. Романовського. – Вип. 27 (31): в 3-х ч. – Ч. 2. – Харків : НТУ «ХПИ», 2010. – С. 10–19. 2. Лосев А. Ф. Дерзание духа: монография. М. : Политиздат, 1988. – 366 с. 3. Соболева А. П., Кочетков Д. Эстетическое творчество, как поле самоактуализации человека в мире // Научное творчество, как объект исследования. Ульяновск, 2014. – С. 207–211. 4. Томалинцев В. И. Человек на рубеже тысячелетий Парадоксы духовного развития Опыт исследования феномена изощренности в культуре и творчестве. – СПб., 1999. – 109 с. 5. Швейцер Альберт. Культура и этика. / Пер. с нем. Н.А. Захарченко и Г.В. Колшановского. / Общая ред. и пред. В. А. Карпушина. – М. : «Прогресс», 1973. – 344 с.

ПОИСК ПРОГНОСТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ВЫСТРАИВАНИЮ НОВОЙ СИСТЕМЫ БУДУЩЕГО РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Мудрик В. И., Путятин Г. Н.

Харьковская гуманитарно-педагогическая академия, г. Харьков

Актуальность исследования: система образования в Украине и ее будущее состояние требует реформирования, как на организационном, так и на ресурсном обеспечении, перестройки образовательного процесса с учетом изменения условий, экономического и духовного состояния, ее содержания обучения и преподавания [3, 10, 11].

Целью исследования является выявление прогностических подходов к выстраиванию новой системы координат будущего развития образования с точки зрения содержания образования и преподавания.

Проблемными вопросами исследования являются: теоретико-методологическое обоснование функционирования системы образования с

учетом прошлого, настоящего, будущего состояния и развития, а именно: куда идет мир в преобразовании системы образования? каково будущее науки? как «объять необъятное», получая образование - высшее, среднее, начальное? как преодолеть «пропасть двух культур» – естественнонаучной и гуманитарной? как создать и вырастить научную школу? какова структура нашего познания? как управлять образованием и как определить место фундаментальных и прикладных наук в новых условиях образовательного процесса?

Анализ результатов исследования. В связи с этим следует рассмотреть ряд базовых понятий раскрывающих данную проблему [2,3,4,7,8]. К таким понятиям следует отнести «проблему», «систему», «управление», «будущее», «парадигму» «развитие», системы образования, выявить проблемы, причины, их порождающие.

Анализ показывает, что наша система образования находится в противоречивой ситуации с точки зрения целостного образования, как системы подверженной изменениям в результате воздействия различных условий: экономических, политических, духовных, организационных, а так же внешних и внутренних состояний. Иными словами, будущее системы образования зависит от упорядоченности в пространстве и времени совокупности событий, приводящих к достижению идеальных результатов, являющихся на данном этапе жизненного пути основными ориентирами в образовательной деятельности человека. Поэтому образование следует рассматривать как формирование и передачу системы знаний, умений и навыков приемлемым способом, через систему познания моделей мира и поведения, движения личности в поле культуры сообщества, видения и нахождения своего места в будущем времени. Это обоснованно тем, что человек, как саморазвертывающаяся система, подвержен изменениям в будущем времени, поэтому он должен создавать будущее видение своего места, быть солидарным с будущим в процессе своего развития. Иными словами, образование должно способствовать разворачиванию развивающейся личности.

Одним из условий – новых требований к образованию являются рыночные отношения. Переход к рынку потребовал преобразований в системе подготовки специалистов. Поэтому, в таких документах, как в Концепции образования, в Законе Украины «Про вищу освіту» преобразования высшей школы рассматриваются всесторонне.

Жизнь потребовала, чтобы учебные учреждения готовили специалистов, отличающихся от старого образования, которое было ориентировано на широту знания, умение использовать инструментальный логического анализа. Успех логического подхода был оправдан тем, что студенты на базе прошлого, как стратегии, приобретали знания и использовали их в будущем времени.

Однако современные условия требуют, вопреки прошлому и настоящему, создания будущей парадигмы образования предусматривающую будущую деятельность специалиста высокого уровня в системе народного хозяйства. Иными словами, обучение должно быть ориентировано на

определение места обучаемого в реальном мире. Значит, в первую очередь обучение позволяет устанавливать новые связи и контакты будущего, т.е. приходящего нового, предвидения будущего, стратегии будущего существования, нахождения своего места, в качестве специалиста, нужного обществу. Новый подход предполагает изменение позиции студента (будущего специалиста) в реальном мире.

Выводы:

- сутью новой парадигмы является - повышение уровня образованности студента. Отсюда, чем выше уровень образования, чем шире сфера деятельности и степень неопределённости ситуаций, тем больше он способен действовать самостоятельно;

- исходя из вышеизложенного следует, что учебный процесс должен быть ориентирован на обучение, а преподавание должно играть роль средства. Поэтому в процессе преподавания точкой концентрации внимания является вход учебного процесса: это то, что дается студенту (знания, умения, навыки).

- в процессе обучения концентрируется внимание на выходе – то, что получил студент, при этом надо учитывать, чтобы содержание обучения было полезным в будущей деятельности студента. В этой связи видвятся требования к будущему специалисту, в систему которых включено три группы развития способностей и качеств: наличие способности понимать ситуацию; наличие определенных навыков и умений; наличие определенного поведения.

Перспективы дальнейшего исследования. В целом анализ показывает, что необходимо рассматривать все параметры порядка будущей системы образования и при этом:

- модернизировать систему управления образованием на всех уровнях;
- усилить междисциплинарность обучения на основе фундаментального знания, полученного студентами в вузе;
- формировать у студентов способность действовать в ситуации неопределённости, предполагающей осуществление выбора способа действия;
- развивать способность студента действовать самостоятельно.

Литература: 1. Ильин Е. П. Психология творчества, креативность, одаренность / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2011. – 448 с. 2. Заветный С. А. Социальное управление и личностное самоуправление: истоки и взаимодействие / С. А. Заветный. – Харьков : Фило, 1999. – 383 с. 3. Закон України «Про вищу освіту»: від 01.07.2014 № 1556 // Уряд. кур'єр. – 2014. 4. Князева Е. Н. Основания синергетики. Человек, конструирующий себя и свое будущее / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – М. : КомКнига, 2006. – 232 с. 5. Кремень В.Г. Філософія управління: / В. Г. Кремень,

С. М. Пазиніч, О. С. Пономарев. – Вид.2-допов. і переробл.. – Харків: НТУ «ЗП», 2008. – 524 с. **6.** Мудрик В. И. Методологические основы новой образовательной парадигмы / В. И. Мудрик, С. А. Заветный // Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи : V міжнар. наук. конф., 24-25 квіт. 2014 р. : тези доп. – Харків, 2014. – С. 119. **7.** Мельник Л. Г. Тайны развития (не очень серьезная книга об очень серьезном) / Л. Г. Мельник. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – 378 с. **8.** Бабич В. П. Прикладная антология: монография / В. П. Бабич, В. А. Могилко, В. М. Онегина. – Харьков : Из-во «Типография Мадрид», 2013. – 364 с. **9.** Старіш О. Г. Системологія. Підручник / О.Г. Старіш. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 232 с. **10.** Солодова Е. А. Новые модели в системе образования: Синергетический подход, уч. пособие / Е. А. Солодова; предисл. Г. Г. Малинецкого. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 344 с.

ОНТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНЖЕНЕРНОЇ ОСВІТИ

Пономарьов О. С., Харченко А. О.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Роль філософії інженерної освіти у забезпеченні матеріальних умов суспільного буття вимагає чіткого визначення її онтологічного статусу як специфічного феномену, від якого істотною мірою залежать напрямки й характер розвитку людської цивілізації. А це не так просто у зв'язку зі складністю та багатоаспектністю цього статусу. Дійсно, предмет онтології освіти поєднує проблеми буття самої інженерної освіти, буття студентів в цій освіті та буття педагога в ній. Кожен з цих аспектів слід розглядати не тільки в його сутнісному розумінні, але й у неперервному розвитку, зумовленому науково-технічним і соціальним прогресом та відповідними змінами як в системі індивідуальних і суспільних потреб людини.

Онтологічна особливість інженерної освіти, зумовлена динамізмом сучасного життя, полягає в підготовці фахівця не для сьогодення і навіть не для завтрашнього дня, а для майбутнього, характеру якого ми в принципі не можемо знати, і лише приблизно уявляємо його розмиті контури. Тому і зміст інженерної освіти не може адекватно відповідати характеру майбутньої діяльності випускників, що ускладнює осмислення глибинних зв'язків між буттям освіти і буттям студентів в ній і тим більш майбутньою діяльністю фахівців як одним з найістотніших проявів їхнього індивідуального і суспільного буття.

Буття людини нерозривно пов'язане з її активністю і діяльністю, без яких неможливе її існування і розвиток. Однак виконання нею певної діяльності вимагає пізнання і зовнішнього відносно неї світу, і самої себе. В сучасних умовах пізнання значною мірою відбувається в системі освіти. Хоча сама освіта дає знання про світ, виходячи не з безпосереднього його

пізнання студентами, а із вже опосередкованих результатів його пізнання попередніми поколіннями, осмислених, систематизованих та узагальнених в навчальній літературі, якою вони користуються при вивченні тієї чи іншої навчальної дисципліни. Така ситуація певною мірою призводить до втрати ними належної мотивації навчально-пізнавальної діяльності.

Усвідомлення цього факту свідчить, що онтологічні аспекти філософії освіти пов'язані з гносеологічними. Ці зв'язки зумовлені потрійною природою людини як істоти біологічної (тобто природної), соціальної і духовної. Вони ж визначають і завдання освіти з освоєння людиною зовнішнього світу. Тому освіта і спрямована на забезпечення пізнання і розуміння нею закономірностей функціонування як природи, соціуму і духовно-культурної сфери, так і самої людини та її підготовки до успішного життя і розвитку на основі отриманої системи знань.

Свого часу І. Кант писав, що «дія предмета на здатність уявлення, оскільки ми піддаємося його дії, є *відчуття*. Ті споглядання, які відносяться до предмета за допомогою відчуття, називаються *емпіричними*. Невизначений предмет емпіричного споглядання називається *явищем*» [2, с. 50]. Сучасна ж освіта практично виключає чуттєві засоби з пізнавальних процесів. Тому розуміння наведених зв'язків стає особливо важливим для майбутніх інженерів, оскільки в межах технократичного мислення їм досить складно орієнтувати свою діяльність не просто на техніку, а на її служіння людини та задоволенню її індивідуальних і суспільних потреб.

Енциклопедія освіти визначає сутність освіти як «процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь і навичок і пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості» [1, с. 614].

Результатом діяльності людини, одного з проявів її буття і життєвої активності, посиленої отриманими в освіті знаннями, умінями й досвідом, є створення множини артефактів, своєрідної «другої природи», технологічної сфери. Її існування і розвиток відкриває принципово нову низку онтологічних проблем. Дійсно, вона виходить з-під контролю людини як свого творця і функціонує за власними закономірностями, істотно впливає, часто негативно, на людину і навколишнє середовище і навіть створює реальну загрозу глобальної техногенної катастрофи. Вона ставить під сумнів саму можливість подальшого існування цивілізації. Тому майбутнім інженерам вкрай важливо розуміти, що на буття людини істотний відбиток накладає не тільки техносфера й буття артефактів, але й природне середовище, з яким необхідно гармонізувати техніку й технологію.

Це зумовлює необхідність постановки перед інженерною освітою ще однієї групи надзвичайно важливих завдань з прищеплення студентам чіткої екологічної свідомості й відчуття особистої відповідальності за можливі

результати і наслідки їхньої діяльності і прийняття ризикованих рішень, уміння і прагнення до гармонізації відносин в системі «людина – суспільство – природа – техносфера». Та й при філософському аналізі форм буття слід мати на увазі, що буття речей, процесів, станів і явищ є не тільки суто природним, а й стосується речей і процесів, створених людиною і тісно пов'язаних з її індивідуальним і суспільним буттям.

Аналізуючи основні характеристики форм буття, можна узагальнено стверджувати, що розвиток і філософії, і природничих наук істотно розширив їх традиційний спектр. Стосовно буття природи сучасне світорозуміння спирається, як пише В. В. Юдін, на три такі фундаментальні характеристики природи: системність, універсальний еволюціонізм та самоорганізація. Сучасна філософська думка, за його словами, «вбачає у природі не речі, в яких проявляється той чи інший субстрат, а *системи*, сутність яких визначається способом взаємодії елементів, тобто структурою». Саме системно-структурна організація забезпечує як розмаїття світу, так і його єдність та стійкість. Іншою важливою характеристикою природного буття є здатність до еволюції, причому цей феномен є не локальним, а універсальним.

Універсальними є й механізми еволюції, одним з яких виступає самоорганізація, яка полягає у спонтанному переході складних відкритих нерівноважних дисипативних систем, що перебувають у полі дії множини чинників різної природи, на більш високий рівень організації і порядку. Їх дослідження використовує постнекласичну методологію і принципи синергетики. Характерно, що такими системами є і людина, і сама освіта. Завдяки їх складності й відкритості, як і наявності величезної множини впливів в процесі їх взаємодії чітко проявляються синергетичні властивості самоорганізації, саморозвитку і самоуправління, що інколи призводить зовсім не до тих результатів, які перед ними ставилися і які очікувалися. Справа в тім, що серед джерел впливу певне місце посідають ірраціональні чинники.

За К. Ясперсом, світ у своїй цілісності, як єдиний та замкнений, не тільки вислизає від пізнання, але і взагалі не існує для нас як несуперечливий і доступний досвіду. Тому аналіз буття кожного об'єкта чи явища має враховувати і його суперечливість, і відсутність можливості до кінця його пізнати в процесі досвіду. Це цілком стосується й суперечливого буття інженерної освіти, яка постійно розвивається, в тому числі й за допомогою філософського осмислення світу, людини, її цілей і призначення та місця у світі. Як стверджував Х. Ортега-і-Гассет, головна мета філософії – намагання пізнати Універсам, або все суще.

Література: 1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. 2. Кант І. Критика чистого розуму. – Симферополь : Реноме, 2003. – 464 с.

ЭТИКА ИДЕНТИЧНОСТИ

Синебрюхов Ю. Б.

Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков

Там, где света больше, тени становятся заметнее.

Рудольф Шпеман

Мы уже писали о проблеме ролевой идентичности, которая моделирует становление субъективности, преодолевающей инфантильность субъекта как конфликт между Осознанием и Реализацией, чтобы прийти к действительной идентичности как оппозиции между Претензиями и Ответственностью.

Активные интеграционные и коммуникативные процессы современности со всей отчетливостью обнажили проблему субъекта сегодняшнего миропорядка, проблему идентичности с социальной группой, национальностью, государством. В этих условиях можно говорить о процессах идентификации индивидуальной и групповой.

Том Рокмор, говоря об этической инспирации философии, пишет, что «знание истины и делание добра неразделимо связаны». Действительно, «индустриальная демократия выдвигает острые проблемы меняющихся обстоятельств, бумов и банкротств, мира и войны, миграции и вынужденной оседлости». Поэтому поиск места в жизни, поиск идеалов и самоопределения сущностно предваряют поиск идентичности. Психологическая необходимость в становлении идентичности, за которую, по мнению Э. Эриксона отвечает идеология, как мы увидим далее, определяет жизненный цикл человека через социальные институты, которые развиваются параллельно. Э. Эриксон исследовал динамическую адаптивную функцию идентичности, ввёл понятие кризисов личностной идентичности, показал их неразрывную связь с кризисами общественного развития в социально-историческом аспекте. Идентичность обретается как важнейшая психологическая структура, сквозь которую преломляется восприятие социального мира, «чтобы доверие к миру, взятое у матери, превратилось в способность верить – витальную потребность, для которой индивид должен найти определенное институциональное подтверждение. Тогда он «обретает доверие сознанию, языку, этике».

Именно через идеологию социальные институты получают доступ в характер следующего поколения и «стремятся растворить в его крови живительную силу молодости...для сохранения того, что продолжает казаться истинным, так и для революционного изменения того, что утратило свою обновляющую значимость».

Каждый человек должен «познать себя» в различных модусах существования, определить себя как присущую только ему индивидуальность, как свое «Я», т.е. найти свою идентичность. Эта индивидуальность может

быть проявлена в нескольких пространствах. В физическом – бесконечно противостоящем индивидуальному сознанию. В пространстве культуры, когда эти формы сознания, деятельности, мышления в их историческом контексте проживаемы на уровне индивидуальности. Наконец, и это может быть самое важное, – в пространстве высших смыслов, высших реализаций.

В каждом человеке существует некая «предзаданность индивидуального развития. Это назначение человека в этом мире в плане онтологии высшего бытия, в плане экзистенции, самосознания», идентичности». Осознание этой предзаданности и позволяет осваивать названные пространства.

Здесь актуально, на наш взгляд, привести замечания Рудольфа Штайнера о воспитании **«действительно свободной личности»**. Он пишет, что педагоги стремятся «как можно раньше побуждать ребенка к самостоятельным суждениям. Так мы закладываем в него *то*, что будет вредить на протяжении всей жизни... Вредит все, что до девяти лет дается **в форме естественнонаучного описания**. Если мы раньше четырнадцати-пятнадцати лет самостоятельно выносим суждения, к их выработке привлекается не наша душа, а наша плоть...со всеми ее природными свойствами, с ее темпераментом, особенностями крови...**со всем тем, что не дает объективности...** Если мы **слишком рано** начинаем образовывать самостоятельные суждения, тогда **на протяжении всей жизни** (Выделено мной, Ю. С.) будет судить плоть».

Необходимо иметь в виду пишет Эриксон что, поиск личностью своей идентичности – процесс весьма непростой и неоднозначный, «задачей на смысл». Как говорил Мераб Мамардашвили «что-то во мне, с чем я еще сам должен разобраться».

В идентичности Эриксон предлагает выделять собственно идентичность, которая отвечает за становящуюся личность, через все кризисы и идентификации, и то многое в человеческой сущности, «что в каждом индивиде есть его «Я», есть центр сознания и воли, который может трансцендировать и должен пережить *психологическую идентичность*» «действительно свободной личности».

«По мере того, как постепенно очерчиваются сферы взрослой ответственности», «...субъект приходит к такому *этическому чувству*, которое является знаком взрослости и которое ставит его выше идеологической убежденности отрочества и морализма детства, приходит к «разделенной идентичности» (с социумом), которая и является основой идентичности «по сознанию, языку и этике», и которую Эриксон заключает в формулу **«мы есть то, что мы любим»**. Что, собственно, уже прозвучало в Священном Писании: «Где сокровище ваше, там и сердце будет ваше» (Матф.6:21).

К ВОПРОСУ О ФОРМИРОВАНИИ ОСНОВАНИЙ СОВРЕМЕННОЙ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ

Смоляга М. В., Старикова Г. Г.

*Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків
Харківський національний університет радіоелектроніки, м. Харків*

Современная цивилизация достигла черты, когда жизнеспособность человечества оказалась напрямую связанной с овладением новым типом эволюции, что предполагает прежде всего выработку видения мира «в новых ракурсах».

Среди тех дуальных оппозиций, через которые функционирует культура, одной из главных является оппозиция единое–многое. Типичным для традиционного мировоззрения является элементаристское решение рассматриваемой дилеммы: располюсование сторон отношения единое–многое, расчленение самого Единого – неделимой в конечном счете на элементы и множества целостности действительности.

В результате подобного решения конституируется духовная ситуация, в рамках которой основной культурной реакцией оказывается «черно-белое» видение действительности, а основными принципами отношения людей к миру и своей собственной жизни – классического (новоевропейского) толка рационализм, редукционизм и антропоцентризм.

Реальное утверждение антиэлементаристского понимания феномена целостности при всей своей насущности представляет собой совсем непростую задачу: идеологемы и штампы элементаризма закреплены новоевропейской традицией развития теоретической мысли, пустили глубокие корни в обыденном сознании современного человека, по сей день активно поддерживаются и воспроизводятся всей системой образования и воспитания. В подобной ситуации вызывает озабоченность тот факт, что в учебной (прежде всего философской) литературе, призванной формировать мировоззрение тех, чьи взгляды и действия будут определять будущее, проблеме раскрытия неэлементаристской целостности мира уделяется недостаточно внимания.

Представляется, что усиление антиэлементаристской направленности вузовского курса философии могло бы быть достигнуто за счет более полного использования все еще не востребованного в должной мере потенциала философской мысли прошлого.

СТИЛЬ ЯК СЕМІОТИЧНА МОДЕЛЬ У ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Титар О.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

Мета роботи – розглянути евристичні можливості стилю як семіотичної моделі, визначення через стиль особливостей національного мистецтва. Структурно-стилістичний підхід (американські логічні семантики Ч. Пірс та Ч. Морріс, тартусько-московська школа Ю. Лотмана) розглядає стиль як семіотичну модель. Засновник наукової семіотики Ч. Пірс, вивчаючи знакові процеси у пізнанні, підкреслює, що побудова повідомлень і будь-яка комунікація заснована на застосуванні зображень, де знаковий характер зображення (icon) у тому, що «воно схоже на свій об'єкт», стиль може існувати як тип бачення, тип поєднання зображень. У роботі «Знаки, мова і поведінка» Ч. Морріс розглядає мистецтво як мову із своїм словником знаків, що комбінує «речення» мистецтва в залежності від стилю чи манери художника. Ю. Лотман кожний стилістичний тип розглядає як неповторне утворення із власними іманентними правилами. Л.М. Баткін вважає, що поняття «стилю» «посягає на цілісно-людський духовний зміст». Ю.М. Лотман вводить поняття семіосфери, в яку входять різноманітні семіотичні системи, утворюючи «семіотичний континіум, заповнений різноманітними семіотичними утвореннями, що знаходяться на різних рівнях організації» [3, с.11]. Культура виробляє інформацію і будує себе як простір замкнений, що протиставляється усьому іншому світу, де зовнішній хаос - і ворог космосу, і його постійний резерв, а кордон між ними – «непроступна межа», грань позамежності, місце постійних контактів і проникнень [3, с.10]. При цьому простір поза семіотичною сферою може виявитися простором іншої семіотики. Для розуміння будь-який текст повинний містити елементи переходу на іншу мову, бути семіотично неоднорідним, на думку Ю.М. Лотмана, для комунікації між різними семіотичними системами (такими різними семіотичними системами можуть виступати і різні ментальності, наприклад, найбільш загально ментальність Сходу і ментальність Заходу, діалог між якими визначається «дискретною зміною різноспрямованих активностей» [3, с.19]), необхідний «інваріантний принцип».

Це принцип поєднання симетрії – асиметрії (механізм схожостей і розрізнень Ф. де Соссюра), що Ю. Лотманом формулюється наступним чином: «симетрія - асиметрія може розглядатися як розчленування деякої єдності площиною симетрії, в результаті чого виникають дзеркально відображені «структури» - основи наступного зростання різноманітності і функціональної специфіки» [3, с.20]. Одним із основних механізмів утворення специфічного типу культури, тобто культури, що має свої стилістичні характеристики, стає механізм «кордону». Торкаючись співіснування культури Нового часу і культури бароко як культури релігійної, Ю. Лотман

слухно говорить, що наука і просвітництво нового часу будуються на тлі раціональної свідомості із причинно-наслідковими зв'язками, а абстрактні конструкти бароко будуються за міфологічним принципом, тобто поєднанням співвимірних якостей і предметів в одному, а бароко таким чином можна назвати проміжним типом, що використовує стилістичні прийоми і Середньовіччя, і Ренесансу.

Для характеристики стилю бароко і слобожанського стилю XVII–XVIII століть можна використати наступні методологічні прийоми семіотики:

1. Механізм «кордону»: слобожанська культура складалась як культура «прикордонна», що постійно перебувала на межі між впливом з Заходу, Сходу, тенденціями бароко і власною традицією. Типологічна ознака «кордону» підкреслює опозицію «замкнене-розімкнуте» (замкнений простір в архітектоніці будь-якого твору уособлюється просторовими образами дому, міста, батьківщини). Ф. Бродель в «Структурах повсякденності» саме вказує на замкненість простору як на основну ознаку міста – безпечного місця, що має свою знакову систему і визначеність, тобто утворює особливу семіосферу: Звідси історична подія, подія в художньому тесті чи в художньому творі – це долання цього заборонного кордону, тобто фактично перехід із однієї системи знакового спілкування до іншої.

2. Стилi виступають як специфічні, що не членуються на окремі частини, семіотичні моделі, у період динамічного стану історії і культури відбувається «актуалізація якоїсь одної («право» або «лівопівкульної») тенденції, рецепторне гальмування другої. «Великі стилі» виступають як комплексні послання, котрі обмінюють динамічні компоненти через акт внутрішньої комунікації» [3, с.57].

Стосовно зміни стилів з позиції філософського осмислення явищ мистецтва Г. Вельфлін зазначає: «Та обставина, що бароко відмовилося від ідеалів Дюрера і Рафаеля, знаменує собою не прогрес і не занепад, але іншу орієнтацію стосовно світу» [36, с.18-19] і «інший спосіб зображення» [36, с. 17].

3. С. Лангер говорить про поняття символізації, що використовують семіотичні моделі для розуміння ментальності як фундаментальне, ключове, воно «лейтмотив усіх гуманістичних проблем». На ньому засновується нова концепція «ментальності» [2, с.27]. Бачення – не пасивний процес накопичення вражень, бачення є процесом початкового формулювання, тобто належить до ментальної сфери [2, с.83]. Розрізняючи дискурсивні форми (мова, що може легко перекладатися з однієї семіотичної системи в систему іншої дискурсивної семіотики) і репрезентативні форми, С. Лангер говорить, що зображення – репрезентативна форма, «гештальт» або «фундаментальна образна форма» [2, с.89]. Тобто розум не обмежений дискурсивними формами, а недискурсивне мислення теж повинно бути визнане – невербальне формулювання реалізується у мистецтві, його варіативності й

зміні стилів. Стійкі форми художнього бачення споріднені з загальними формами мислення конкретної епохи.

Г. Вельфлін в «Основних поняттях мистецтва» намагається розглянути еволюцію художнього бачення як закономірну зміну стилів. Після Відродження з'являється розуміння індивідуальності, автономності, наявності кількох поліфонічних тенденцій. При цьому саме поняття стилю дозволяє віднайти як «приватне» бачення окремих культурних форм. Користуючись термінологією С. Лангер, можна говорити про дискурсивне і репрезентативне вираження ментальності, вони найчастіше співіснують у кожному ментальному акті. У зв'язку з більшою конкретизацією терміну «ментальність» ми розрізняємо рівні ментальності – архаїчний (панування міфу) і цивілізаційний. На цивілізаційному рівні можна виділити традиційну і раціональну ментальність, появу якої можна пов'язати з зародженням європейської науки. Хоча раціональний фактор присутній у традиційній ментальності, але він використовується для обґрунтування пануючих традицій, яким надається сакральний зміст. Раціональна ментальність орієнтується виключно на дискурсивну форму вираження, витіснення репрезентативних форм на периферію суспільного життя. Поява раціонального типу ментальності викликана становленням науки у Новий час, звідки йде поширене ототожнення ментального з логічним, раціоналістичним і науковим.

Література: 1. Вельфлин Г. Основные понятия истории искусств. Проблема эволюции стиля в новом искусстве / Г. Вельфлин. – М.-Л. : Academia, 1930. – 289 с. 2. Лангер С. Философия в новом ключе : Исследование символики разума, ритуала и искусства / С. Лангер ; общ. ред. В.П. Шестакова. – М. : Республика, 2000. – 287 с. 3. Лотман Ю. М. Избранные статьи. В 3-х т. / Ю. М. Лотман. – Т.1 : Статьи по семиотике и типологии культуры. – Таллин : Александра, 1992. – 479 с.

ПРИЯТНОЕ И НЕПРИЯТНОЕ КАК ОСНОВНЫЕ ФОРМЫ ВОСПРИЯТИЯ ДУШИ В ИСТОРИИ ФИЛОСОФИИ

Фидровская М. Г.

Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков

В философии существует несколько парадигм рассмотрения мира и человека. Одна из основных – это парадигма удовольствия Эпикура. Первые физиологи рассматривали мир, как воплощение одной из стихий и считали, что в основе всей вселенной лежит единое архее, то есть начало. Демокрит считал, что мир состоит из атомов – мельчайших частиц. Дальнейшее развитие мировой науки, особенно в XX столетии, пошло по Демокриту. Вселенная – это конструкт, так говорит современная наука и так говорил Демокрит «Вселенная есть атомы и пустота». Этот тезис Демо-

крит иллюстрировал, показывая опыт с горшком – как-то раз Демокрит, для того, чтобы растолковать свою теорию, взял горшок и насыпал туда камней и сказал «Горшок полон», все согласились, но тогда он насыпал в тот же горшок пепел и сказал снова «Горшок полон», все опять согласились, после чего он налил в горшок воды, которая туда тоже поместилась. Так, он сказал, что мир состоит также как и место в горшке из разных атомов крупных и маленьких и из пустоты.

Пифагор ставил в основу число. Элеаты говорили, что все едино. А вот Эпикур говорил, что все – удовольствие или неудовольствие. Из этого утверждения можно было бы сделать новую парадигму науки, которая рассматривала бы человека, как существо, стремящееся к добру, и дополнила бы или сменила существующую, ставящую акцент на исследовании микромира и макромира, разбирающую предмет математически и по его составным частям.

Единственное в чем мы не согласны с Эпикуром и такой точки зрения мы будем придерживаться и далее – это атеизм. Гедонизм Эпикура и возник, собственно, из атеизма и неверия в загробный мир, ведь, если нет судей и загробного суда, то к чему тогда поститься и воздерживаться? Жизнь нужно наполнить удовольствиями, только они имеют смысл.

Но Эпикур – не единственный, кто рассматривал душу, как процесс познания доброго и худого, то есть удовольствия и неудовольствия. К примеру Аль-Сухварди Шихабадин Яхьи говорит, что весь «физический мир состоит из тел, представляющих собой различные смещения света и тьмы» (Энциклопедия ангелов с.35) Под светом и тьмой в этике часто понимают добро и зло, так можно сказать, что по мнению этого философа, в видении человека весь мир – это сочетание удовольствия и неудовольствия, доброго и злого, прекрасного и безобразного.

Приятное и неприятное – это прежде всего ощущение. Так Аристотель говорит, что одушевленное и неодушевленное отличается друг от друга ощущением и движением. Так что ощущение он ставит на передний план. Также и Телезио говорит, что человек, как природа – это восприимчивость. Беркли говорил «Идеи суть ощущения».

Бенталь считал удовольствие и страдание основополагающими в жизни человека. Даже в морали он считал основными идеи удовольствия и страдания «Человеческая природа – империя радости и боли.» Он говорил, что единственный мотив деятельности – это добиться удовольствия и избежать страданий.

Также приверженцем подобной философии был Петр Лаврович Лавров, который также считал, что центральной категорией для человека является удовольствие, но это не означает тварный образ жизни, он говорил(то что мы сами хотели добавить), что культурный человек испытывает удовольствие от нравственных поступков.

В біблії ми також зустрічаємо опозицію добра і зла, а саме в Бытії, де Адам і Єва вклинають плід з древа знання добра і зла і, знав заборонне лшаються права знаходитися в раю. Що же це заборонне, котре они знали, може бути те, що ми сами являємося всього-навсе процесом постійної оцнки добра і зла і поиском добра? Нам кається, що нечтo одно или другое, но, по сути, для нас оно выступает только приятным или неприятным. Есть еще вариант нейтрального.

Из сказанного выше ясно, что в древней Греции возникла парадигма науки, которая не похожа на нашу с вами и она имела отголоски в истории философии при чем не только европейской, но и восточной. Мы со своей стороны собираемся ее разработать и, если когда-нибудь нам с вами когда-нибудь понадобится новая парадигма, мы сможем с легкостью перейти к парадигме Эпикура, наполнив ее также Христианским значением, как была ранее наполнена парадигма Демокрита.

ТРАНСГУМАНІЗМ ЯК ШЛЯХ РОЗВИТКУ ТЕХНОСФЕРИ

Чаплигін О. К., Сук О. Є.

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет,
м. Харків*

Зростання значущості техногенних об'єктів в житті сучасного людства дозволяє говорити про формування глобального техногенного середовища, призначеного для створення інфраструктури і отримання необхідних компонентів людської життєдіяльності. Техніка з простої сукупності несистематизованих інструментів впливу на суспільство та природу трансформувалася в нове середовище проживання – глобальне техногенне середовище, частину біосфери, перетворену людьми за допомогою прямого або непрямого впливу технічних засобів з метою найкращої відповідності потребам людства. Для позначення цього середовища використовується поняття «техносфера» [1].

Не можна не погодитися з В. М. Розіним, який акцентує увагу на необхідності коректного вживання терміну «техносфера» [2; с. 9-12], оскільки остання є цілісністю, що містить в собі окремі структури, процеси та явища. Тієї ж думки дотримується Б.І. Іванов, включаючи до структури техносфери «матеріальну штучну підсистему об'єктивної реальності (технічну реальність у вигляді пристроїв, технологічних процесів, матеріалів, трудових прийомів і трудових дій суб'єкта); елементи перетвореної природи; продукти технічної діяльності (предмети споживання); антропогенні об'єкти; знакову систему у вигляді технознання, а також технодіяльність, спрямовану на вивчення, розробку, створення, експлуатацію (застосування), утилізацію і оцінку техніки і технології» [3, с 33-34].

Такі дослідники, як А. Д. Іоселіані [4], В. О. Кутирьов [5;6] та деякі інші, при визначенні поняття техносфери спираються на тлумачення сутно-

сті техніки як процесу і результату перетворення «природного» в «штучне». Характеризуючи особливості нової картини світу, О. В. Долженко розглядає техносферу як невід'ємну частину соціокультурного простору [7].

Можна зробити висновок, що техносфера є невід'ємною частиною соціокультурного середовища й обумовлює процеси життєзабезпечення, соціалізації, комунікації членів соціуму. Вона породжена розумом людини, створена людиною за допомогою прямого або непрямого впливу з метою задоволення потреб людства. Однак, хоча техносфера створювалася та існує для забезпечення благополучного існування людини і поліпшення умов її життя, продуктами діяльності техносфери стали суттєві зміни хімічного складу води, ґрунту й атмосфери; зміни земної кори у вигляді підземних виробок і відвалів видобутих порід; зміни, викликані зведенням лісів, розорюванням земель, осушенням боліт, створенням водосховищ тощо. Відповідно і вимоги до сучасної людини в умовах активної техніко-технологічної діяльності постійно зростають. Тому людство стає перед необхідністю спрямування розвитку техносфери в гуманітарне русло, що дасть можливість припинити стихійність та неузгодженість впливу науки, техніки та технологій на земне життя та запобігти «кінцю історії» [8].

Стає очевидним, що сучасна наука повинна докласти зусиль до надання керованості стихійним і некерованим процесам, що відбуваються в техносфері, до виявлення закономірностей функціонування техносфери, її меж та ступенів розвитку, вказати новий вектор розвитку для всього людства. Контроль над зростанням і функціонуванням техносфери необхідний, тому що по мірі свого розвитку техногенне середовище набуло глобальних масштабів і потребує пошуку інноваційних підходів до вивчення техносфери. При цьому необхідно враховувати, що людина, не знаючи повною мірою смислів свого існування, має, тим не менш, генетично обумовлену програму, метою і змістом якої є безумовне збереження і продовження життя і забезпечення його стійкості [9].

Одним з сучасних філософських напрямків, що пропонують шляхи майбутнього керованого розвитку є трансгуманізм, головною метою якого декларується нескінченне вдосконалення людини з використанням для цього різноманітних, переважно, технологічних способів.

Трансгуманізм – ідеологія, яку її прихильники намагаються запропонувати як альтернативу «суспільству споживання». Він ставить перед людиною і людством надзавдання – подолання біологічної зумовленості людської істоти, одним з аспектів якого повинно стати досягнення так званого «кібернетичного безсмертя».

Трансгуманісти вважають, що людина здатна розвинути свої здібності до стану, якому було дано назву «постлюдський».

Критики трансгуманізму іноді характеризують його як заперечення гуманізму: «трансгуманізм благословляє поневолення людини процесами подальшого технологічного розвитку, його перетворенням в матеріал про-

цесу» [10, с.10]. Однак еволюція природи людини в контексті трансгуманізму пов'язана з тим, що людина, вперше у своїй історії отримала інструменти трансформації себе як виду. Результатом такої трансформації може стати відкриття перед людством нових шляхів еволюції.

Література: 1. Новая философская энциклопедия: Электронная библиотека института философии РАН. – Режим доступа: <http://iphlib.ru/greenstone3/library/collection/newphilenc/page/about>. 2. Розин В. М. От традиционной парадигмы образования – к новой // Техническая эстетика. 1990. № 6. 3. Иванов Б. И. Философские проблемы технoзнания (методологические и социологические аспекты): автореф. дис. ... д-ра филос. наук. СПб., 1997. – 20 с. 4. Иоселиани А. Д. Теоретические и социальные основы техносферы. М.: Перспектива, 2006. – 255 с. 5. Кутырев В. А. Естественное и искусственное: борьба миров. - Н. Новгород, 1994. – 235 с. 6. Кутырев В. А. Человеческое и иное: борьба миров. – СПб, Алтейя, 2009. – 264 с. 7. Долженко О. В. Философия образования: дань моде или условие выживания? // Философия образования. М., 1996. 8. Сук О. Є. Філософсько-антропологічний контекст техногенної цивілізації/ Актуальні наукові дослідження в сучасному світі: ХХІ Міжнарод. научн. конф., 26-27 січня 2017 р., Переяслав-Хмельницький. // Зб. наукових праць - Переяслав-Хмельницький, 2017. – Вип. 1(21), ч. 4 – 154 с, с. 77–83. 9. Лазаревич Н. А. Основные направления эволюции человека и техносферы Труді БГТУ, 2016, №5. – с. 116–119. 10. Кутырев В. А. Как и куда сдвигается гуманитарная парадигма? //Философия и культура. – 2009, № 10.

ШТУЧНИЙ СУБ'ЄКТ: ПІДСТАВИ ПІЗНАВАТИ СВІТ

Чмихун С. Є.

*Національний аерокосмічний університет
ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», м. Харків*

*«Ніщо так не чуже людині, як її власний образ»
К. Чапек «R.U.R»*

З найдавніших часів роботи і їх похідні були присутні в соціально-філософському дискурсі в якості ідеї, з якої виростає страх людства перед втратою своєї унікальності, страху, що штучний об'єкт коли-небудь може стати суб'єктом, що пізнає. Цей страх ми виявляємо в космогонії древніх народів. Оживлений магічними засобами глиняний велетень Голем з'являється на світ не тільки як помічник, якого викликав праведний рабин для захисту єврейського народу. Це попередження, в основі якого лежать передумови, характерні для міфології того часу. По-перше, це традиційна розповідь про створення Адама з біблійними й апокрифічними подроби-

цями (надзвичайно важливий окремий акт *животворення* – «дихання життя» та величезне зростання Адама в його первісному вигляді). По-друге, це дуже висока оцінка значення теургічних сил, укладений в імені Бога і віра в особливу сакраментальність написаного слова порівняно зі сказаним. Ці передумови накладаються на давню загальнолюдську мрію о «роботах» – живих і слухняних речах. Як приклад можна привести Філона Візантійського, якому вдалося створити механічну дівчину. Завдяки складному механізму вона автоматично наливала вино в кубки аристократів, коли ті ставили їй в руку чашу. Ідея робота як працівника, прислуги людини, особливо повно відбилася в цьому автоматі, наділеного імітацією жіночих вторинних статевих ознак з метою посилення ідеї підпорядкованості повторно створеного суб'єкта людині. Але в той же час, в цьому міфі присутній страх перед можливістю для створення вийти з-під контролю свого творця (сюжет про учня чарівника в «Любителі брехні» Лукіана). Відповідно до рецептів, фігура Голема оживлюється або правильним ім'ям Бога, або словом «життя», написаним на її лобі. Однак Голем не здатний до мови і не має людської душі, уподібнюючись Адаму до отримання ним «дихання життя». У цьому – один з найважливіших мотивів межі, до якого людина може бути суперником Богу в Творінні. Межа, за якою проявляється протистояння людства з будь-яким потенційним суперником за володіння правом бути суб'єктом. Творінню треба навести аргументи для отримання доступу до влади пізнавати світ. Але, вириваючись з-під контролю людини, штучне творіння являє сліпе свавілля і може розтоптати свого творця. Тема бунту штучного творіння проти свого творця знайшла втілення у багатьох філософських й літературних творах. Це «Франкенштейн» М. Шеллі, «Голем» Г. Майринка. Але, в п'єсі К. Чапека «R.U.R.» і опері Е. д'Альбера «Голем» повсталі проти людей штучні істоти здобувають людяність через любов.

Проблема страху суб'єкту перед створеним ним штучним об'єктом на протязі тисячоліть не тільки не зникла, а й набула рис найнесподіваніших, які ще на початку минулого століття важко було припустити. Концепція неминучості перехоплення (швидше за все насильницьким шляхом) влади у людини машинами, що володіють штучним інтелектом, розглядається як закономірний етап розвитку людської цивілізації найширшої аудиторією. Чи є, в такому випадку розмова на тему «чи можливий штучний інтелект, тотожній за своїми можливостями людському», актуальною? Чи потрібно в принципі міркувати про те, чи можливо володіння машинами квалітативними ментальними станами, аналогічними людським? На це питання можна відповісти так: може бути, з точки зору технічної – це питання і втратило в даний час привабливість, воно як і раніше дуже цікаве з філософської точки зору.

Свого часу бурхливу дискусію в середині 90-х років викликали публікації Р. Пенроуза, в яких він, спираючись на теорему К. Геделя про непо-

вноту формальних систем, обґрунтував висновок про принципову неможливість створення машинних алгоритмів, здатних імітувати у всьому обсязі інтелектуальні здібності людини. Найчастіше відсутність інтересу до проблеми створення «інтегрального» штучного інтелекту людського масштабу пояснюють так: ми поки дуже погано розуміємо природу людського інтелекту і, тому не можемо ясно собі уявити, яким чином можна створити його машинний аналог. При цьому передбачається, що механізм людського мислення в принципі може бути прояснений і представлений у вигляді деякого алгоритму, хоча рішення цього завдання відсувається на невизначене майбутнє. Очевидно, що в цій області значно більше питань, ніж відповідей. Тому, пропонуємо виділити два контексти: онтологічний, спрямований на осмислення природи і місця інтелектуальних об'єктів, і гносеологічний, спрямований на розгляд співвідношень механізмів людського пізнання й аналогічних властивостей, які реалізуються в рамках галузі дослідження штучного інтелекту.

THE PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF INTERNET ADVERTISING

Chmykhun S. E., Butko D.

*National Aerospace University «Kharkov Aviation Institute»,
Kharkiv*

Advertising is one of the powerful tools of promotion. The objective of advertising is to increase the awareness about the advertised product, service, eventually an increase in the sales volume. Success of marketing strategies depends on well- suited advertisement plan. Each effective marketing advertisement plan should be suited for the objective, the message, and the target audience because success of a good market campaign depends on two elements audience and their buying pattern. An audience is a part of the target market and it can be expected to experience the advertisement or series of advertisements .The behaviour attributes of the audience such as demographics, psychographics and other factors determine the composition of the “audience”. The number of the “audience” is referred to as the advertisement’s “reach”. Experience of audience for an advertisement, known as and “impression”. These impressions must be effective. The effectiveness of an advertisement is usually depending on number of impressions.

We are witnessing of a fundamental shift, which is occurring in the world economy. Business are moving progressively further away from a world in which national economies were relatively isolated from each other by barriers to cross border trade and investment; by distance, time zones and language; and by national difference in government regulation, culture and business systems. National economies are merging into an interdependent global economic system. The rapidly emerging global economy raises a multitude of issues for business both large

and small. It creates opportunities for business to expand their revenues, drive down their costs and boost their profits. While the emerging global economy created opportunities such as this for new entrepreneurs and established business around the world, it also give rise to challenges and threats that yesterday's business did not have to deal with.

A powerful force drives the world towards a converging commonalty, and that force is technology. It has proletarianized communication, transport and travel. The result is a new commercial reality – the emergence of global markets for standardized consumer products on a previously commercial reality – the emergence of global markets for standardized consumer products on a previously unimagined scale of magnitude. The multinational corporation operates in a number of countries and adjusts its products and practices to each at high relative costs. The global corporation operates with resolute consistency – at low relative cost as if the entire world were a single entity it sells the same thing in the same way every-where. Communication technology i.e. Internet has always been a major driver of economic progress. The Internet, because of its global reach, rapid growth and potential for transmitting huge bundles of information at almost zero cost, we'll have a particularly dramatic impact in the near future.

The Internet is an extremely important new technology. It has received so much attention from business world. It has led many companies, dot-com and incumbents alike, to make bad decisions-decisions that have eroded the attractiveness of their industries and undermined their own competitive advantages. Some companies have used Internet technology to shift the competition away from quality, features and service and toward price, making it harder for anyone in their industries to turn a profit. Business needs to move away from the rhetoric about "internet-industries", "e-business strategy" and a "new-economy".

Value chain is the basic tool for understanding the influence of information technology on companies. Value chain is the set of activities through which a product or service is created and delivered to customers. Every company performs a number of discrete but interconnected value-creating activities, such as operating a sales force, fabricating a component or delivering products, and these activities have connection with the activities of suppliers, channels, and customers. Therefore, value chain is a framework for identifying all these activities and analysing how they affect both companies costs and the value delivered to buyers. The one of the biggest advantage of the Internet is the ability to link one activity with others and make real-time data created in one activity widely available, both within the company and with outside suppliers, channels, and customers. Internet technology provides a standardized infrastructure, common and open set of communication protocols and browser interface for information access and delivery, bi-directional communication, and ease of connectivity, all of these at much lower cost than private networks and electronic data interchange.

OPEN LEARNING

Chmykhun S. E., Korniienko K.

*National Aerospace University «Kharkov Aviation Institute»,
Kharkiv*

Distance education has been around for a long time, but has evolved in a number of ways. Open learning is a more recent phenomena and its definition varies from country to country and is evolving in recent years. The combination of distance education (i.e. the ability to study from the distance) and open learning (i.e. the ability for anyone to access the educational offer) is often referred as Open and Distance Learning (ODL).

At first, open learning was more of an experiment, coming from the desire to test its potential and attractiveness to students worldwide. Open and distance learning institutions have been analyzing how students learn and tested various teaching methods and educational resources to see which provide the best results. The academic community comprised of both students and teachers and professors is now actively present online through webinars, forums, teleconferences and other mediums dedicated to online learning. Open and distance learning education has come as a response to the growing demand of working adults or people with difficulties in getting training in conventional education because of lack of flexibility in terms of schedule and location of courses. Open and distance learning has also opened the doors to education to disadvantaged population such as unemployed, disabled people or ethnic minorities. In addition, although it may come as a paradox, educational institutions and organisations worldwide have become more united and dedicated to cooperate and make partnerships with the main goal to enhance and provide equal opportunity to education to a larger number of students.

Due to an ever widening scope of offer, methods and approaches, different ODL institutions differ in their nature of openness and their implementation of distance education. That is why when choosing your ODL institute you may want to consider the following values related to flexibility and accessibility.

Six ways open learning helps students

1. **Open Access:** check if there are specific requirements for entry into a program of study. For open courses, most institutions do not require any specific entry requirements or qualifications, so all students are welcomed to attend, regardless of their educational background or work experience. This is specifically available in the case of MOOCs.

2. **Freedom of Time:** separation of teacher and learner in time or place, or in both time and place. You should check if indeed you can study whenever you want. Some ODL courses do however require (online) presence during assignments, group and project work and exams (check out our filter options presence requirement when narrowing down your options on our portal).

3. **Freedom of Pace:** Learners are not required to complete a program of study within a specific time. Instead, learners learn at their own pace and make their own decisions about the learning path that is to be followed for their program. However, some distance teaching institutions differ in the offers and some programs are more closely paced.

4. **Freedom of Place:** Learners are not required to fulfil a residency requirement at the host institution. Most learners do not (have to) leave their home or workplace as they pursue a program of study. So being a student at a university from a different continent is 100% possible. Carefully check if your desired course is not delivered in the blended format, as these are a combination of on-campus classes and online learning.

5. **Open Programming:** can you study at your own pace and place selecting the modules you want to study and combine them with a Bachelor's or a graduate degree program? Are there entry and exit points in the curriculum? Can you create your own curriculum? Our Distance Learning Short Courses usually offer information if they are stand-alone courses or can also be combined to a full degree.

6. **Open to Everybody:** check if a program offered is open to all kind of people. Is it open to people abroad, open for the disabled, etc. Look at their services and how learning institutions have adopted the principle of equity of access for all.

Besides these criteria, open may be associated with free online availability and open licensing. In online education in general, students play the leading role, as institutions are making all the efforts to provide them a comfortable and complete study experience. With open and distance education, students are merely guided and instructed about how they can improve their learning individually, rather than simply read and memorize a text that is taught to them. Although it may come as a paradox, educational institutions and organizations worldwide have become more united and dedicated to collaborate and make partnerships with the main goal to enhance and provide equal opportunity to education to a larger number of students.

ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОСУВАННІ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Чхеайло І. І.

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет,
м. Харків*

Гендерна рівність для України ще далеко не реальність. Україна значно відстає від європейських стандартів гендерної рівності. Жінки в Україні складають 54% населення, але їхня роль у соціальній і політичній сфері залишається другорядною по відношенню до чоловіків. Відповідно до

результатів досліджень під егідою ООН, в українському суспільстві продовжують існувати гендерні стереотипи, що приводить до нерівності зокрема, професійної. Жінки в Україні заробляють всього 70% від заробітку чоловіків, які займають подібні посади, незважаючи на високий рівень кваліфікації та освіти, часом навіть кращої якості, чим у чоловіків [1,2].

Гендерно орієнтовані технології – це сукупність методів і заходів, спрямованих на встановлення рівності між статями.

Однією з найбільш повних технологій, що використовується у дослідженнях всіх сфер життя суспільства і держави, є гендерний аналіз, тобто, процес оцінки різного впливу, який здійснюється на жінок і чоловіків існуючими або пропонованими програмами, законодавством, державним політичним курсом тощо [3]. Гендерний аналіз заснований на переконанні в тому, що політика не може бути відділена від соціального контексту, що соціальні питання – невід’ємна складова частина економічних і політичних питань.

Європейськими феміністками була запропонована базова технологія, що одержала назву мейнстрімінг (mainstreaming), яка розповсюджує проблеми гендерної рівності на усі сфери життя людини і суспільства і розробляє шляхи їх розв’язання [4].

Для забезпечення рівності жінок і чоловіків варто використовувати технології з переструктурування основних інститутів суспільства, а не обмежуватися простою адаптацією чоловіків і особливо жінок до вже існуючих інститутів.

Однією з перших технологій інтегрування гендерного підходу при реалізації прийнятих рішень, є створення й функціонування груп просування. Деякі з них займаються оцінкою компетентності держслужбовців у гендерних питаннях і організацією, при необхідності, спеціальних освітніх програм. Інші (ними можуть бути спеціальні комітети або навіть міністерства, що контролюють дотриманням рівних прав) стежать за тим, щоб політики та роботодавці були гендерно сприятливими, позитивно сприймали жінок як гендерно-соціальну групу та розглядали суспільні процеси з точки зору обох статей. У завдання третіх входить звернення уваги суспільства та демонстрація успіхів жінок за межами родини.

Надзвичайно діючою технологією по просуванню гендерної рівності є її інституалізація, пов’язана з інтеграцією жінок у діючі політичні структури. Сюди відноситься впровадження фахівців з егалітарної політики в державні структури, створення в органах державного та місцевого управління спеціальних підрозділів або посад по просуванню гендерної рівності, залучення активних особистостей, що розділяють ідеї рівності статей.

Одна з технологій, яку на нашу думку можна застосувати в Україні, заснована на систематизації шведського досвіду в галузі забезпечення

рівності жінок і чоловіків називається «метод 3R». Ідея, що лежить в основі цієї технології, полягає в систематичному відстеженні ситуації із представництвом жінок і чоловіків у різних інститутах і на різних посадах, а також у сфері перерозподілу і використання доходів.

До цієї технології близька практикована в Канаді політика нульової терпимості. Суть її зводиться до наступного: жоден випадок насильства не повинен залишитися без уваги та пройти безкарним. Це повинно діяти на всіх рівнях державної влади, у роботі громадських організацій, кожного члена суспільства.

У США жіночий рух активно застосовує технологію визначення жіночого бюджету, що є першим кроком на шляху перегляду національних пріоритетів на користь основних, базових потреб не тільки жіночого населення, а всіх людей.

Досягненню гендерної симетрії сприяло б надання жінкам своєрідної компенсації за їхню дискримінацію в період панування патріархату, аналогічно виплачуваної зараз жертвам нацистського режиму урядами тих країн, які були винні в поправанні прав людини в ході Другої світової війни.

Технологія у вигляді використання представницьких квот для жінок те саме що технології позитивних дій. Вона використовується не тільки при розподілі робочих або навчальних місць, але при виборах в органи влади на всіх рівнях, сприяючи вирівнюванню прав жінок у сфері праці, освіти, управління і політики. Ганна Баллетбо, член парламенту Іспанії, попереджає, що квоти - це гострий з обох сторін меч, оскільки «чоловіки, які відкривають цей простір, будуть шукати таких жінок, якими вони зможуть управляти і які з більшою легкістю приймуть гегемонію чоловіків» [5].

Останнім часом у технологіях досягнення гендерної рівності виникла тенденція використання замість поняття «рівність прав» такі поняття як «рівність стартових можливостей», «рівність можливостей», «рівність результатів». Рівність прав означає, що жінки і чоловіки мають рівні умови для реалізації прав людини повною мірою та рівні можливості для того, щоб вносити свій вклад у політичний, економічний, соціальний і культурний розвиток суспільства та користуватися його досягненнями. З'ясувалося, що жінки й чоловіки від народження мають різні стартові умови, а виходить, необхідні спеціальні міри для забезпечення рівності стартових можливостей. Мова йде не тільки про надання й закріплення рівних стартових позицій, але й про однакові умови подальшого особистісного розвитку, що теоретично повинне привести до однакових результатів. Однак виявилось, що однакові можливості не обов'язково приводять до рівності результатів в наслідок того, що жінки й чоловіки існують у різних життєвих умовах. Для досягнення ними рівних (однакових) результатів необхідно різне відношення до них, що допоможе компенсувати дискримінацію в минулому. Тільки гендерна справедливість

веде до справжньої рівності. Більше того, лише спеціальні міри по врахуванню біологічних особливостей статей і компенсації історичних і соціальних недоглядів, які заважають жінкам і чоловікам займати рівні позиції, можуть забезпечити справедливе відношення до них.

Гендерно орієнтовані технології приділяють увагу реалізації більш справедливої соціальної політики: боротися треба не за абсолютну рівність, а за те, щоб змінити соціальний порядок на краще та зробити щасливішими якомога більше людей.

Література: 1. Кабмин одобрил концепцию программы гендерного равенства в Украине до 2016 г. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.rbc.ua/rus/news/society/kabmin-odobril-kontseptsiyu-programmy-gendernogo-ravenstva-25112012124500>. 2. ООН виявила в Україні відсутність гендерної рівності. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dt.ua/UKRAINE/oon-viyavila-v-ukrayini-vidsutnist-gendernoyi-rivnosti-118038_.html. 3. Словарь гендерных терминов / Под ред. А. А. Денисовой. – М. : Информация – XXI век, 2002. – 265 с. 4. Laxen M. Mainstreaming versus «Male-Streaming»: Report of the representative of the Executive Committee for Gender Equality in the Nordic Council of Ministers / The Baltic Sea Women's Conference. - Lubeck, 1997. 5. Шведова Н. А. Просто о сложном: гендерное просвещение / Н. А. Шведова – М. : Антиква, 2002. – 343 с.

ІСЛАМСЬКІ ЦІННОСТІ ТА ЕТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У СПАДЩИНІ АБУ ХАМІДА АЛЬ ГАЗАЛІ

Ягі Махмуд Муса

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Сьогодні людство стикається з численними дилемами – породженнями постмодерної доби, коли невизначеність та альтернативна природа історичного розвитку західних та незахідних суспільств змушує людство й зокрема кожного з нас визначитися з світоглядною орієнтацією, усвідомити своє місце та роль у суспільстві, мету та сенс свого існування, а також з відповідальністю за свої вчинки та обрання оптимальних стратегій встановлення міжкультурного діалогу, визначення пріоритетних форм та сфер діяльності, враховуючи пов'язані з ними можливі ризики та наслідки. Тому актуальним та корисним для нас є звернення до спадщини відомого мусульманського філософа Абу Хаміда Аль Газалі, у працях якого ми можемо знайти відповіді на гострі питання сьогодення щодо місця та ролі історично-культурних, духовних та морально-етичних цінностей у сучасному економічному середовищі, а також їх відображенні у етиці економічної поведінки представників мусульманських спільнот.

Слід зазначити, що представники мусульманських спільнот значно відрізняються від інших тим, що вони майже завжди керуються принципами свого релігійного віровчення у веденні бізнесу та визначенні сфери відповідальності перед діловими партнерами та суспільством. Фактор релігійності простежується у більшості сфер повсякденного та суспільно-політичного, а також економічного життя представників близькосхідних суспільств, формуючи універсальну систему етики соціально-економічних відносин, що формує основи їх сталого розвитку.

Ісламські етичні цінності сформувалися на тлі історичного досвіду розквіту та занепаду величних держав та імперій близькосхідного регіону, запозичуючи елементи різних культур та збагачуючи таким чином традиції кочівників-торговців та племен Аравії, які були основою їх розвитку.

Славетний філософ та суфій Абу Хамід Аль Газалі родом походить з перського міста Таберан, що знаходиться у історичному регіоні Хорасан. Свій шлях до мудрості він розпочав з вивчення Корану, хадісів та юриспруденції у теологічній школі (мадраса), згодом ставши викладачем теологічної школи Нізамія у Багдаді, де провів 10 років. Протягом свого життя філософ пройшов через низку стадій формування світогляду та методів пошуку знання – від ісламської теології та філософії до суфізму. Він залишив почесну посаду викладача у Багдаді на користь довгої десятирічної подорожі до центрів зародження цивілізації близького сходу - Дамаску, Єрусалиму, Мекки, Медини та інших міст з метою паломництва та збирання перлин «прихованої істини». Як суфій філософ мав здійснити також духовну подорож, відійти на деякий час від суспільства, подібно до Пророка Мухаммада, який усамітнився у печері щоб отримати боже откровення – Коран, а потім повернутися подібно йому до суспільства, щоб ділитися набутою мудрістю та знаннями з ним. Метою Аль Газалі була систематизація та поєднання розрізнених компонентів релігійного знання у єдину систему, яка була б інтегрована до повсякденного життя суспільства – тобто відродження знання – «муджаддід». Цей принцип простежується у всіх його роботах, найбільш відомою та шанованою з яких є книга «Іхья Улум ал – Дін» («Відродження релігійних знань»), яка розкриває різні теологічні, правові та філософські питання більш ніж на 1700 сторінках. Чільне місце у цій книзі відведено ідеї формування етико-економічного етосу у світлі таухиду, як запоруки сталого розвитку торгівельних та дипломатичних зв'язків для забезпечення сталого розвитку та процвітання суспільства.

Наведена Газалі філософія економіки (філософія економічної поведінки) базується на ісламському етосі, основу якого закладено Кораном та Сунною, втім навіть сучасна ісламська економічна модель та пов'язані з нею форми економічної діяльності апелюють до цих першоджерел, коли виникають питання, наприклад, щодо можливості інкорпорації сучасних механізмів економічних транзакцій до комерційної економічної системи або як ісламська банківська система має функціонувати в умовах глобалі-

зації та ризиків невизначеності. Також характерною рисою економічної думки видатного мусульманського філософа є морально-етичний вимір відповідальності господарюючого суб'єкта перед партнерами по бізнесу та перед суспільством за доцільність використання довірених йому активів: економічна діяльність має сприяти соціальному розвитку та збільшенню рівня добробуту суспільства – принцип «маслаха».

Аль Газалі називає п'ять основних компонентів які формують та впливають на економічну діяльність людини: релігія («дін»), егоцентризм («нафс»), родина («назл»), добробут («маль»), інтелект та причина («акль»). Бачення ідеальної економічної системи вчений виклав у своїй книзі «Відродження релігійних знань», зосередивши увагу на семи вимогах, яких має дотримуватися спільнота задля досягнення процвітання та розвитку:

- 1) мати добру мету на початку економічної діяльності;
- 2) поважати права усіх її учасників та дотримуватися принципів рівноправ'я та добропорядності («адль ва іхсан»);
- 3) дотримуватися принципа справедливості («амр бі аль-маруфва нахі ан аль-мункар»);
- 4) економічна діяльність не повинна ставати перешкодою на шляху досягнення суспільствами добробуту або загрозою для існування людства (розв'язання конфліктів, війн, тощо);
- 5) економічна діяльність та отримання прибутку від торгівлі не повинні суперечити основним принципам релігії (Ісламу);
- 6) принцип поваги до бога (Аллаха) повинен бути присутній у механізмах ринкової економіки та торгівлі – тобто сприяти розвитку лише дозволених Ісламом галузей та сфер економіки й видів комерції;
- 7) кожна людина має перш за все дослухатися до власного сумління та принципів етики економічної поведінки, викладених у Корані.

Отже, Аль Газалі був першим серед своїх сучасників, хто цілісно виклав та обґрунтував функції та ролі різних учасників економічних відносин із врахуванням економічної доцільності, норм ісламського права (шаріату) та похідних із них норм етики економічної поведінки.

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

ПУБЛІЧНІСТЬ ТА ІНФОРМАЦІЙНА ДЕМОКРАТІЯ

Васильєва Л. А.

*Національний аерокосмічний університет ім. Н.Е. Жуковського «ХАІ»,
м. Харків*

Сучасними концепціями постіндустріального, інформаційного суспільства підкреслюється, що саме на початку ХХІ століття відбувається новітня інтерактивність політичної системи, яка в більшій мірі стає залежною від публічної взаємодії влади й суспільства, змушує переосмислити не лише роль мас-медіа, а й зміст демократії взагалі. Саме сьогодні гостро стоїть проблема взаємовпливу в політиці за рахунок переходу від закритих, прихованих, авторитарних форм комунікації до публічних, відкритих, демократичних. Політичні публічні комунікації, як самостійний феномен соціального буття, вид соціально-політичної взаємодії має низку характерних ознак, але ці ознаки знаходяться в постійній трансформації й видозмінненні за рахунок мінливості сучасних новітніх технологій, якими оперує сучасна інформаційна демократія.

Як відомо, поняття «демократія» походить від грецького «*demokratía*» (буквально – народовладдя, від *demos* – народ та *krátos* – влада). Але поряд з класичним трактуванням демократії як народовладдя, в сучасній політологічній літературі дане поняття вживається: 1) в аксіологічному аспекті, як окрема політична й соціальна цінність, що нерозривно пов'язана з принципом свободи, правами людини й створенням максимальних умов для саморозвитку особистості; 2) в політико-інституційному плані, як характеристики політичного режиму; 3) в процесуально-процедурному аспекті, як життєдіяльність окремої спільноти; 4) в культурологічному аспекті, як політична культура громадянського суспільства, заснованого на принципах автономії індивіда, терпимості й цивільній відповідальності. [1, с. 3–4]. В сьогоденному розумінні «демократія» – це не тільки активна участь громадян у виборах і референдумах, а публічна згода народу жити в умовах існуючої влади, дотримуватись норм, цінностей, принципів політичного плюралізму, публічної колегіальності у діяльності державного апарату. Але слід підкреслити, що дослідження українських науковців (В. Андрущенко, О. Бабкіна, В. Бебик, О. Голобуцький, О. Зернецька, М. Згуровський, Л. Климанська, В. Ковалевський, А. Колодій, Є. Макаренко, О. Оверчук, Н. Ротар, О. Сосніна, Я. Турчин, О. Шевчук, Г. Почепцов, Н. Ржевська та ін.) щодо проблем інформаційної демократії й публічних комунікацій повністю не розкриті, в силу транзитності демократичних процесів на Україні. Вони частково ґрунтуються на концепції зарубіжних дослідників, які залучають до своїх кон-

цепцій більш тривалий історичний досвід побудови відкритого інформаційного суспільства на основі демократичних принципів.

Для класичних демократичних режимів прийняття політичних рішень «за закритими дверима» є неприйнятним. Публічні форми інформаційної демократії в глобальному масштабі перетворюються в інструмент медіа-презентації, за рахунок чого владою використовуються механізми зв'язку з громадськістю та надання інформаційних послуг населенню [2, с. 15]. Основна мета інформаційної демократії – формування нових форм взаємодії різних груп суспільства на основі добровільного об'єднання індивідів для вирішення конкретних ситуацій. Органи влади в цьому випадку являються посередником-транслятором, що забезпечує безперервну публічну комунікацію членів суспільства. Така тенденція призводить до зростання ролі громадян та їхнього впливу на державу через усунення технократії, забюрократизованості владних структур, підвищення рівня професійної політики [4, с. 268]. Але при цьому існує значуща дилема розгляду публічних комунікацій в поняттях «щирість й маніпуляції» [6]. Як вважають деякі дослідники (С. А. Наумов) вирішення цієї дилеми полягає, в розгляді публічних комунікацій як одного середовища, куди люди включаються оскільки, остільки комунікація наявна. У цьому сенсі відбувається відхід від антропологічних уявлень про комунікації, а, отже, і від головного протиставлення: персонального й колективного (масового), а також відхід від уявлень про комунікації як засобу влади й маніпулювання [6].

Публічність в інформаційній демократії стає затребуваним ресурсом. Так, в епоху модерну, вона формувала ті чи інші ідеаційні (англ. ideation – мислення, уява) цілісності, створюючи окремі ідеології. В теперішній час в умовах можливої політичної відкритості, інформаційної перенасиченості, конформістські ідеологізації носять суперечливий, конфліктуючий характер. В сьогоденному публічному інформаційному просторі готові образів й закінчені системи, в тому числі й політичні, відрізняються мінливістю, розрізненістю, фрагментарністю, формуючи свободу вибору кожного громадянина за рахунок особистих поглядів і життєвого досвіду [5]. Границі політичного публічного й демократичного наближаються до тотожності. Різноманітні канали, рівні, площадки, форми представлення інформації створюють універсальне середовище, в якому необхідно самостійно вибирати, а значить заявляти про своє «Я», індивідуалізуватися, боротися за признання. Крім того, такі особливості публічності як плюралістичність, структурованість масовості, постійне примноження можливостей для вільного вибору, інтерсуб'єктивна відкритість, девертікалізація, децентрова горизонтальність, мережевість, глобальні практики – імплікативно переносяться на демократію, пов'язуючи її з передовими електронно-комп'ютерними засобами й технологіями. Поява нових відкритих структур діяльності (наприклад, Департамент з підвищення конкурентоспроможності регіону ХОДА), які інтенсивно впроваджуються в політичну, соціальну, економічні, освітню сфери

життя, дають активний поштовх для багатьох нових технологій публічних типів комунікації. Виглядає це як інформаційно-комунікаційне розширення прямої демократії, яка насичує існуючі власні інститути ресурсами краудсорсингу («отримання нових ідей прямо з натовпу»). Саме нові публічні інформаційно-комунікаційні технології відкривають перспективи для національної й локальної державної політики, яка доходить до громадян через Інтернет, електронну пошту і суспільні кіоски інформації. З іншого боку, така демократія, на думку Н. Ржевської, апріорі є елітарним типом, оскільки передбачає наявність певних знань, вмінь та навичок, без яких неможлива робота з інформаційно-комунікаційними засобами. Ця проблема може бути вирішена двома шляхами – або певною елітизацією, інтелектуалізацією мас, або традиційним делегуванням повноважень до вузької меритократичної (найкращої, компетентної в цьому випадку) еліти. [8, с. 381–761].

Таким чином, сучасні новітні комунікації, знаходячись в публічній взаємодії, можуть формувати іманентну соціальну реальність, нові смисли, долаючи стійкі, повторно-дублюючі, традиційні моделі. У цьому прояві публічність здатна демонструвати особливий варіант політичного компромісу, соціального прогнозування й інтегрованої безособистісної інваріантності. Суттєвою ознакою наукового бачення проблеми може вважатися сприйняття комунікації та інтеракцій політичних суб'єктів як невід'ємної частини публічного інформаційно-комунікаційного простору, що забезпечують функціонування нових форм демократії.

Література: 1. Грачев М. Н. Демократия: методология исследования, анализ перспектив: монография / М. Н. Грачев, А. С. Мадатов. – М. : АЛКИ-ГАММА, 2004. – 128 с. 2. Бедрик Р. Общество «демократического участия» [Электронный ресурс] / Р. Бедрик // Институт глобальных стратегий (ИГЛС). – Режим доступа : <http://igls.com.ua/analytics/50/> 3. Гречко П. К. Коммуникация и демократия / П. К. Гречко // Ценности и смыслы. – Вып. №4 (32). – 2014. – С. 30–39. 4. Інформаційне суспільство. Шлях України : [колек. моног.]. – К., 2004. – 309 с. 5. Маклюэн Г. М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Г. М. Маклюэн: пер. с англ. В. Николаева. – М. : Жуковский; «КАНОН-пресс-Ц»; «Кучково поле», 2003. – 464 с. 6. Наумов С. А. Публичные коммуникации как феномен нетрадиционного управления / С. А. Наумов // Философия управления и стратегии [Текст] / Рос. акад. наук, Ин-т философии; отв. ред. В. М. Розин. – М. : ИФРАН. – 2010. – С. 241–254. 7. Нисневич Ю. А. Системный подход в государственной информационной политике / Ю. А. Нисневич // Научно-техническая информация. Серия 1: Организация и методика информационной работы. – 2000. – № 5. – С. 1–15. 8. Ржевська Н. Вплив інформаційного суспільства на формування категоріального апарату політичної науки: інформаційна демократія як політична категорія / Н. Ржевська // Вісник Львів. ун-ту. Філософсько-політологічні студії. – 2010. – Вип.1. – С. 381–761.

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Вергун В. Г., Сємко М. А.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Однією з найважливіших задач перехідного періоду розвитку пост-тоталітарних країн, у тому числі й України, є державотворення. Що ж являє собою правова держава з позиції філософії права?

Правова держава – це всеохоплююча політична організація суспільства, заснована на верховенстві закону, що створює умови для найбільш повного забезпечення прав і свобод людини, громадянина, а також послідовного обмеження державної влади з метою неприпустимості зловживань з її боку.

Головними ознаками правової держави є наступні: насамперед, правова держава припускає існування цивільного суспільства, поділ влади, верховенство права (правового закону), реальність прав і свобод громадян, політичний і ідеологічний плюралізм.

Усі вищезгадані ознаки правової держави у своїй основі припускають, по-перше, обмеження державної влади людською особистістю, її невід'ємними правами, а по-друге, нормативно-інституціональне гарантування цих прав. Однак для того, щоб права особистості гарантувати, необхідно, щоб ці права вже існували в суспільстві як визначена реальність. Це означає, що право як форма відносин між людьми повинне знайти своє здійснення за межами держави, у сфері цивільного суспільства і визнаватися як цінність якщо не усіма, то, принаймні, більшістю населення. Мова, отже, повинна йти про формування, а точніше, про становлення правового суспільства.

Можливість створення такого суспільства припускає наявність двох умов: інституціональної і неінституціональної. Інституціональною умовою формування правового суспільства виступає розвинене цивільне суспільство й устояна правова держава, а неінституціональною – перевага в суспільстві особистостей-громадян з розвинутою правосвідомістю, що є реальними суб'єктами правовідносин даного суспільства і включених у морально-політико-правовий дискурс.

Відомо, що хоча право як соціальний регулятор виникло давно, однак служити особистості, її самореалізації воно починає лише в умовах цивільного суспільства, що формується. Тому правове суспільство також можна уявити як ідеальний тип, що розкриває визначений аспект цивільного суспільства, спосіб його буття, використовуючи підхід І. Канта, як «громадянський стан, розглянутий тільки як стан правовий».

Таким чином, цивільне суспільство і правова держава являють собою взаємоприпустимі і взаємодоповнюючі сторони (динамічну і статичну) правового суспільства. У цьому суспільстві спонтанний і раціональний початок, свобода і порядок урівноважені, підпорядкування універсальним

нормам організовано таким чином, що не тільки не придушує, а навпаки, сприяє прояву самостійності і незалежності людини, розвитку його індивідуальності.

У Конституції України проголошується мета формування демократичної, соціальної, правової держави. Іншими словами, передбачається сформувати правове суспільство, для якого характерні: політичний плюралізм, поділ влади, визнання вищою цінністю людини, його прав і свобод. Разом з тим, необхідно визнати, що на шляху його формування лежить безліч проблем. Сформовані несприятливі економічні і соціальні умови в Україні, посилення бюрократизму і корупція в управлінському апараті в значній мірі перешкоджають і уповільнюють цей процес. Успішне формування правового суспільства неможливо без створення реальних умов для цього процесу. До таких умов відносяться: досягнення високого рівня політичної і правової свідомості людей; гуманізація людських відносин; створення і розвиток альтернативних, стосовно держави, суспільних структур (культурних, наукових, релігійних і т.д.) з метою розширення сфери прямої демократії, введення «діалогових процедур» для вироблення погоджених рішень; обмеження втручання держави в сферу економіки; проведення правової реформи з метою створення єдиного, внутрішньо несуперечливого законодавства і ряд інших.

ОСОБИСТІСТЬ В ІСТОРІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Гаєвая О. В.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Так історично склалося, що основною базою розвитку науки, накопичення наукових знань є навчальні заклади вищої школи. Саме їх працівники та випускники є тією рушійною силою, яка розвиває науку і збільшує наукові знання. На сучасному етапі розвитку суспільства науку і освіту розглядають в органічній єдності, як цілісний комплекс, що виник і існує з давніх часів. Це, в свою чергу, вимагає окремого вивчення історії виникнення та розвитку вищої школи.

Серед численних українських випускників європейських університетів вирізняється велична постать Юрія Михайловича Котермака - талановитого вченого, освітнього діяча, поета, першого українського автора друкованої книги, ректора Болонського університету, якого і сьогодні надзвичайно шанують в Італії. В історії цього університету він залишився під ім'ям Джорджо да Леополі, тобто Юрій зі Львова, а в українську історію увійшов під іменем Юрія Дрогобича.

Майбутній вчений народився в 1450 році в родині збіднілого шляхтича в старовинному галицькому місті Дрогобич, яке було розташоване в 90 км. від Львова, назва якого раніше була Біч. Початкову освіту Юрій

здобував у Дрогобичі та Львові, а для продовження навчання 19-річний юнак поїхав до Кракова, який був тоді не тільки столицею Польщі, а й осередком європейської культури, мав постійні і досить міцні зв'язки з українськими землями Королівства Польського і Великого князівства Литовського. Можна сказати, що інтелектуальний рівень цього видатного навчального і наукового центру досить помітно позначилась на всьому суспільно-політичному і культурному житті України. Плануючи відкриття університету, король і Папа Римський, мали на меті допустити до навчання і «студентів-схизматиків» (православних українців). Крім наших земляків тут навчалися чехи, словаки, поляки, саксонці, баварці.

В університетських документах згадується, що студентів-русинів (українців) в Кракові надзвичайно багато, що вони уважні до і найбільш дисципліновані, на подив рідко порушують статут навчального закладу. За два століття (XV - XVII) в актах ректорського суду зареєстровано всього 8 порушень статуту з боку українців. Перший збережений документ про Юрія Дрогобича - запис 1469 року в книзі, що він готується скласти іспити на факультеті вільних мистецтв. Ще до початку свого навчання в Краківському університеті молодий українець мав прекрасну освіту. Тому вже в 1471 році він отримує науковий ступінь бакалавра, а в 1473 р стає магістром. Це свідчить про його неабиякі здібності та неабияку наполегливість у подоланні труднощів, адже завершувала курс навчання й отримувала наукові знання лише невелика частина студентів. Бакалаврами в 1470/71 навчальному році стали 66 студентів, а ступінь магістра отримали 1472/1473 навчального року лише дев'ять із них.

Молодий українець для продовження навчання виїхав до Італії, до славетного Болонського університету. Цей навчальний заклад мав славу «матері наук», оскільки був заснований в 1119 році на базі Школи вільних мистецтв, яка існувала з 826 року. Тут було добре поставлено вивчення астрономії, математики, медичних і юридичних наук. Слава про Болонью як місто із світським, «республіканським університетом», поширювалася по всій Європі. До речі, саме під впливом гуманістичних ідей, які поширювались в університеті, в Болоньї вперше на європейському континенті було скасовано кріпацтво.

В Італії завжди вчилася багато українських студентів. За свідченням польського дослідника Г. Берига в XVII в. тільки в Падуї було 1945 студентів з України, записаних в списки, а не записаних - 500. Українські випускники успішно закінчували університет і майже всі поверталися на батьківщину. Але були і ті, хто, здобувши високий науковий ступінь, ставали у своїй «альма матер» професорами. Тут здобули популярність українські професори Григорій Керницький і Яків Севський, Василь Русянович (зі Львова) був бібліотекарем університету, а русин П.Боїм - проректором. Багато студентів навчалася і в Римі, як Феофан Прокопович - один з основоположників української літератури.

Життя на чужині для українців не була легким. 6 лютого 1478 року Юрій Дрогобич писав у листі до краківського знайомого Миколи Чепеля: «Мені судилося бути бідним, постійно в клопоті й злиднях. Невеликий щоденний заробок дістається ціною постійної праці і величезних зусиль ... Багато більше міг би я досягнути в науці, якби не мав турбуватися про найнеобхідніше». Але матеріальні перешкоди не завадили українцю отримати європейську славу. Адже відомо – якщо людина талановита, їй не обов'язково допомагати - на відміну від бездарності вона проб'ється сама. Тому в 1476 році Юрій Дрогобич здобув ступінь доктора вільних мистецтв. У списках лекторів Болонського університету вказується, що протягом п'яти років (1478–1482) він тут читав лекції з астрономії. Про високу оцінку його кваліфікації свідчить те, що Юрієві визначено подвійну платню – двісті лір замість звичайних ста. Одночасно з викладанням астрономії українець продовжував вивчати медицину. Тому незабаром Юрій отримав звання доктора медицини, ставши першим нам відомим доктором медицини – українцем.

Отримавши посаду професора Болонського університету, вчений з Дрогобича не міг залишитись осторонь наукових течій, які здобували загальне визнання в цій вищій школі. Він підтримував зв'язки з найвидатнішими тогочасними науковцями – відомими філософами, медиками та астрономами Джіроламо Манфредо і Джованні Гарцони, що зробили великий вплив на молодого вченого. Коло знайомств Юрія Дрогобича значно розширився, коли в 1481 році він зайняв посаду ректора. Тоді йому виповнився лише 31 рік! Ця посада була найважливішою у вищих навчальних закладах, ректор був «головою університету». Юрій стежив за дотриманням університетських статутів, готував з професорами розклад лекцій, заповнював вакансії, встановлював порядок оплати праці професорів, контролював їх роботу, розподіляв лектури і організовував диспути. До того ж Юрій мав цивільну й кримінальну юрисдикцію над усіма особами, залежними від університету.

7 лютого 1483 року римська друкарня Єухаріуса Зильбера надрукувала книгу «Прогностична оцінка поточного 1483 року магістра Юрія Дрогобича з Русі – доктора мистецтв і медицини Болонського університету». Само собою зрозуміло, що цю працю складено латиною - міжнародною мовою тодішньої освіти і науки. Це перша відома друкована книга автора родом з України, видана, до речі, всього через кілька років після винаходу друкарського верстата. Поряд з його ж рукописними творами цей трактат засвідчує контакти українських земель з провідними в той час центрами європейської науки і книжності. За змістом та оформленням перша друкована книга, написана українцем, не поступається іншим західноєвропейським виданнями того часу.

Поринувши так глибоко в історію зародження вищої школи європейської, світової, а також української, на прикладі біографії наших співвітчизників, приємно відзначити, що ми можемо повноправно пишатися їх дося-

гненнями. Сьогодні ми живемо у дуже не прості, але й неймовірно цікаві з різноманітними можливостями часи, де перед молодого людиною відкриваються всі шляхи, і вона може обирати, все, що тільки пропонує світ в нашому житті сьогодні.

За роки незалежності відбулися незворотні зрушення у суспільній свідомості, політичній, законодавчій і соціальній організації суспільства, гарантуванні прав і свобод громадян. Але головне, що треба усвідомлювати студентам та викладачам вишів України, що ми є нащадками освіченого розуму наших співвітчизників, які завжди прагнули до знань і розширення горизонтів своєї освіти, займаючи потім не тільки високі і почесні посади в своїй Батьківщині, а й за межами країни.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ЗЛОЧИНЦІВ

Кузьменко О. В.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

У чинному Кримінальному кодексі України (далі КК) вперше в історії вітчизняного кримінального законодавства виділено окремий розділ, присвячений особливостям кримінальної відповідальності неповнолітніх. Ці особливості не протиставляються і не суперечать загальним інститутам відповідальності і покарання. Норми згаданого розділу деталізують і конкретизують щодо неповнолітніх зміст та межі згаданих загальних інститутів з урахуванням вікових особливостей дітей. Законодавець виходить з того, що неповнолітній – це злочинець особливого роду, який потребує не лише примусового карального впливу, а й захисту з боку суспільства і держави. У статті 65 КК закріплені загальні засади призначення покарання. Проте стосовно неповнолітніх законодавець доповнює їх іншими обставинами, які мусить дослідити суд при призначенні їм покарання. Так, відповідно до частини 1 статті 103 КК, суд повинен також врахувати умови життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього. Не випадково законодавець акцентує увагу саме на цих обставинах, адже в кримінальних справах підлітків вони відіграють велику роль. Дослідження зазначених обставин може істотно вплинути на форму та міру їх відповідальності. Приміром, враховуючи соціально-психологічні особливості особи неповнолітнього, конкретні умови його життя та виховання, суд може дійти висновку про суттєву невідповідність суспільної небезпеки вчиненого діяння особі дитини. Також суд може зв'язати з причинами вчиненого злочину брак виховання і злиденні умови життя. У юридичній літературі звертається увага на те, що збіг тяжких особистих або сімейних обставин, особливо у неповнолітніх, ускладнює реалізацію соціально-позитивних форм життєдіяльності, стимулює формування та прояв

негативної поведінки. Вплив дорослих на неповнолітніх може бути настільки істотним, що в певних випадках у дитини паралізується воля. Ще законодавці позаминулого століття звертали увагу на такі випадки. Так, Уложення Російської імперії 1845 р. передбачало суттєве пом'якшення покарання неповнолітньому, коли було встановлено, що він втягнутий у злочин дорослою особою. Сучасні кримінальне процесуальне законодавство і судова практика також не залишають це поза увагою. Чинний КПК України (далі КПК) містить статтю 485, яка визначає особливі обставини, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх. До них законодавець відносить: 1) повні і всебічні відомості про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження), стан здоров'я та рівень розвитку, інші соціально-психологічні риси особи, які необхідно врахувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру. За наявності даних про розумову відсталість неповнолітнього, не пов'язану з психічною хворобою, повинно бути також з'ясовано, чи міг він повністю усвідомлювати значення своїх дій і в якій мірі міг керувати ними; 2) ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; 3) умови життя та виховання неповнолітнього; 4) наявність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення.

Неповноліття злочинця відповідно до ст. 66 КК є обставиною, що пом'якшує покарання. В юридичній літературі немає єдності думок з приводу того, чи у всіх випадках неповноліття особи, яка вчинила злочин, повинно відігравати роль пом'якшувальної обставини. Більшість науковців дає позитивну відповідь на це питання. Визначається, що за інших рівних умов неповнолітні завжди повинні притягуватися до кримінальної відповідальності у більш м'якій формі чи мірі, ніж дорослі злочинці. Проте є й інші точки зору. Так, А. І. Ігнатов вважає, що неповноліття не повинно визнаватися пом'якшувальною обставиною у разі вчинення тяжкого злочину. Слід зауважити, що і судова практика неоднозначно підходила до цього питання. Так, постанова Пленуму Верховного Суду СРСР від 17 лютого 1948 р. №4/2/У «Про застосування указів від 4 червня 1947 р. щодо неповнолітніх» в цілому була спрямована на обмеження можливості застосування до неповнолітніх злочинців заходів кримінального покарання. Проте зазначалося, що ця постанова не поширюється на випадки розбою і крадіжок у великих розмірах, а також на осіб, раніше засуджених за крадіжки, на організаторів і активних учасників організованих груп (зграй). Таке роз'яснення давало підстави говорити, що в окремих випадках неповноліття втрачало властивість пом'якшувальної обставини.

На думку В. М. Бурдіна, позиція тих вчених, які вважають, що неповноліття не у всіх випадках мусить пом'якшувати відповідальність і покарання, прямо суперечить закону. Він слушно зазначає, що сучасний український законодавець не ставить згадану обставину в залежність від тяжкості вчиненого злочину. Окремі вчені висловлюють думку про необхідність

виокремлення віку від 14 до 16 років як обставини, що особливо пом'якшує кримінальну відповідальність і покарання. Обґрунтовується це тим, що неповноліття – тривалий період, який охоплює різні, якісно нові стадії розвитку особи. Звідси робиться висновок, що такі стадії повинні мати і різне кримінально-правове значення. Поширенню цієї думки приjala позиція Пленуму Верховного Суду СРСР, який у постанові від 3 липня 1963 р. №6 « Про судову практику у справах про злочини неповнолітніх» роз'яснив, що суди мають особливо врахувати неповноліття як пом'якшувальну обставину стосовно підлітків віком від 14 до 16 років. Про актуальність цієї проблеми свідчить і те, що при розробці чинного КК України вона не знаходила свого однозначного вирішення. На різних етапах розгляду проекту КК його автори по-різному вирішували питання про необхідність диференціації кримінальної відповідальності неповнолітніх різного віку. Так, друга редакція згаданого проекту адресувала більшість пільгових норм про кримінальну відповідальність неповнолітнім віком від 14 до 16 років. Це стосувалося: строків давності для звільнення від кримінальної відповідальності та покарання; застосування умовно-дострокового звільнення; погашення та зняття судимості. Цікаво, що перша редакція проекту КК адресувала ці норми неповнолітнім віком від 14 до 18 років. На думку В. М. Бурдіна, немає потреби враховувати вік від 14 до 16 років як обставину, що особливо пом'якшує кримінальну відповідальність неповнолітніх. Адже не завжди особа в 14 років буде становити меншу суспільну небезпеку, ніж особа в 17 років. Згаданий вчений вважає, що вирішення цього питання цілком можливе в межах норм про індивідуалізацію кримінальної відповідальності і покарання. Слід зазначити, що у чинному КК більшість пільгових норм для неповнолітніх пов'язується з віком від 14 до 18 років. І лише в статтях 100 та 101 законодавець враховує вік від 14 до 16 років, обмежуючи можливість застосування до підлітків зазначеної вікової групи окремих видів покарань. У частині 2 ст. 22 КК теж спеціально враховується вік від 14 до 16 років, але там йдеться про притягнення таких дітей до кримінальної відповідальності, що виходить за межі нашого дослідження.

Розглянуте питання порушує іншу проблему – визначення поняття «неповноліття». Адже ні в КК 1960 р., ні в чинному КК немає визначення цього поняття. Проілюструємо цю тезу на прикладі аналізу КК 2001 р. Так, у ч. 2 ст. 22 йдеться про осіб віком від 14 до 16 років. У п. 3 ст. 66 взагалі вікові межі не визначені. У ст. 100 мова йде про осіб віком від 16 до 18 років. У ст. 101 лише зазначено, що арешт не застосовується до осіб, які не досягли 16 років. Не визначено поняття неповноліття і в статтях Особливої частини. Так, зокрема, в ч. 3 ст. 152 і ч. 2 ст. 153 вікові межі не названі. У ст. 156 йдеться про осіб, які не досягли 16-річного віку. Оскільки законодавець у різних статтях КК по-різному підходить до змісту поняття «неповноліття», вкладаючи в нього різні вікові межі, незрозуміло яким є цей

зміст у випадках, коли його прямо не визначено законом. Слід зазначити, що окремі галузі українського законодавства, виходячи зі своїх завдань, користуються різними віковими періодами в межах поняття «неповноліття». Приміром, Кодекс України про адміністративні правопорушення під неповнолітніми розуміє дітей віком від 16 до 18 років. Цивільний, Сімейний кодекс, а також Кодекс законів про працю України називають неповнолітніми підлітків у віці від 14 до 18 років. Житловий кодекс України відносить до неповнолітніх – осіб від 15 до 18 років. З огляду на такі різні підходи законодавця поняття «неповноліття» необхідно визначити і в КК. Зазначимо, що кримінальні кодекси зарубіжних країн, які передбачають окремі розділи про кримінальну відповідальність неповнолітніх, дають визначення цього поняття. Йдеться, приміром, про КК Республіки Білорусь (ст. 4), КК Нідерландів (ст. 77а), Кримінальний закон Латвійської Республіки (ст. 64), КК Швейцарії (ст. 82). На думку В. М. Бурдіна, в КК України можна дати таке визначення неповноліття: «Неповнолітньою вважається особа, яка на момент вчинення злочину виповнилось 11, але не виповнилось 18 років». З цієї позицією слід погодитися.

ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ТА СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З ТЕРОРИСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Лисенко А. М., Лисенко І. В.

*Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків
Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків*

Обов'язковість здійснення взаємодії оперативних та слідчих підрозділів під час протидії злочинам, пов'язаним з терористичною діяльністю на теперішній час обумовлена вимогами КПК України щодо процесу проведення досудового розслідування злочинів, які вже вчинені або вчиняються, та виключенням у зв'язку з цими змінами такого завдання оперативно-розшукової діяльності, як розкриття злочину. Ми наголошуємо на тому, що абсолютна більшість досліджуваних нами злочинів виявляється та документується саме після їх вчинення. Таке становище обумовлено високою латентністю підготовки вчинення злочинів, пов'язаних з терористичною діяльністю, а також неможливістю доведення на стадії готування злочинного умислу терористів щодо вчинення саме цих. Таким чином, враховуючи обов'язковість взаємодії вказаних підрозділів, розв'язання проблем, які виникають під час її здійснення, набуває в сучасних умовах особливого значення.

Перш ніж перейти безпосередньо до розгляду прикладних аспектів взаємодії оперативних і слідчих підрозділів, необхідно розглянути загальні теоретичні основи проведення даної діяльності. Такий методологічний пі-

дхід забезпечить можливість логічного та послідовного вивчення існуючих проблем взаємодії як теоретичного, так і практичного характеру та обґрунтованого надання пропозицій щодо їх вирішення.

У науковій літературі проблеми взаємодії під час боротьби зі злочинністю досліджувалися багатьма вченими, а саме: А.А. Аксьоновим, К.В. Антоновим, В.М. Аتماжитовим, О.М. Бандуркою, І.І. Велікошиним, В.Л. Грохольським, О.Ф. Долженковим, Г.О. Душейком, В.П. Євтушком, І.П. Козаченком, І.М. Колошком, В.В. Матвійчуком, В.Л. Ортинським, В.Л. Регульським, О.П. Снігерьовим, Д.М. Середою та іншими.

Під взаємодією оперативних та слідчих підрозділів науковці розуміють: 1) здійснення комплексу заходів, регламентованих законом, з використанням наявних сил, засобів та методів (слідчих та оперативно-розшукових) правоохоронних органів з метою вирішення завдань кримінального судочинства; 2) спільну, погоджену щодо мети, місця і часу діяльність; 3) погоджену діяльність органів, що здійснюють попереднє розслідування, й оперативно-розшукових підрозділів, яка ґрунтується на єдиній думці щодо шляхів досягнення цілей кримінального судочинства, при керівній ролі особи, у провадженні якої перебуває кримінальна справа, і наявності відносної самостійності кожного з учасників діяльності у виборі засобів і методів відповідно до компетенції, наданої їм законом і відомчими нормативними актами; 4) об'єднання сил і засобів органів дізнання і попереднього слідства в боротьбі зі злочинністю шляхом правильного використання і раціонального поєднання методів і засобів, застосовуваних цими органами для досягнення найбільш ефективних результатів у виконанні завдань правосуддя; 5) сумісну роботу двох і більше підрозділів (працівників), не підпорядкованих по службі, для концентрації сил, засобів і здійснення таких спільних заходів, вибір таких тактичних прийомів або їх комбінації, що найкраще забезпечують виконання завдань у винятково короткі терміни силами і засобами, які є в розпорядженні суб'єктів взаємодії, із найменшими їх затратами, при безумовному дотриманні чинного законодавства; 6) базовану на законі і підзаконних актах, погоджену за метою, місцем і часом, діяльність, що виражається в найбільш доцільному поєднанні оперативно-розшукових, процесуальних та адміністративних функцій органу дізнання з процесуальними і гласними розшуковими діями слідчого, спрямовану на попередження, припинення, швидке і повне розкриття злочинів, розшук обвинувачуваного і відшкодування шкоди, заподіяної злочином.

Аналіз змісту наведених визначень терміну «взаємодія оперативних і слідчих підрозділів» дозволяє дійти висновку, що незважаючи на деякі відмінності у їх стилістичному викладенні, за своєю сутністю вони є однаковиими. Крім того, усім визначенням взаємодії притаманні загальні ознаки, до яких можна віднести: а) погодженість дій за місцем і часом; б) наявність спільної мети, яка полягає в успішному розслідуванні злочину; в) сумісну

участь двох та більше суб'єктів; г) нормативно-правову регламентацію порядку її проведення.

Згідно з КПК України, основним суб'єктом взаємодії з органами досудового розслідування та єдиним суб'єктом виконання їх доручень є оперативні підрозділи. Під час взаємодії та організації досудового розслідування оперативний працівник може користуватися правами слідчого на підставі доручення. Основним завданням взаємодії є попередження, виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, що їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів громадян і юридичних осіб.

Під час вивчення проблем взаємодії оперативних і слідчих підрозділів важливу роль відіграє з'ясування питання щодо визначення форм її здійснення. У спеціальній літературі форми взаємодії органів слідства та інших підрозділів визначаються як «способи та порядок зв'язків між ними, які забезпечують погодженість їх діяльності та правильне сполучення повноважень, методів та засобів». Ми підтримуємо думку тих науковців, які зазначають, що форми взаємодії у своїй сукупності фактично становлять сам процес взаємодії.

Аналіз досвіду практичної діяльності, нормативно-правових актів, які регулюють взаємодію оперативних і слідчих підрозділів, а також наукової літератури, присвяченої розглядуваній тематиці, дозволив нам виділити основні форми їх взаємодії під час протидії злочинам, пов'язаним з терористичною діяльністю. До таких форм належать:

- 1) взаємний обмін інформацією між оперативним та слідчим підрозділами щодо обставин події злочину, особистостей терористів, пошуку джерел доказів тощо;
- 2) спільне вивчення, аналіз та оцінка оперативно-розшукової інформації, оперативної обстановки, результатів, отриманих під час проведення оперативно-розшукової діяльності, слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;
- 3) виконання працівником оперативного підрозділу доручень слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;
- 4) спільне планування проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;
- 5) надання працівником оперативного підрозділу допомоги слідчому при проведенні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;
- 6) узгодження зі слідчим переліку питань, що підлягають включенню працівником оперативного підрозділу до завдання негласному апарату;
- 7) створення слідчо-оперативної групи та спільна робота у її складі;

8) виконання працівником оперативного підрозділу доручення слідчого щодо розшуку підозрюваних осіб, які переховуються від органів слідства та суду;

9) спільна участь у виявленні фактів тиску на осіб, які надають конфіденційну допомогу оперативним та слідчим підрозділам, і беруть участь у кримінальному провадженні, членів їх сімей і близьких родичів, реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну та забезпеченні їх безпеки.

10) обмін практичним досвідом роботи щодо протидії досліджуваним злочинам.

Необхідно зазначити, що нами були наведені найпоширеніші форми взаємодії оперативних і слідчих підрозділів під час проведення досудового розслідування, у зв'язку з чим їх перелік не є вичерпним. Обрання оперативним працівником та слідчим конкретних форм взаємодії або їх комбінацій залежить, у першу чергу, від обставин вчинення злочину, особистостей терористів, інформаційної забезпеченості діяльності суб'єктів взаємодії, наявних сил та засобів.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що ефективне вирішення завдань протидії злочинам, пов'язаним з терористичною діяльністю у сучасних умовах потребує науково обґрунтованого підходу до здійснення взаємодії оперативних та слідчих підрозділів.

СВОБОДА КАК ОСНОВА ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ГОСУДАРСТВА

Муренко Е. Л., Гаряева А. М.

Национальный политехнический университет «ХПИ», г. Харьков

В истории понятия свободы, в философском понимании этой категории, на разных этапах исторического развития, преобладали различные определения значения этого термина. Понятие творческой свободы постепенно вытесняет понятие свободы от препятствий (принуждения, казуальности, судьбы). В древней философии, основанной на учениях Сократа и Платона, речь идёт прежде всего о свободе в судьбе, затем философия Аристотеля и Эпикура трактует понятие свободы, как освобождение от политического деспотизма и бедствий человеческого существования.

В средние века под этим понятием подразумевалась свобода от греха и проклятий церкви, причем возникал разлад между нравственно требуемой свободой человека и жесткими религиозно-догматическими требованиями.

В эпоху Ренессанса и последующий период под свободой понимали беспрепятственное всестороннее развитие человеческой личности. Во времена Просвещения понятие свободы трактуют либеральные философы естественного права (Гоббс, Пуфендорф, Гроций). Они понимают свободу, как категорию сдерживаемую научным взглядом, признающим господство естественной причинности и закономерности.

Немецкие философы (Экхарт, Лейбниц, Кант, Гете, Шиллер, Шопенгауэр и Ницше) ставят вопрос о свободе, как о постулате нравственно-творческого соответствия сущности и ее развития. Маркс считает свободу фикцией. Теория марксизма определяет свободу, как естественную необходимость, т.е. человек мыслит и поступает в зависимости от среды обитания, где основную роль играют экономические отношения и классовая борьба.

Согласно экзистенциализму Хайдеггера, основным состоянием бытия является страх — страх перед возможностью небытия, страх, который освобождает человека от всех условностей действительности и, позволяет ему достигнуть в некоторой степени свободы, основанной на ничто, выбрать самого себя в своем неизбежном возложении ответственности на себя самого, то есть выбрать себя как собственное, имеющее ценность существование. Согласно экзистенциализму Ясперса, человек свободен преодолеть бытие мира в выборе самого себя и достигнуть трансценденции Всеобъемлющего.

Свободное бытие означает возможность осуществлять добрую или злую волю. Добрая воля обладает достоверностью безусловного, божественного; она ограничивается бессознательным жизненным упрямством простого определенного бытия и подлинного бытия. Согласно экзистенциализму Сартра, свобода не свойство человека, а его субстанция. Человек не может отличаться от своей свободы, свобода не может отличаться от ее проявлений. Человек, так как он свободен, может проецировать себя на свободно выбранную цель, и эта цель определит, кем он является. Следовательно, человек всегда достоин того, что с ним случается. У него нет оснований для оправдания.

Тесно связаны понятия свободы и анархии. Основой идеологии анархистов является утверждение, что государство — тюрьма для народа. Против этого утверждения можно поставить тот факт, что государство обеспечивает свободу и права своих граждан своих граждан, устанавливая для них определенные обязательные правила поведения, ограничивающие их свободу. Это может показаться абсурдным, но на самом деле, право и свобода любого человека заканчивается там, где начинается право и свобода другого человека. То есть свобода всегда нуждается в определенных ограничениях, иначе свобода одних станет ограничением свободы для других. Должен быть определенный баланс, который и должен быть отражен в определенных общеобязательных правилах устанавливаемых государством.

Такая свобода является высшим достижением демократического устройства государства. Приоритетный характер свободы в демократическом обществе, таким образом, тесно связан с уважением к правам отдельной личности (с сопутствующим ему индивидуализмом). Будучи включённой в целый ансамбль человеческих ценностей (к числу которых относятся, например, равенство, солидарность, гуманизм и др.), свобода, безусловно, является важнейшей из них, поскольку служит необходимым

условием самой возможности социального прогресса и человеческой истории, не детерминированной божественным провидением. Человеческая история выступает, таким образом, как история освобождения человека, но вместе с тем подразумевает, что он с самого начала является её творцом, т.е. свободным субъектом.

Оборотной стороной этого процесса «освобождения» человека в демократическом обществе, становится налагаемая на него ответственность. Становясь субъектом свободы, человек перестаёт рассматривать себя как всего лишь часть космоса, подчинённую целому, и следовательно, делается ответственным за все свои поступки и действия. Именно в условиях демократического правления свобода становится неким конститутивом человеческого бытия, с другой стороны, без активного стремления граждан пользоваться предоставляемыми им правами и свободами никакая реальная демократия невозможна. Участие в политике, таким образом, становится необходимым условием существования демократии. Следовательно, свобода должна пониматься здесь не как свобода от чего-то, а напротив, как свобода в чём-то и неизбежно предполагает ответственность. Будущее зависит от наших актуальных действий, поскольку мы свободны и поскольку мы сами творим свою историю, быть свободным, в этом смысле, означает выбирать свободу. И, наоборот, быть несвободным значит выбирать рабство. Из этого следует, что важнейшим условием социальной свободы и самой демократии является внутренняя свобода самих граждан. Свободу, в этом смысле, нельзя даровать, её можно лишь завоевать и сохранять, поддерживая её существование собственными усилиями. Чтобы общество было свободным, необходим определённый процент населения, готовый жить свободно и брать на себя ответственность за эту свободу. Вот почему подлинная демократия предполагает определённый уровень сознания и готовности активно выступать в защиту своих прав. При отсутствии этих условий построение демократического общества невозможно.

Другим следствием свободы становится то, что демократическое общество постоянно пребывает в динамическом состоянии, состоянии стагнации. Оно постоянно переходит от одного кризиса к другому, от решения одной проблемы к появлению другой. Демократию, в этом смысле, можно понимать двояко: с одной стороны, она не существует в чистом виде, речь идёт всего лишь о некоем недостижимом идеальном общественном устройстве, в котором достигнуты и реализованы все декларируемые ныне ценности; с другой стороны, демократия есть именно процесс, развивающийся динамически и постоянно (в большей или меньшей степени) рискующий скатиться к каким-то «менее свободным» формам правления. Это ещё раз доказывает, что существование демократического общества держится на воле его граждан жить по демократическим законам и принципам. Одним из важных моментов здесь является уважение к закону, к правам других, что опять же предполагает определённую меру ответственности.

сти и согласие с «коллективной волей». Поэтому свобода при демократии вовсе не означает произвола, она заключается в подчинении духу и букве закона. Там, где этого нет, не может быть и подлинно демократических отношений.

ІДЕЇ СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ У ПРАЦЯХ С. Л. РУДНИЦЬКОГО

Окладна М. Г.

*Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого м. Харків
Академія військово-історичних наук і козацтва ГШ СКВ, м. Харків*

На початку ХХ століття з'являється цілий ряд політико-географічних досліджень, в яких розглядаються проблеми подальшого розвитку європейських країн, майбутнє української держави та її роль у світових геополітичних процесах.

Вершиною українського політико - географічного і геополітичного аналізу у ХХ ст. стали праці Степана Львовича Рудницького, в яких обґрунтовується геополітичний світоустрій та місце в ньому України.

Праці С. Л. Рудницького «Україна: земля і народ» (1916 р.), «Україна з політично - географічного становища» (1916 р.), «Україна – наш рідний край» (1917 р.), «Україна і великодержави» (1920 р.), «Політична географія України», а також роботи «Українська справа зі становища політичної географії» (1923 р.), «Огляд національної території України», «До основ українського націоналізму» та «Галичина та соборна Україна», які були опубліковані у 1994 році у Львові під загальною назвою «Чому ми хочемо самостійної України» мають і сьогодні актуальне значення для формування національної ідентичності українського народу, усвідомлення їм своєї ролі і місця в загальноєвропейському процесі демократичних змін.

Головною ціллю вченого було проінформувати світ про українські проблеми. Він вважав, що утворення української держави, вирішення її проблем: національних, політичних, економічних, територіальних, в інтересах усіх країн Західної Європи і світу. І в своїх працях С. Рудницький це доказує. На його погляд, Україна має усі умови стати не лише великою державою Європи, а й цілого світу, тому що українці – це давній народ з самобутньою історією, культурою, мовою, територією. І те, що він не має своєї державності є «ганебна пляма на тілі всього роду людського».

В своїй праці « Чому ми хочемо самостійної України» Степан Львович Рудницький обґрунтовує право українського народу на власну самостійність, тому що тільки так український народ може стати свідомою, модерною, культурною нацією та розвинути всі великі засоби рідної землі. На його думку, ціллю українського народу повинна бути державна самостійність України, ні автономія, ні федеративна частина не зможуть створити

необхідних умов для національного та суспільно-політичного розвитку. Вчений стверджував, що народи, які живуть між українцями, мають право на свободний розвиток, але володіти Україною мають право тільки українці.

Велике значення вчений надавав створенню національних держав. Аналізуючи політико-географічний розвиток та політичне життя Європи і світу, С. Рудницький приходив до висновку, що тільки національні держави мають майбутнє, світова політика повинна сприяти створенню національних держав. У своїй праці «Українська справа зі становища політичної географії» він писав: «...часи мозайкових національно мішаних держав, бодай у Європі, навіки пропали. Такі мозайкові держави є або цілком неспосібні до життя, або можуть тільки коротко (на історичну міру) вдержатися при житті. При своїх розвалах спричинюють такі мозайкові держави все і всюди небезпечні історичні катастрофи. Ці катастрофи – це не тільки великі війни.... Ще небезпечніші є заколоти в політичній рівновазі державної системи всієї землі. Бо ці заколоти багато довше тривають, як війни, й ведуть за собою цілі рої конфліктів». І далі він робить висновок: «Тому - то тільки національним державам належить будучина. Модерна світова політика повинна підпирати творення виключно національних держав. Цього вчить досвід останніх століть, десятиліть, ба й років.».

Стосовно української перспективи вчений стояв на позиціях української національної державності. Це питання він розглядав у європейському контексті: «Утворення української національної держави в етнографічних границях є самотнім способом, щоб запобігти заколотам і конфліктам у південно-східному куті Європи, так важному для світового господарства й для світової політики. Без національної Української держави доживемо в найкоротшому часі нових тяжких воєнних і революційних катастроф!»

У праці «Українська справа зі становища політичної географії» на підставі аналізу історичного розвитку українських земель та впливу на нього їх географічного положення С.Рудницький стверджує, що позитивне вирішення українського питання, тобто утворення української національної держави в етнографічних межах, є розв'язанням останнього великого національного питання в Європі. «Коли поляки, чехи, югослав'яне дістали свої національні держави, то є справою елементарного почуття справедливості, щоб українці, численніші, як усі ті народи разом узяті, що мають більшу від тамтих усіх разом територію й культурою ніяк не нижчі, теж дістали свою національну державність. Велике слово «самовизначення всіх народів» мусить відноситися також і до українців».

Без створення власної держави жодна нація не зможе вирішити соціально-економічні, національно - політичні та інтелектуальні проблеми. Відсутність незалежної, демократичної національної держави створює умови для політичного, економічного та культурного поневолення одних народів іншими. При таких спотворених умовах гідний і чесний представник українського народу не має перспектив для свого розвитку і повинен зникати.

Тільки вільний народ може мати свою національну школу, яка виховує патріотів рідного краю, творить духовну й матеріальну основу їхнього гаразду. Народ, що підкорюється іншому народу, має чужу школу, яка не сприяє його духовному розвитку. С. Рудницький вважав, що основна причина того, що український народ не зміг відстояти своєї незалежності у слабкій загальній освіті української інтелігенції та у відсутності у неї здорової національної свідомості. Інтелігенція, що формувалася на бездержавних традиціях, нездатна була виконати функції державної самоорганізації. Актуальніше сьогодні звучать слова вченого: «Поки що ще не видно, щоби українська інтелігенція починала бодай пригадуватися над дійсними причинами цих страшних невдач (він мав на увазі події 1918 – 1919 років), тих величезних небезпек, що загрожують під цю пору вже не тільки української державності, але й самому існуванню українського народу. Завзята «війна всіх проти всіх» триває з незмінною завзятістю дотепер. Вона доказує, що всі бачуть, що все йшло і йде щось «не так», як повинно було й повинно йти. Та всі ми обмежуємося на тім, що шукаємо чиновників, обкидаємо їх лайками, спихаємо вину з себе на других. Всі українські партії і псевдо партії крутяться й досі в божевільному вихрі воєнного танцю й атакують одні других з безмежною ненавистю...». Далі він продовжує: «В кого рідний край — тільки мрачне теоретичне поняття, той ніколи не потрапить служити як слід рідному народові». Вихід з даного становища С. Рудницький бачить в тому, щоби підняти рівень освіти української інтелігенції та підвищити національну свідомість народу. Для вирішення цих завдань перш за все потрібно з'ясувати та пояснити суть українського націоналізму.

У своїй праці «До основ українського націоналізму» вчений дає визначення націоналізму: «Націоналізм – це спрямування думок, слів чи діл одиниці чи гурту в той напрямок, у якому йде надійний, корисний розвиток нації, до котрої дана одиниця чи гурт належить». На думку автора, саме націоналізм є світоглядною та організаційно - практичною основою розвитку кожного народу, – не лише українського. Здоровий модерний націоналізм він протиставляє міщанському (шароварному) націоналізму, шовінізму та універсалізму (до яких відносить марксистський фундаменталізм). Модерний націоналізм вказуватиме народам, як найкраще їм жити, щоб бути здоровими, сильними та довговічними.

Метою українського новітнього націоналізму С. Рудницький вважає «поставлення й укріплення Української національної держави на всіх землях, що суцільно заселені українським народом». Актуально для українців і сьогодні звучать слова С. Рудницького, що «... дійсний новітній націоналізм – це не партійна справа, зрозуміти, що національно повинні думати й стреміти всі українці, без різниці партій: від анархістів і комуністів до крайніх правих». Українська земля велика, багата, вона розташована вигідно, а український народ здібний, здоровий та має такі цінні завдатки, що перед ним відчиняються величезні можливості в майбутньому.

С. Рудницького вважав, що Україна як національна держава має власні історичні традиції, характерним для неї буде республіканський устрій, своєрідна федерація автономних українських земель.

Ідеї створення самостійної національної української держави, яка займе гідне місце серед західноєвропейських країн, видатного українського вченого С. Л. Рудницького стали важливою складовою української суспільно - політичної думки першої третини ХХ століття. Наукові пропозиції вченого є цікавими й для сучасних дослідників, що займаються проблемами державотворення, бо дають наукове розуміння причин, шляхів, чинників успішного процесу становлення, зміцнення і розвитку української самостійної держави.

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ЛЕГІТИМАЦІЯ ПОЛІТИКИ

Толстов І. В.

*Український державний університет залізничного транспорту,
м. Харків*

Трансформація сучасних суспільств в напрямі цивілізованих, демократичних форм організації неможлива без зростання ролі політики. Але будь-яка політична система, навіть найдемократичніша та найстабільніша, не є досконалою. Тому виникає питання: як зробити, щоб політика, влада виконували свою роль могутніх засобів соціальної перебудови суспільства на засадах справедливості та демократії? Це питання особливо загострюється за сучасної доби, коли політична система національних держав зазнає значного впливу з боку глобальних процесів. Ефективне вирішення цього питання можливе тільки тоді, коли політика буде більш легітимованою. Неабияку актуальність зберігає проблема легітимзації і у контексті сучасних українських реалій. Адже наша країна перебуває на етапі трансформації та модернізації соціальних, правових і політичних інституцій. Формування цих інституцій і передбачає відповідь на запитання, яких власне, інституцій ми потребуємо і які правові механізми та процедури в змозі забезпечити їхню легітимність.

Наукові основи легітимзації політичної влади були закладені у працях М. Вебера, який зробив найбільший внесок у теорію легітимності. Усього він виділяв лише три джерела політичної легітимності: традиція, харизма та раціональність. У результаті чого ним і було вирізнено три типи влади: традиційну, харизматичну, раціонально-правову. Однак, будь-яка влада, що прагне стабільності, як правило, намагається задіяти всі можливі у даному випадку джерела легітимзації. Тому, цілком логічно, що навіть говорячи про сучасні демократичні країни, ми, все одно, можемо визначати, наприклад, рівень харизматичності тих чи інших політичних діячів. Але, при цьому, ми чітко розуміємо, що основним джерелом їхньої легітимності все ж таки ви-

ступає раціонально-правова легітимність. Раціонально-правова легітимація політики базується на принципі пріоритету права по відношенню до політичної влади, який одночасно вказує й на верховенство права по відношенню до політики, а значить й на залежність політики від права.

Відомо багато різних протилежних концепцій, в контексті яких дається визначення верховенства права, але всі вони можуть бути зведені до двох основних концепцій. Ці концепції відомі як «формальні» та «матеріальні».

Формальні концепції верховенства права розглядають право переважно в чистому вигляді, відокремлюючи його від соціальної, політичної та моральної реальності. Право набуває вигляду чіткої, логічної системи норм. Однак саме в цій простоті сприйняття міститься невинуватий порок позитивізму, а прагнення до логічності іноді обертається повною алогічністю. При дослідженні феномена права неможливо уникнути проблеми співвідношення суцього та належного. Тому що норма права – приклад належної поведінки. Правова норма одночасно є і позитивне суще і позитивне належне, яке захищається від порушення. Таким чином, той чи інший критерій, що визначає належне, все ж таки необхідний. А позитивізм відкидає будь-які зовнішні, щодо права, критерії. Розуміння права як закритої логічної системи приводить І. Бентама та Дж. Остіна, наприклад, до визнання волі суверена одночасно джерелом та критерієм права, Г. Кельзена та Г. Харта – до формулювання деякої містичної основної норми, яка виступає основою та засобом легітимації права. Але в такому випадку концепція втрачає свою стрункість та простоту сприйняття, тому що ні Кельзен, ні Харт не змогли задовільно пояснити, що ж таке ці загадкові, але системотворчі норми.

Непереборним недоліком формальних концепцій в будь-яких їхніх різновидах, як то позитивізм або нормативізм, або інструменталізм, або системна теорія, є його ставлення до людини, до особистості. Особистість як суб'єкт права в позитивізмі вторинна. Наприклад, Дж. Раз пише про те, що відповідність закону принципам правління права дозволяє мінімізувати шкоду, яка заподіюється свободі та гідності людини самим законом, він вже апріорі виходить з того, що право тотожне закону, а закону властиво нести шкоду людині. Інструменталізм не може запропонувати інше розуміння права і закону, в такому випадку він перестане бути таким. Якщо ж бути послідовним інструменталістом, то не можна не прийти до наступного висновку: закон є інструментом в руках держави, за допомогою якого вона досягає впорядкованості суспільного життя; людина є об'єктом зовнішнього впливу з боку держави і щоб цей вплив був ефективним, закон повинен відповідати певним вимогам. Ці вимоги можна назвати принципами правління права, а можна використовувати й інші визначення, але в будь-якому випадку мова йде не про правління права в буквальному розумінні цього слова, а про правління держави через закони. Тому в позитивістському розумінні

права постійно присутня якась недовомовленість, незавершеність, які прагнуть подолати теорії природного права – антиподи позитивізму.

У матеріальних концепціях верховенства права, на порядок денний ставиться не боротьба за право, а боротьба проти тих, чий інтереси в праві виражені, а заразом і проти права як засобу примусу. Вони знаходять своє втілення в приватному праві, де в найбільш чистому вигляді проявляються сутнісні риси права. У приватноправових відносинах не може міститися якихось зовнішніх цілей, які взагалі несумісні із суттю і структурою зрівнювальної справедливості, бо вони порушують споконвічну рівність сторін. Приватне право – це розумність, що виявляється у людських відносинах. У розумі виражаються найбільш фундаментальні природні закони, що забезпечують процес формування цілей та функціонування каналів комунікацій між людьми. Як зазначає Л. Фуллер, ці природні закони пов'язані з природою людини як істотою, яка прагне до спілкування. Тому існують природні принципи спілкування, що визначають групове життя в кожній конкретній ситуації та пізнаються за допомогою розуму.

Приватне право можна розглядати як систему норм, яка склалася в результаті деталізації змісту конкретних відносин, адекватного зрівнювальній справедливості (Дж. Ролз, Дж. Фінніс). Це норми, які роблять зовні вираженими принципи, що імпліцитно містяться у приватноправових відносинах, тобто суб'єктивні права людини, принципи свободи рівності сторін (Р. Дворкін). І саме ці принципи, які набувають виразу в суверенітеті народу та правах людини, та діють в нерозривній єдності, є основними принципами легітимації сучасної політики.

Формальна і матеріальна концепції верховенства права по-різному впливають на легітимацію політики. Основна відмінність між формальними та матеріальними теоріями полягає в тому, що перші зосереджуються на належних джерелах та формі законності, тоді як другі включають також вимоги до змісту закону. Формальна концепція більше спирається на позитивне право, а матеріальна – на природне право. Таке розходження не слід вважати занадто жорстким. Тому що формальні концепції мають матеріальне значення так само, як і матеріальні включають в себе формальні вимоги. Саме в цьому міститься антитетика цих двох концепцій верховенства права в сфері легітимації політики.

Отже, саме принцип верховенства права виступає виключним і легітимуючим політичним ідеалом сьогодення світу. Загальне уявлення і переконання суспільства щодо прихильності до верховенства права – це та таємнича властивість, яка приводить верховенство права у дію. Навіть коли це більше слова, ніж дійсність, це має фундаментальну значущість. З часом така риторика набуває надзвичайно високої культурної цінності. Такі погляди на правову легітимацію державної влади поступово стають спільними для всіх країн світу.

Література: 1. Толстов І. В. Верховенство права як основний принцип легітимації політики // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2009. – № 877: сер. Філософія. Філософські перипетії. – С. 26–32. 2. Толстов І. В. Евристичний потенціал концепції легітимності М. Вебера // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2014. – № 1130 : сер. Філософія. Філософські перипетії. – С. 104–112.

ГЕРМЕНЕВТИКА БИБЛЕЙСКИХ ИСТИН

Вандышева-Ребро Н. В.

Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков

В жизни современных людей, народов, отдельных государств, которые, кажется, уже обрели свободу, все никак не наступает момент наслаждения свободой, потому что оказывается, что обретена только некая часть свободы, а вот освобождение более высокого порядка не достигнуто. Ярким примером такой ситуации есть современная Украина и люди, которые живут в этой стране. Взятничество, коррупция, безответственность – это неполный перечень проблем и сфера несвободы или зависимости многих в этой стране. Однозначно, что это вопрос формирования и развития сознания у целого сообщества людей, а также и проблема существования и понимания определенных ценностей или, наоборот, их отсутствие. На первый план выходит целый перечень ценностей: честь, достоинство, уважение, свобода и ответственность, которые имеют отношение к морали и религии. Ведь именно понимание и осознание этих категорий и принципов так необходимо сегодня всем, кто живет в Украине.

Сознание человека формировалось постепенно и постепенно формировалось сознание отдельных сообществ – наций. Все они прошли через определенные этапы в своем развитии. Сегодня очень просто мы можем представить себе процесс развития отношения человека к материальному миру или миру вещей. Первый дикий способ всякого приобретения демонстрирует насильственное схватывание предмета, насильственное привязывание его к себе, почему и в слове навязывать сохранился смысл насилия. Действительно, понятия победы и плена в древности сливаются в одно с понятием рабства. Первым рабом стал тот, кто покорился врагу своему, отдался ему в плен (полон), схвачен им руками и стал в глазах победителя его собственностью. По этой причине раба, как вещественную собственность, господин стал привязывать к себе или к своей колеснице, или к коню. Отсюда и синонимичные выражения вязень или узник в значении пленника. Привязать к себе – значит победить. Так рассуждает архаический человек и его ценности держатся на подобных представлениях.

Формирование монотеистических религий существенно меняет отношение к вещи или в целом к материальному миру – это новый этап в развитии сознания человечества. Мы, конечно же, учитываем наличие опыта христианского, который имеется в украинской культуре. Именно Киев стал городом, откуда распространялось христианство среди славян. До сегодня христианская антропология опирается на фундаментальное для

всего христианства представление, которое метафизично по сути, но основано на факте Боговоплощения. Сам этот факт Боговоплощения по мысли христианских апологетов и раскрывает особое положение человека в мире. Поэтому вполне естественным для них является, что самое высокое, что дано человеку, – это заложенная в нем способность к Богообщению, Богосозерцанию. В этом также видится и высшее блаженство. Человеку, как бы, дано задание свыше развивать в себе этот дар. Замысел Божий о человеке – его обожение. Только в человеке Абсолютное бытие могло соединиться с тварной сферой, при этом присущие тварной сфере качества и в нем сохраняют свою силу. «Осознание двойственности своей природы – фундаментальное событие в жизни человека. С одной стороны, как и любое животное, он подчиняется физическим и биологическим условиям выживания, но с другой стороны, определяется социальными нормами, обладает сознанием свободы и стремится к исполнению духовных идеалов добра, справедливости, красоты и истины» [1, с. 116]. Такого рода двойная детерминация вносит динамику, напряжение, что способствует развитию культуры и символизирует вечную загадку человека, стимулируют поиск своего назначения и места в мире.

Интересный опыт транслирует нам жизнь величайшего писателя, творчество которого проникнуто насквозь христианско-антропологической проблематикой – это Н. В. Гоголь. Стремление Гоголя не привязываться к чему-либо или кому-либо сначала сформируется в его сознании, затем трансформируется в его жизнь, восприятие людей, событий и, наконец, в образы его произведений. В жизни это проявлялось в том, что Гоголь очень часто нуждался в деньгах, что он подолгу жил за счёт своих друзей, пользуясь их благосклонностью. Возможно, в этом его бытии просматривается нечто роднящее его с великим своим земляком Григорием Савичем Сковородой. Таким образом, на уровне личностном христианские ценности были реализованы в украинском сообществе, а изучая отдельную творческую личность, закономерно сталкиваешься с проблемой строения личности и взаимоотношения ее с другими, и актуальным становится значение отдельного человека в структуре целого.

В украинской культуре есть пример беспристрастного отношения ко всему материальному на уровне общественном – и это украинские казаки, которые способствовали расцвету национальной украинской культуры на рубеже 17 и 18 веков. Именно они организовали Запорожскую Сечь как военно-религиозную организацию. Современные исследователи часто украинских казаков отождествляют с рыцарями или монахами и это справедливо, потому что главной задачей казачества было сохранение православия – византийско-восточнославянской культурной традиции, которая досталась в наследство от Киевской Руси. Отсюда и трепетное отношение к православной церкви, например, наличие культового сооружения было обязательным условием существования Сечи. Была установлена практика

присутствия казаков на богослужении каждый день, что соответствовало правилам жизни православных монахов. Поэтому интересным для исследователей есть процесс реализации христианских ценностей казаками в обыденной жизни. Например, М.В. Попович изучая жизнь и повседневный быт казаков обратил внимание на такой интересный факт, а именно, демонстрация беспристрастного отношения к имуществу (майну): «Козак жадібний до військової здобичі ... Проте годилося пропити все здобуте в бою, ще й залізити в борги» [2, с. 166]. Автор приходит к неожиданному выводу и связывает такое поведение с набором ценностей, которые были основополагающими для казаков: «Сам процес пропивання означав вихід за рамки повсякденного, побутового часу в час позаісторичний і вічний» [2, с. 166]. И такое понимание свидетельствует о достаточно глубоком проникновении и осознании, даже реализации на практике украинским казачеством сути христианской антропологии.

Как это ни больно, но вывод напрашивается такой: да, знакомство с христианством в украинском сообществе произошло. Можем отметить применение на практике христианских ценностей отдельными личностями в украинском обществе в отдельные периоды. Но на уровне формирования общественного или национального сознания этот процесс только заявляет о себе. И большинство украинцев, к сожалению, до сих пор мыслят категориями архаического сообщества и используют их на практике, отсюда, и коррупция, и взяточничество. Да, путь к Богу нужно пройти каждому в отдельности, но когда его пройдут все люди, живущие в Украине, тогда и общество в целом обретет свободу высшего порядка, о которой все мы так мечтаем.

Литература: 1. Марков Б. В. Философская антропология: очерки истории и теории. – СПб. : Лань, 1997. – 384 с. 2. Попович М. В. Нарис історії культури України. – 2-е вид. випр. – К. : «Артек», 2001. – 728 с.

ГРАМАТОЛОГІЧНА ІНТУЇЦІЯ ПЛАТОНА В «ЄВТИФРОНІ»

Гайдамачук О. В.,

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Євтифрон. (11b) Але, Сократе, я не знаю, як сказати тобі, що саме я маю на увазі¹. Наше припущення все блукає довкола і не бажає закріпитися там, куди ми його встановлюємо. **Сократ.** Євтифроне, те, що ти сказав, бу-

¹ Цей рядок наближений до перекладу Х.Н.Фоулера [Plato], а не С.Я.Шейнман-Топштейн, бо здається нам лаконічнішим.

ло б (С) доречно в устах Дедала², нашого предка; однак, якщо б це були мої слова і положення, ти, мабуть, міг би і посміятися наді мною – мовляв, через мою з ним спорідненість мої словесні конструкції від мене вислизують і не бажають лишатися там, де я їх поставив; але ж ці припущення належать тобі, а тому і це глузування буде зовсім не за адресою: саме твої положення виявляються нестійкими – ти бачиш це і сам. **Євтифрон**. Але мені якось здається, Сократе, що така насмішка прямо стосується сказаного: адже не я вклав в наші слова цю здатність блукати (D) і не лишатися на місці, а саме ти здаєшся мені Дедалом. У мене б вже вони стояли твердо. **Сократ**. Боюся, мій друже, я виявлюся вправнішим за цього майстра: адже він робив рухливими тільки власні творіння, а я – не тільки свої, але, схоже, що і чужі...

Платон «Євтифрон»³

Для Ж. Деррида, творча спадщина якого ще потребує ретельного вивчення в українському науковому середовищі [Кохановська, 187], Платон – зачинатель мотиву наявності, а відтак і логоцентризму: *«Якщо історія метафізики є історія визначення буття як наявності, якщо її авантюра зливається з авантюрою логоцентризму, якщо вона цілком будується на нівеляції сліду, то праці Руссо, як нам здається, посідають – між «Федром» Платона й «Енциклопедією» Гегеля – своє абсолютно особливе місце»* [Деррогр, 237]. На думку деконструктора, саме Платон розпочинає *«перенос стирання сліду... на письмо у вузькому сенсі»* [Деррогр, 323], що зрештою призвело до *«приниження письма»* [Деррогр, 116], його *«усунення»* [Деррогр, 242, 243] чи до його епохальної *«редукції»* [Деррогр, 238]. Оскільки, говорячи про Платона, Деррида посилається тільки на діалог «Федр», то можна припустити, що діалоги, написані до «Федра», не є логоцентричними або принаймні ще не цілком «логоцентричні». Нас цікавить діалог «Євтифрон»⁴.

Чому саме цей діалог? – Саме в ньому висловлюється платонівська інтуїція щодо детонації, яка вочевидь є несуттєвою для головної теми діалогу і, значить, може бути використана як «ключ» для деконструкції діалогу, оскільки має потрібний для цього детонаційний потенціал. Проте поки

² Вихований в родині скульптора Сократ веде свій рід від напівміфічного скульптора й винахідника Дедала, нібито спроможного робити такі скульптури, що рухали очима й могли пересуватися. Павсаній пише про «дивність» його статуй, в яких є *«щось божественне»* [Павсаній, 5].

³ [Платон; 11b-d].

⁴ А. Лосев відносить «Євтифрона» до ранніх творів Платона [Лосев].

що ми зосередимося на самому ключі⁵, а не на деконструкції діалогу. Оскільки цій інтуїції ще не було приділено належної дослідницької уваги, наша задача – деконструювати саму інтуїцію.

У Платона в діалозі «Євтифрон» в контексті пошуку критеріїв істини⁶ чи аналізу дилеми Євтифрона⁷, яким присвячена неймовірна кількість вітчизняних і зарубіжних досліджень, висловлюється думка, що набуває особливого звучання у її зіставленні з деконструкцією Ж. Деррида, якщо брати до уваги «програмну налаштованість на детонацію» останньої [Гайдамачук, 259]⁸. Надаючи тут голос тільки цій думці, ми залишаємо поза увагою решту тем і проблем цього діалогу. Про що мова?

Про натяк, наскільки рухливим лишається зміст фрази в діалозі з Сократом, здатним позбавляти стійкості не тільки власні слова, але й слова співбесідника (дивись епіграф). Правда в тому, що саме Сократ звертає увагу на рухливість і нестійкість змісту висловленого, намагаючись посилити цей ефект для тих, хто схильний занадто довірятися словам. Ми пропонуємо інтерпретувати наведений в епіграфі уривок наступним чином: артикуляційне розмежування *ін-* та *де-*тонацій завжди-вже неспівмірне у мовця й слухача. Що це значить?

Оскільки не існує інструментів трансляції чистої думки (того, що думає Євтифрон), він змушений користуватися словами як посередниками⁹. Проте слова зраджують Євтифрона: Сократ чує в них не стільки те, що прагнув сказати Євтифрон (ігнорує його *інтонацію*), скільки націлений розчути те, що впливає зі сказаного (пригнічені *де-*тонації, здатні підірвати *інтонацію*). Різниця в мисленні Євтифрона¹⁰ та Сократа пролягає саме через характер тонування ними своїх і чужих висловлень: якщо Євтифрон налаштований на *ін*тонування, то Сократ, чий слух налаштовано на *де-*тонування, ніколи не сприймає «чисту» *інтонацію*: він відтворює, додає і грає з *де-*тонаціями, що відкриваються йому навколо виголошених слів.

⁵ Вперше ця думка звучить в середині діалогу (близько до кульмінаційного моменту), а в кінці Платон до неї повертається і Сократ нагадує Євтифрону про «неприкаяність» його слів: *«І після всього цього ти дивуєшся, що твої слова начебто не стоять на місці, а блукають довкола, і звинувачуєш мене у тому, що я, як Дедал, змушую їх так блукати, а сам наскільки майстерніше за Дедала ганяєш слова по колу! Чи ти не помічаєш, що наше міркування, описавши коло, повернулося до висхідного пункту?»* [Платон, 15B].

⁶ Е. Тайсіна нагадує, що, окрім концепції істинності як взаємної несуперечності й когерентності, варто пам'ятати про «найівну концепцію істини як респонденції – відповідності знання дійсності» [Тайсіна, 10].

⁷ М. Тайлор здійснює етичну перевірку дилеми Євтифрона, щоб визначити її базові принципи [Taylor].

⁸ У Деррида йдеться про те, як «суголося» і «різноголосся» (тобто *ін-* і *де-* тонації) письмово співвідносять Жан-Жака з Руссо [Деррогр., 294].

⁹ Читаємо у Деррида: *«Посередник – це середина, перехід, середній термін між повною відсутністю і абсолютною повнотою наявності»* [Деррогр., 312].

¹⁰ Г. Радіонова звертає увагу, що *«Євтифрон у перекладі з грецької означає “прямо дум”»* [Радіонова, с. 169]. Але його ім'я ще прочитується як *«щирий, відвертий»* чи *«правильно-мислячий»* [Greek Word Study Tool]. Дж. Фендт представляє його як *«букваліста»* й *«теоретика божественних команд»* [Fendt, 495], підкреслюючи в його знаннях брак практичного досвіду (практична філософія – етика). Все це разом вказує на невіпадковість його імені і продуманість його місця в цьому діалозі: справжня дилемма, жертвою якої став і Сократ, розгортається навколо тлумачення сенсу слів (як законів, так і традицій). *Буквального* (буква лишається на боці *писаного* закону, якого намагається дотримуватися Євтифрон) чи *традицій* (*неписаного* закону чи моралі, тобто тієї царини, в якій немає згоди).

Але це аж ніяк не звільняє його від логоцентричної заангажованості, як могло б здатися, оскільки він прагне підібрати таку словесну конструкцію, *де*-тонації якої не змогли б підірвати її *ін*тонацію. Він вірить в те, що це можливо, тому і повертає Євтифронові його жарт, як бумеранг.

Таким чином, шукачам «прямих істин» доноситься думка про те, що шлях до істини не буває прямим і що почута *ін*тонація більше свідчить про те, на що налаштований слухач, аніж про те, від яких *детонацій* відмежував її мовець. Насправді в тонаціях Євтифрона невизрілі *ін*- ще не виокремилися з-поміж його *де*-, бо він не здійснює цього розмежування ні як мовець, ні як слухач. Сократ нібито компенсує (у визначених Платоном межах) тут брак *детонаційного* гартування, щоб сприяти визріванню *ін*тонацій. Та визріти вони мають не у персонажів діалогу, а в його читачів.

Література: 1. Гайдамачук О. В. Детонація як граматологічна версія читання філософських текстів / О.В. Гайдамачук // Філософія освіти, 2017. № 1 (20). – С. 257–268. 2. Деррида Ж. О граматології: Пер. с франц. Н.Автономовой / Жак Деррида – М. : Ad Marginem, 2000. – 511 с. 3. Кохановська М. Г. Деконструкція як спосіб подолання ієрархізації: / М. Г. Кохановська // Гілея: Науковий вісник, 2016. – Вип. 106. – С. 187 – 190. 4. Лосев А.Ф. Комментарии к диалогам Платона. Компильция из четырехтомного издания диалогов Платона / А.Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1990. К. : PSYLIB, 2005. 5. Платон. Евтифрон: Пер. с греч. С.Я. Шейнман-Топштейн // Платон. Диалоги. – М. : Мысль, 1986. 6. Павсаний. Описание Эллады. Т.1. Ладомир. Книга II, Глава 4: Пер. С. П. Кондратьева – М. : АСТ, 2002. 7. Радіонова Г.В. Інтерпретація феномену гри у творчості Платона / Г.В. Радіонова // Філософія. – Вип. 15'2007. – С. 167–173. 8. Тайсина Э. А. Сократ, «Евтифрон» и аналитическая философия [електронний ресурс] / Эмилия Анваровна Тайсина // Вестник БГУ, 2014. – №6-2. – С. 9–11. 9. Fendt G. Five Reading of Euthyphro / G. Fendt // Philosophy and literature. Vol. 38, Number 2, October, 2014. – pp. 495–509. 10. Perseus. Greek Word Study Tool. [електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=*eu%29qu%2Ffrwn&la=greek&an=*eu%29qu%2Ffrwn0&prior=a\)no/sion&d=Perseus:text:1999.01.0169:text=Euthyph.:section=11b&i=1#Perseus:text:1999.04.0058:entry=eu\)qu/frwn-contents](http://www.perseus.tufts.edu/hopper/morph?l=*eu%29qu%2Ffrwn&la=greek&an=*eu%29qu%2Ffrwn0&prior=a)no/sion&d=Perseus:text:1999.01.0169:text=Euthyph.:section=11b&i=1#Perseus:text:1999.04.0058:entry=eu)qu/frwn-contents) 11. Plato. Plato in Twelve Volumes, Vol. 1 translated by Harold North Fowler [електронний ресурс]; Introduction by W.R.M. Lamb. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1966. – Режим доступу: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0170%3Atext%3DEuthyph.%3Asection%3D11b> 12. Taylor M. The Euthyphro Dilemma and Utilitarianism [електронний ресурс] / Mark Taylor // Acta Cogitata: A Philosophy Journal, 2017. – Vol. 3, Article 5. – Режим доступу: <http://commons.emich.edu/ac/vol3/iss1/5>.

О СО-ТВОРЧЕСТВЕ И ЕГО РЕЗУЛЬТАТАХ

Годзь Н. Б.

Национальный технический университет «ХПИ», г. Харьков

Сумбурный сонет о сходстве

Ладони на глазах – загадка!
Ладонь в ладошке – это сладко!
Не поцелуй, который – ярко!
Соединенье двух сердец – так жарко!

Любви взаимной отраженье,
Смешенье душ и тел смешенье!
Как мощный взрыв, как катаклизмы
Природы. В целом мире лишь мы!

Сердца так бьются в унисон.
Всё это правда? Или сон?
Или рассудка искажение?
Вопрос! У Вас прошу прощенье!

Как у лисы у Вас повадка!
Ладонь в ладошке – это сладко!

04.09.2017 г. от Р.Х.

Юрий Птицын

*(из сборника «Тюренская осень» Часть 1
«Тонкой паутиной с летом» г. Харьков 2017г.)*

Касаясь вопроса культурного ландшафта, особенно в контексте философско-культурной традиции Слобожанщины, хочется напомнить старую, но великолепную традицию со-Творчества. Благодаря «Её Величеству Случайности» этой осенью возник неожиданный творческий тандем, результатами которого есть и это стихотворение в эпиграфе, и это эссе, которое мы приведем чуть ниже. Мы придерживаемся точки зрения, что философия и литература как никогда ярко продолжают создавать помимо эстетической функции – философскую традицию коммуникации, сохранения форм коммуникации и создания культурно-исторического пространства, особой формы «памятования истории города», по сути, невидимой в нынешнем, но все же существующей сферы творчества. Итак,...

«Никогда не стоит делать что-то из благодарности и следует избегать работы на заказ. В первом случае ты все-таки выполняешь свой долг, а долг, особенно Долг Совести обязывает и только он оправдан. Во втором случае ты продаёшься или насилуешь себя и тогда в унижении исчезает Неуловимое, дарованное Иным.

Пустое пространство – это пространство, которое не хранит память. Память цифр, память эмоций, память событий: это право Вечности и над ним царят два Божества – Правды и Памяти, чуть дальше виднеется Совесть, Ответственность и Справедливость, поодаль жертвенно склонившись – Милосердие (сильное само собою и презренно осмеянное ничтожествами) и Эмоции (по-матерински опекаемых Чувством, которое будучи старше и мудрее – сильнее и терпеливее их). Твое счастье растопчется Временем, твое горе пылью ляжет под ноги безликой, чужой толпы, но твоя Правда которую ты можешь и имеешь вольное право написать – есть защита тех, за кого ты ответственен.

У каждого – своя жизнь, которая протекает во времени, языке (Мові) а у счастливых (а может быть и несчастнейших из людей – ибо выше остальных) во временах и языках. Какие они – жизни? С чего начать писать о них?.. минуты мучения и вот – да, именно с лужицы может начаться и закончиться чья-то жизнь. Не смог, не захотел, не дали, не получилось... и вышел мокрый след, высохший за несколько минут Безжалостного Времени: Милосердного, Жестокого и Равнодушного в равной мере. И никто не вправе смеяться или презирать Лужицу... нет у вас такого права.

Вы говорите, что не спите... и это правда и неправда – не пускает что-то уйти к Морфею и получить несколько часов блаженства. Значит что-то не так в жизни теперешней, раз не отпускает... но сон — это забытье, значит что-то не разрешает забыться. Значит что-то не успели, не сделали и тогда стоит принять решение и снова начать опять ...

Вы еще здесь? Не скучайте... вернитесь...

Мы про других и про другое: какие еще есть судьбы и люди? Ручей, и не каждому ручью даровано сил стать речкой, одному следует слиться с таким же весёлым и беззаботным или слабым ручейком, еще, еще и так пока не исчезнут в песках времени или не забегают в болотце... О, болото... им можно стать и сильному, властному человеку... пугающим одиночеством Разумного. Мрачными спутниками жизни – Горестями, жестокими и упорными победами на другими, Сильными Мира Сего истощается жизнь и вера в людей. Появляется апатия, враги – болезни стирают годы и изгоняют эмоции, друзей, семью и только камыш воспоминаний шелестит вокруг и старые остовы-скелеты давно ушедших рядом мертвыми тенями стоят или рассыпаются в забвении в прах. Беда путнику, забредшему в такое болото, чем больше будешь рваться и поднимать бунт – тем быстрее утонешь... И горькими и мрачными предвестниками каркает воронье, да и то: чаще стремится тоже убраться подобру-поздорову отсюда. Самые мрачные и рьяно усердствующие вороны то-ли, стонут то-ли коварно радуются горю Великана и ждут новых бед и новых жертв.

Но есть ленивое, тупое Болото, которое выросло из ранее веселого ручейка, или же из грязной Лужи...Ему больше вообще делать нечего, чем сладостно лениво наблюдать за другими и топить тех, кто близко к нему по-

дошел, так просто скуки и развлечения ради. Кого-то дальше находящегося просто лень трогать... А тут будет чем занять свое Величество Серость.

Есть речки, реки и Реки –Символы, полноводные, орошающие и подпитывающие, Которые есть Память: вскармливающая целые поколения и народы.

Есть реки-женщины и, наверное, никогда не бывает женщин-океанов.

Только Мать – и море, и океан для тех, кто любим нею, кого она в слабости поддерживает и имеет мужество и Разум отпустить от себя. Та что в горе поддерживает детей своих, Мать-Море (обволакивает, лечит и наполняет живительной влагой крови Сердца-Души своего). Та что спасает разумом чужих и спокойно как волны в вечность отпускает Детей своих бороться и строить новые судьбы-реки – Океаны. Не вытекают в природе из морей и океанов реки, а вот у людей такое бывает.

Но мужчина, о!, Мужчина может быть Океаном и даже самая маленькая лужица хоть раз в жизни окажется океаном для какого-то глупого ручейка (какой-то глупой).

Какое счастье и великолепие, когда Река полноводная встречается с Океаном, когда море отдается в объятья Океану... Пересыхает океан без реки. Грязным может стать от рек Океан, ибо дорога тех была хозяйкам безразлична – даже Океан может не заметить что воды его потемнели. Не та река принята им к себе в надменном величии своей силы и Доли... Кто знает какая Судьба , какое испытание ждет нас далее – впереди Неизвестная Известность, а все остальное иллюзия или жестокая правда...

Но пусть будет даровано каждому из нас счастье Реки и Океана...

И принять то что в тексте и за текстом – это счастье даже не для того, кто написал, и не для того, кто это слушал...»

3.09.2017. Харків, Україна

© Наталія Годзь

Вот так, неожиданно пришли в мир и стихотворение, и эссе, и, думается еще много раз другими харьковчанами создаются мгновения истории нашего города, поскольку история создается и сохраняется самыми разными способами и через самые разные события. Там, где нет феноменов – не будет возможности для создания Памяти и памятования, нет причины преобразать себя в помнящего и Сохраняющего (равно как и знающего). Рабочие контакты с нашими великолепными харьковскими библиотеками и их необыкновенными сотрудницами (и сотрудниками), с нашим Литературным Музеем – также тому подтверждение; а также, благодарность харьковчанам (и не только), благодаря работе которых сохранилась память (и тексты, биографии) про наших поэтов, писателей, художников, историков, философов и ученых.

**КОЗАЦТВО СЛОБОЖАНЩИНИ
У XVII – XVIII СТ. В АСПЕКТІ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ
Євсєєв С. Є., Тодріна І. В., Брусник В. В.**

Харківський науково-дослідний інститут козацтва, м. Харків

Розглядаючи інституційні аспекти розвитку козацтва Слобожанщини слід зазначити, що формальний статус слобідських полків і населення, яке постійно мешкало на їх території, постійно змінювався в залежності не лише від геополітичної ситуації на Слобожанщині, а й від характеру та напряду реформ у центрі імперської держави, яка поступово перетворювалась на централізовану військово-бюрократичну імперію. У другій половині XVII ст. уряд ще погано уявляв собі модель держави у категоріях єдиної суверенної території, зокрема національної політики. На Слобожанщині центр, занепокоєний перш за все проблемами безпеки, намагався перетворити нерегулярні військові формування на регулярні, а також з часом уніфікувати управління слобідськими територіями.

Військово-адміністративна трансформація Слобожанщини супроводжувалася змінами її соціального простору. Російський уряд йшов по шляху створення сучасної регулярної армії і перетворення козацьких військових формувань на армійські. Як наслідок, адміністративні, економічні, фінансові, судові функції слобідських козацьких старшин постійно обмежувалися, а населення поступово втрачало особисту свободу та приймало на себе увесь тягар утримання військово-бюрократичного апарату імперії. На Слобожанщину з 1710 року розповсюджувалась практика військових таборів, з якою місцева громада воювала більше ніж сто років.

В 1732 році російський уряд здійснив спробу радикальної реформи щодо заміни козацької помісної служби на регулярну армійську та обмеження місцевого самоврядування. Посилення державного контролю над степовою периферією супроводжувалося зведенням на слобідських землях в 1731–1733 рр. нової оборонної української лінії. Тим не менш така політика не призвела до скасування традиційних привілеїв слобідських полків – навпаки, вони були підтверджені у 1734 році, напередодні чергової російсько-турецької війни, яка почалася у 1735 році та закінчилася у 1739 році Белградським миром та черговим розмежуванням Слобожанщини.

На символічному рівні зміни у статусі слобідських полків знайшли відображення у заміні старих, козацьких гербів на нові, імперські. Усі вони мали загальний елемент – імператорську корону та вензель, і в той же час включали символи локальної специфіки, які відображали природні особливості або військові функції полкових міст-фортець.

В той же час політика центра по відношенню до слобідських полків залишалася досить непослідовною. Чергова зміна уряду призвела до відновлення у 1743 році попередніх прав і свобод колоністів, які були відмінені або обмежені раніше. Подібна політика не лише вбивала місцеву специфі-

ку, а й часом, враховуючи суперечливий характер дій самих реформаторів, сприяла консолідації регіональних еліт і супроводжувалося їх кооптуванням у нові соціальні та адміністративні структури. На нашу думку, введення на Слобожанщині регулярної військової служби замість традиційної козацької сприяло укріпленню позицій слобідських старшин та більш широкому доступу до армійських чинів, а тому до дворянства.

У подальшому основні компоненти регіональної ідентичності слобожан збагачувалися і закріплювалися завдяки черговим урядовим реформам щодо інтеграції Слобожанщини в імперію. Слобідські полки почали займати власне місце на географічних мапах Російської імперії XVIII ст., хоча ще декілька десятиліть тому вони практично були об'єднані або з Гетьманатом, або з Белгородським воєводством.

Слобідські козаки встановлювали символічний зв'язок із своєю територією за допомогою нової військової форми, зокрема мундирів. Характерно, що із перетворенням козачих слобідських полків на регулярні гусарські, вони не втрачали ані своїх попередніх назв, ані кольорів мундирів. Нові гусарські полки, які формувалися з місцевих уродженців, у своїх назвах також зберігали відмінні ознаки регіону. Так, один з них (сформований в 1757 році) отримав назву «Слобідський», а інший – «Український гусарський». Подібні символи тією чи іншою мірою дозволяли зберігати певну послідовність в історичній пам'яті місцевих мешканців.

На початок єкатерининських реформ, пов'язаних із ліквідацією автономії слобідських полків, місцеве населення вже мало власну історичну та соціально-правову традицію, яка слугувала основою їх регіональної ідентичності та місцевих привілеїв, які час від часу підтверджувала центральна влада.

Отже, наприкінці власної практично сторічної історії, приблизно к середині XVIII ст., Слобідські полки займали власне, визначене місце на адміністративно-політичній мапі Російської імперії. Територія слобідського краю зберігала функції та образ бойового рубежу, представленого оборонними спорудами, воєнізованими спорудами з особливими правами та дислокованої у степах величезною армією під назвою Української.

РІК ЯПОНІЇ В УКРАЇНІ: КОНЦЕПЦІЯ МЕМОРІАЛУ ЗАГИБЛИХ ВОЇНІВ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Журавльов Ю. В., Тесленко В. А., Ізвеков О. Д.

*Харківський національний університет
будівництва та архітектури, м. Харків*

Харківський науково-дослідний інститут козацтва, м. Харків

11 січня 2017 року Президент України підписав Указ №1/2017 “Про оголошення 2017 року Роком Японії в Україні”. При цьому було запропо-

новане, зокрема, проведення у вищих навчальних закладах різноманітних тематичних заходів, конференцій, семінарів, круглих столів.

Харківський науково-дослідний інститут козацтва розробляє “японську тематику” з подання козака-реєстровця С.М. Заворотнова, який науково досліджує тему, пов’язану з вшануванням пам’яті загиблих у роки другої світової війни японських військових, що знайшли своє поховання на Харківщині.

Таким чином, виникла ідея проекту, пов’язаного зі створенням Меморіалу, де родичі загиблих могли б віддати їм останню шану, а молодь завжди пам’ятала своїх героїв. І дуже зрозуміло, чому ця тема близька козакам-науковцям. Козаки та самураї – це найбільш ілюстративні сторінки військової історії України та Японії. Вони відомі своїми успішними військовими діями у минулому. А ще самураї й козаки дуже близькі по духу один одному: неминуща цінність мужності, честі, патріотизму, відданості та самопожертви. Вшанування пам’яті загиблих воїнів – невід’ємна частина національної ідеї в різних культурах світу.

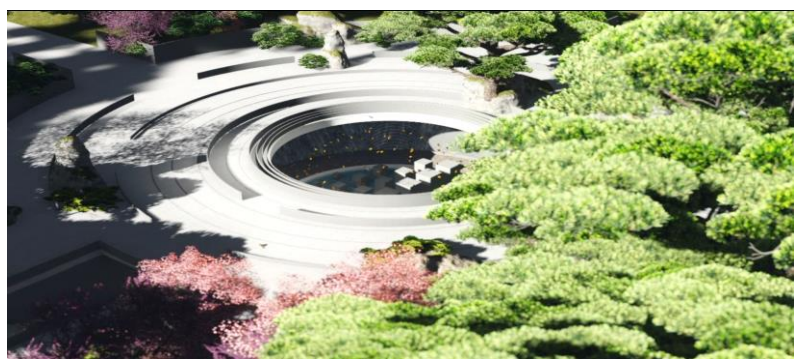
Цю ідею підтримав ще один козак-реєстровець: барон Йошихіко Окабе, що належить до стародавнього самурайського роду і який нещодавно став отаманом козацького формування Українського реєстрового козацтва в Японії. До речі, він має вчений ступінь з економіки і є професором одного з японських університетів.

В основі ідеї Меморіалу покладена існуюче в Японії уявлення про те, що померлі уходять в гори або в підземний світ, в країну існування після життя. В традиційній релігії Японії синто наголошується на головній задачі нащадків – шанування та умиротворення предків.

Архітектурний образ композиційної ідеї – в створенні нового типологічного підходу на вплив семантичної частини людської свідомості, який працює на розкриття сенсу із зовнішніх подібностей оточуючого середовища.

Об’ємно-просторовий образ обумовлений поступовим розвитком конфлікту просторових партій: переходом між світлою відкритою природною безмежною верхньою частиною ансамблю меморіалу з вузьким димфертним простором, що веде до кульмінації – підлозі перехідного простору нижнього рівня. Нижній рівень уособлює таємність, статичність, умиротворення, вимагаючи від присутніх мовчазної поваги до полеглих воїнів. Верхній рівень – парадигма життя, результат цільової настанови по-

полеглих воїнів – щоб жили наступні покоління.

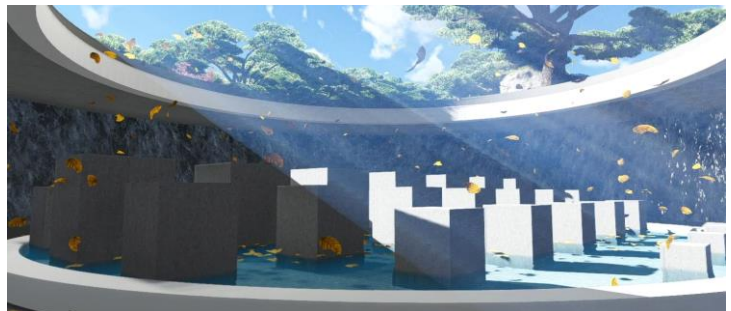
За образним уявленнямніжній рівень складається з кількох семанти-

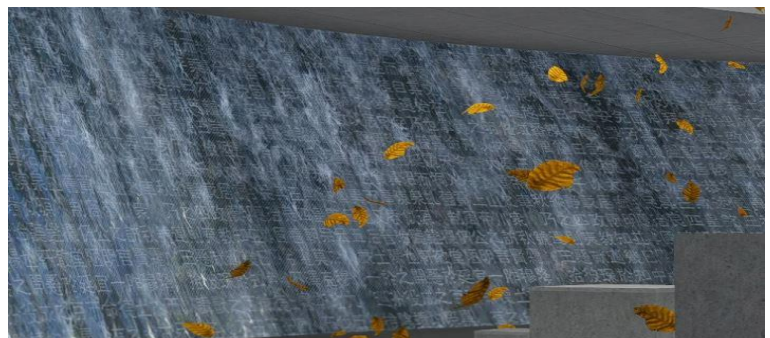
чних основ: напівскошені монолітні стіни з ієрогліфами полеглих воїнів; нескінченнеджерело води як символ життя, образ жертовності воїнів в ім'я життя; бетонні монолітні сталагміти – образи невідомих

солдат, рівних (однаковий матеріал) і, в той же час, різних (різні розміри). Уходячи з життя, вони залишалися разом, як єдина сім'я.

Композиція проекту завершується кульмінаційним світограєм у центральному круглому отворі. Семантично – це портал між світом мертвих та світом живих. Це дзеркало небесного споглядання. Якщо людина буде дивитися згори до низу, то він буде бачити, що бетонні сталагміти стоять у воді, в якій відображуються небеса. Створюється враження, що загиблі воїни знаходяться на небі і звідти наглядають за своїми нащадками. Якщо дивитися з нижнього ярусу, то складається почуття того, що вони піднімаються до небес, стоячи в сонячному колі (відображення світла від води), тобто як платформа до небес.

Основою композиційної побудови меморіалу є система мандали (сакрального символу, що символізує сферу перебування божеств). Якщо розглядати меморіал з висоти пташиного польоту, можна бачити, що центром композиції є місто, куди па-

дають сльози з небес, які потім розбігаються по землі, залишаючи за собою хвилову сигнатуру. Це – біль небес та матерів, які втрачають своїх синів.

Меморіал оточують дерева сакур. Вважається, що душі загиблих воїнів перетворюються в квіти сакури.

Дизайн-пропозиція Меморіалу наведена на рис.1.

В Харкові, напередодні Дня захисника вітчизни та Дня українського козацтва, символічно була висаджена алея сакур. Можливо, серед цієї алеї і знайдеться місце для Меморіалу загиблих японських воїнів.

Рис.1 Дизайн-пропозиція Меморіалу

На запитання, а навіщо і чому саме у Харкові повинен бути цей Меморіал, можна згадати прізвища майже забутих сьогодні героїв-харків'ян Кузьми Дерев'янка, Івана Артеменко, які внесли великий внесок в закінчення другої світової війни. Крім того, за попередніми розрахунками науковців, в харківській землі поховані більш 800 японських військових, серед яких десь 300 офіцерів Квантунської армії [1].

І, насамкінець, наведемо слова СиндоАбе, прем'єр-міністра Японії з 2012 року, який відвідав храм Ясукуні (місце поховання загиблих воїнів) в 2013 році і зробив з цього приводу спеціальну заяву: "Японія більше ніколи не повинна починати війни. Це моє переконання ґрунтується на гострому каятті за минуле. Стоячи перед душами померлих, я оновив свою рішучість твердо триматися клятви про відмову від війни".

Література: 1. Заворотнов С. М., Чопенко Я. В. Японская "подводная лодка" в степях Украины. – Х. : Прапор, 2009. – 144 с. 2. Кожевников В. В. Синто и национализм в Японии (проблема храма Ясукуни): [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://studydoc.ru/doc/2062367/sinto-i-nacionalizm-v-yaponii--problema-hrama-yasukuni-1>.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОСТОРУ ІДЕЙ «SCIENCE & MUSEUMS» У КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Маліков В. В.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Сучасні суспільно-політичні перетворення в державі, реформування ключових сфер буття українського соціуму, включно з освітньою і науковою, що втілюється і в прийнятті нового Закону України про освіту восени 2017 року, сприяють розгортанню продуктивної дискусії щодо модернізації вітчизняної культурної політики. У зазначених процесах беруть активну участь представники освітянської і наукової спільнот міста Харкова і, зокрема, НТУ «ХПІ».

У цій статті автор звертається до проблеми дотримання принципу інклюзивності у справі популяризації наукових знань і художньої творчості як складової культурної політики сучасної України, продовжуючи дослідження основоположних ідей та принципів останньої. Культурна політика є не тільки сукупністю урядових стратегій та дій, спрямованих на мистецтво, гуманітарну сферу та культурну спадщину, але фактично охоплює всі дії держави та її представників, які впливають на культурне життя громадян прямо чи опосередковано, навмисно чи ні. Вона також залучає великі різномірні групи особистостей та організацій, задіяних у створення, виробництво, презентацію, розповсюдження і збереження культурних цінностей [3, с. 66]. Культурна політика має підтримувати такий підхід до культури,

котрий ґрунтується на захисті прав людини, повазі до культурної багатоманітності, включає і враховує інтереси меншин, питання гендерної рівності і потреби молоді. Культурна грамотність, обізнаність із культурними цінностями і практиками різноманітних соціальних та етнічних груп мають стати частиною якісної освіти та відігравати важливу роль у побудові інклюзивного і справедливого суспільства. Інтелектуальне дозвілля повинно бути так само відповідальним, інклюзивним та таким, що надає великого значення культурі та стійкості суспільного розвитку, сприяє міжкультурним обмінам. Визначення ключових засад інклюзивності в контексті культурної політики має практичне значення для реалізації проєктів з популяризації наукової і мистецької творчості. І в цьому дослідженні автор пропонує осмислити можливості втілення основних принципів інклюзії у діяльності новоствореного «Простору Ідей: Science & Museums» в НТУ «ХПІ» – інклюзивного простору освіти, науки і мистецтва.

Сучасна міжнародна спільнота визнає, що культура робить особливий внесок в інклюзивний соціальний, культурний та економічний розвиток, гармонію та стійкість навколишнього середовища. Міжкультурний діалог та повага і визнання культурного різноманіття можуть сприяти створенню більш інклюзивного, стабільного і життєздатного суспільства. Освіта, комунікація і мистецтво є потужними засобами створення такого суспільства, в якому пануватимуть толерантність і взаєморозуміння. Важливими елементами для створення інклюзивних і справедливих суспільств є дотримання культурних прав, забезпечення рівного доступу до товарів і послуг, вільна участь у культурному житті і свобода художнього самовираження, можливість звернутися до універсальної мови мистецтва для осмислення досвіду вразливих груп людей.

Поняття інклюзивності охоплює широкий спектр процесів, спрямованих на забезпечення рівної участі всіх громадян у житті соціуму. У цьому дослідженні увага зосереджена на включенні до важливих суспільних процесів саме осіб з інвалідністю. Автор дотримується соціальної і правозахисної концепції інвалідності. Згідно з ними інвалідність є нормальним аспектом життя і одним з проявів багатоманітності людей. А джерелом проблем є та соціальна і правова дискримінація, якої зазнають особи з інвалідністю внаслідок упередження, нерівного ставлення, соціальних і фізичних бар'єрів та фактичної нерівності можливостей при реалізації своїх прав у сучасному суспільстві. Разом з тим принцип інклюзивності визнається автором універсальним для всіх соціальних груп, які в тій чи іншій мірі перебувають під загрозою виключення або є виключеними зі значущих для них культурних, соціальних, політичних, економічних та інших процесів і сфер життя суспільства. Для вирішення поставлених завдань залучається світовий [4] і вітчизняний досвід упровадження принципу інклюзивності в освіту і суспільне життя в цілому. Джерельною базою дослідження є Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, ратифікована Україною 2009 року [2], Довгострокова

стратегія розвитку української культури (2016) [5], Закон України про освіту (2017) [1], а також неопубліковані проекти діяльності «Простору Ідей: Science & Museums» в Харкові.

Хоча саме поняття інклюзивності є порівняно новим для українського законодавства, однак його зміст вкладається в поняття доступності і недискримінації. Зокрема доступність культурних надбань і культурних ресурсів визнається важливою передумовою соціального та духовного розвитку, творчої реалізації особистості Довгостроковою стратегією розвитку української культури [5]. Мається на увазі доступність нових технологій і сучасних форм культурної самореалізації незалежно від місця проживання, статусу, приналежності до певної соціальної та етнічної групи, майнового статусу, походження, статі. Новий Закон України про освіту передбачає інклюзивне навчання як систему освітніх послуг, що базується на принципах недискримінації, ефективного залучення і включення до освітнього процесу усіх його учасників. Він також містить поняття інклюзивного освітнього середовища, яке включає сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей [1].

Британський досвід свідчить, що реальна і повна інклюзія для людей з інвалідністю є можливою лише за умови інклюзивного прийняття рішень. Це філософський та практичний підхід до спільного відповідального визнання проблем та обрання заходів щодо їх вирішення. Цей підхід спрямований на впровадження принципів активної і рівної участі у процесі прийняття рішень та їх реалізації тих, на кого вони впливають, і тих, хто несе відповідальність за їх виконання. Інклюзивний підхід до прийняття рішень виник у світовій практиці як провідний фактор у забезпеченні рівності усіх людей, в тому числі осіб з інвалідністю. За умов його дотримання політика та послуги, що запроваджуються з метою захисту прав людей з інвалідністю, формуються з урахуванням досвіду тих, на кого вони спрямовані. Лаконічний його зміст: «нічого для нас без нас» [4, с. 18].

Для того, щоб інклюзивність стала невід'ємною частиною життя сучасного українського суспільства і національної культури, потрібно упроваджувати цей принцип при реалізації проектів з популяризації науки і мистецтва для дітей і молоді. Прикладом такого проекту є «Простір Ідей: Science & Museums», відкритий у вересні 2017 року в НТУ «ХПІ». Цей освітній простір був відкритий у межах Всеукраїнської програми «Арсенал ідей Україна» Благодійного фонду «Мистецький Арсенал» на основі досвіду реалізації проекту Арсенал Ідей в Національному культурно-мистецькому та музейному комплексі «Мистецький Арсенал». Безпосереднім розвитком цієї освітньої платформи у Харкові займається Рада молодих вчених НТУ «ХПІ» та низка музеїв міста і Харківської області. Завдяки такій значній кількості співучасників «Простір Ідей» пропонує великий спектр інтерактивних занять з історії вітчизняного і світового мистецтва, природознавст-

ва і сучасних високих технологій, фінансової грамотності і обізнаності у засобах зв'язку, досліди з хімії і фізики, різноманітні ігри. Діючі програми і заходи орієнтуються на дітей і молодь різного віку, так само як і на дорослих людей, а відвідування простору є безкоштовним. Все це також дозволяє бути максимально відкрити і включити до діяльності «Простору Ідей: Science & Museums» людей будь-якого віку, неоднакового суспільного і економічного становища і різних можливостей, серед них і людей з інвалідністю. Таким чином у його діяльності враховується і принцип соціальної інклюзивності.

Серед першочергових завдань проекту – організація та забезпечення регулярного проведення освітніх, науково-популярних, мистецьких заходів, доступних для людей з інвалідністю, на базі інклюзивного «Простору Ідей: Science & Museums» в НТУ «ХПІ»; налагодження діалогу між громадськими об'єднаннями, навчальними закладами, музеями і місцевими органами виконавчої влади в Харкові і Харківській області.

«Простір Ідей: Science & Museums» створює сучасний інклюзивний простір для спільного навчання та інтелектуального дозвілля дітей та членів їхніх родин. Проект надає сім'ям час та можливості для спілкування, пропонує щомісячну програму заходів для спільної діяльності в комфортному, доступному і дружньому до дітей середовищі. Усі люди, включаючи людей з інвалідністю, можуть вільно взаємодіяти в межах Простору Ідей, разом пізнавати науки і мистецтво, вчитися підтримці, взаємодопомозі. Інтерактивний простір допомагає знайти порозуміння і вести діалог всередині сім'ї та поза її межами. Діти з різними можливостями долають соціальні бар'єри у спілкуванні з однолітками, а сім'ї отримують цінний досвід освітньої діяльності та відпочинку в інклюзивному середовищі.

Учасники проекту «Простір Ідей: Science & Museums» у його реалізації мають керуватися цінностями та ідеалами соціальної справедливості, прийняття, рівності, поваги до людської особистості. Цей інклюзивний простір є шаблоном до побудови інклюзивного суспільства, вільного від дискримінації, в сучасній Україні. Цей простір, діючи в полі неформальної освіти, сприяє і заохочує розширення інклюзивної освіти для дітей з інвалідністю. У такий спосіб надається підтримка ідеям забезпечення рівного права на освіту шляхом впровадження інклюзивної освіти на всіх рівнях освітніх послуг.

Усі люди, включаючи людей з інвалідністю, можуть взаємодіяти в цьому просторі на рівних та відчувати себе рівними і задіяними у соціально значущу діяльність. У Просторі Ідей вони мають рівний доступ до знань, вчать підтримці, взаємодопомозі, розумінню можливостей і потреб одне одного. Тим самим діти з різними можливостями та їхні батьки отримують досвід включення до важливих сфер суспільного життя і рівної участі в них, який вони будуть здатні застосовувати у повсякденній діяль-

ності і спілкуванні з іншими людьми. А це відкриває шлях до формування дійсно толерантного соціально справедливого суспільства в Україні.

Література: 1. Закон України про освіту № 2145-VIII, від 05.09.2017. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. – Дата звертання: 12.10.2017. 2. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71. – Дата звертання: 12.10.2017. 3. *Маліков В. В.* Культурна політика Великої Британії та її цінність для України / *В. Маліков* // *Аспекти історичного музикознавства – VIII: Вища мистецька освіта як інструмент збереження культурної ідентичності: зб. наук. ст. / Харк. нац. ун-т мистецтв імені І. П. Котляревського.* – Харків : Вид-во «Водний спектр Джі-Ем-Пі», 2016. – С. 65–73. 4. Нічого для нас без нас: Посібник з інклюзивного прийняття рішень для громадських організацій людей з інвалідністю. Упор. *Азін В. О., Байда Л. Ю., Госс Н., Сухініна І. М., Флетчер А.* – К. : Ленвіт, 2015. – 96 с. 5. Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ. Розпорядження кабінету Міністрів України № 119-р від 01.02.2016 р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/119-2016-%D1%80>. – Дата звертання: 12.10.2017.

ВІДЬОМСТВО ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ: ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР

Міщенко М. М.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Питання відьомства знаходиться на *перетині релігійних уявлень, культурних та юридичних норм*. Релігія розглядала відьомство на стику добра і зла, диявольського та божого в людині. Відьмування – відбиток Диявола та доказ зносин із ним. Юридичні закони регламентували рівень вини, залучення до відьомських дій (з оглядом на релігійне тлумачення), причиненого лиха та, відповідно, кари. А в культурі знайшли відбитки обряди, міфології, демонології, вірування щодо відьомства та його існування в соціумі. Катерина Діса в праці «Історія з відьмами. Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої XVII-XVIII століття» [2] відзначає, що в історіографії відьомства основними є дві інтерпретації цього явища: романтична та раціоналістична. За *романтичним підходом*, відьми та відьомство є реальністю, так само як їх обряди, шабаші та вплив на суспільство (де, до речі, відьомство є магічними здібностями, що використовуються для заподіяння лиха, а чарівництво – для добрих справ). *Раціоналістична інтерпретація* реальність існування відьом заперечує, досліджуючи соціокультурне підґрунтя віри в них і «полювання на відьом». Історичний період кінця Середньовіччя, Ренесансу та навіть початку доби Просвітництва

ряснить великою кількістю звинувачень у відьомстві, що стали звичайним явищем повсякденного життя Європи, а також зустрічалися на теренах України. Незважаючи на існування відьмаків, тобто осіб чоловічої статі, що практикували магію та ворожбу, відчутна кількісна перевага жінок в справах про відьомські чари, що і зумовлює *актуальність виявлення гендерних засад* звинувачень в їх використанні.

Жінка в українському суспільстві завжди розумілася крізь призму релігійних та народних вірувань. Праця Ірини Ігнатенко «Жіноче тіло у традиційній культурі українців» [4] досліджує символіку, пов'язану з жіною та її фізіологічними процесами, в якій поєднуються світогляд, мораль, релігія, гендерні стереотипи та практична обрядовість. Особливий погляд на жінку та визначення її особливого місця в системі координат ранньомодерної людини стимулювали віру в наявність у неї надприродних здібностей. Так, силою злого умислу та спричинення біди словом наділявся жіночий дискурс, а емоційна складова жіночого буття сприяла контактам з Дияволом. Відьомські здатності пов'язувалися із залученням жінок до побуту, порядку як сімейного, так і соціального та, відповідно, його порушення. І навіть жіноча зачіска, жіноче волосся належало до сфери магії та народних вірувань.

Особливо загрозливою силою наділявся *жіночий дискурс*. Слово, сказане жінкою, сам жіночий наратив – апріорі наділялися злим умислом та здатністю спричиняти лихо. В слові і через слово була загроза зачарування, прокляття та навіть влади: «Уважалося, що злий язик здатен вразити не гірше за кулаки, право ж користуватися ним залишали за жінками, адже вони фізично слабші за чоловіків і не мали реальної політичної, юридичної й фінансової сили в патріархальних суспільствах ранньомодерного часу» [2, с. 58]. Тобто, відсутність залучення жінки в соціально значущих процесах, концентрувало силу її впливу в слові, до якого чоловічий соціум мав дослухатися.

Важливою складовою жіночого відьомства була *емоційна складова*. Вважалося, що відьомські здібності були або вродженими, або набутими і зумовленими відносинами з Дияволом. Емоційна нестабільність жінки, моменти розпачу, гніву, образи чи ненависті – вважалися «станом на межі», незахищеністю, до якої й долучалися злі сили, підкорюючи собі жіночу свідомість. Тому емоційно стабільніший чоловік був менше схильним до відносин з потойбічними злими силами, не втрачаючи рівноваги в реальному житті та не збиваючись на шляху до Бога.

Традиційна сфера жіночого впливу – *побут* – вважався місцем для магії. По-перше, йдеться про кухню, адже виключна перевага жінок в процесі приготування їжі – це можливість через їжу та напої впливати на чоловіків чи світ. Відьомство йшло поруч з побутовими замовляннями чи зачаруваннями, зілля лихі та відьомські – поруч із невинними напоями та бажанням повернути увагу власного чоловіка. Летальними могли бути і перші, і другі, адже фармакологічний склад в зіллях для зачарування не завжди був досконалим відомий самій жінці і проходив для чоловіка безслідно. В судових

справах про любовні чари фігурують перш за все жінки: користуючись любовною магією, встановлювалася влада і контроль над чоловіками. По-друге, відьомство як жіночу здатність можна помістити в систему порядок (соціуму, сім'ї) / порушення порядку. Відьомство вбачалося в будь якій підозрілій дії жінки як викидання сміття, бруду, виливання води, сушіння трав тощо. Брудна вода, сміття, залишені жінкою на чужій території чи не в підходящий час доби – це порушення порядку і пошук пояснень незрозумілих дій. Наявність сушених трав – підозра в зілсварінні та магії. Порушення сталого порядку в суспільстві суворо каралося. Хоча, окрім відьомства, жінки могли займалися ще й позитивними практиками, як то знахарством. Але доводити свої благі цілі часто доводилося в суді.

Існуючі іконографічні сюжети подекуди містять зображення відьом (в сценах Страшного суду, зокрема), з яких постає збірний образ відьми, що поєднує як реальні риси осуджених за відьомство жінок, так і міфологічні уявлення. Одним із незмінних атрибутів відьми є *розпущене волосся*. Жіноче волосся в культурі українців завжди наділялося магичною силою. Волосся розплітали під час гадання та ритуальних дій, переходу зі стану дівчини в стан заміжньої жінки під час весілля. Вимога носити хустку та головні убори заміжній жінці пов'язана з намаганням вберегти рід чоловіка від природної магії жінки, яка тепер має бути підпорядкована її сімейним функціям. Обов'язково при відьомських обрядах відьма мала розплести волосся, тим самим вивільнивши своє підпорядкування соціуму та природні магичні сили.

Відьомство було складовою частиною української демонології – сукупності міфів та етнографічної інформації про чортів, русалок, водяних, лісовиків та інших магичних істот. Віра в відьомство іноді залишалася на рівні віри, захистів і оберегів від зла, а іноді призводила до судових процесів з реальним покаранням жінок. Але один факт залишається незмінним – це відлуння матриархату і віра в могутню силу, якою володіють жінки від народження. Сила давати життя, сила володіти розумом і почуттями чоловіка та сила порушувати патріархальний соціальний порядок.

Література: 1. *Грушевська К.* З примітивного господарства. Кілька зауважень про засоби жіночої господарчої магії у зв'язку з найстарішими формами жіночого господарства / *К. Грушевська* // Грушевська Катерина. Вибрані праці: Т.3. – Донецьк : Норд-прес, 2007. – С. 243–250. 2. *Дуса Катерина.* Історія з відьмами. Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої XVII-XVIII століття / *Катерина Дуса*. – Київ, 2008. – 304 с. 3. *Іванов П. В.* Народные рассказы о ведьмах и упырях //Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – Київ : Либідь, 1992. – С. 430–497. 4. *Ігнатенко Ірина.* Жіноче тіло у традиційній культурі українців. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. – 224 с. 5. *Милорадович В.* Украинская ведьма / *В. Милорадович* // <http://elib.nplu.org/view.html?id=3298>.

ФЕНОМЕН ТОЛЕРАНТНОСТІ У КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Мох Мохамад Аль Джавад

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Традиційно у вітчизняній та зарубіжній літературі соціокультурна інтеграція особистості часто інтерпретується як соціалізація, яка є процесом інтеграції особистості в соціальну систему, тобто входженням в соціальне середовище через оволодіння певними соціальними нормами, правилами, відносинами та цінностями. Однак процеси та результати соціалізації мають діалектичний характер, бо в ідеалі соціалізована людина повинна відповідати соціальним вимогам та водночас і протистояти негативним наслідкам тенденцій розвитку сучасного суспільства та життєвим обставинам, що стають перешкодою на шляху розвитку її індивідуальності. Проте, нерідко зустрічаються люди настільки соціалізовані, фактично розчинені в соціумі, що виявляються не готовими і не здатними до особистої участі в утвердженні конструктивних життєвих принципів та цілей. Значною мірою це залежить від типу виховання та оточуючого людину соціального простору, тому вивченням психологічних аспектів соціокультурної інтеграції особистості займаються переважно фахівці з педагогічної психології.

В сучасному світі формальна та неформальна освіта є найважливішою сферою духовного життя сучасного суспільства та виступає специфічним феноменом культури. Поряд з такими завданнями, як формування та розвиток загальної та професійної культури поколінь, передача молоді всього багатства надбань матеріальної і духовної культури, освіта також сприяє формуванню толерантності особистості через цілеспрямований педагогічний вплив та обов'язковий психологічний супровід освітнього процесу.

Зазначимо, що виховання, на відміну від соціалізації, яка відбувається переважно в умовах стихійної взаємодії людини з навколишнім середовищем, розглядається як процес цілеспрямованої і свідомо контрольованої соціалізації (сімейне, релігійне, шкільне виховання). Обидва види соціалізації мають ряд відмінностей у різні періоди розвитку особистості. Головною з найбільш істотних відмінностей, що проявляються у всіх періодах вікового розвитку особистості, полягає у тому, що виховання виступає механізмом управління процесами соціалізації.

Типи (моделі) виховання зумовлені рівнем розвитку товариств, їх соціальною стратифікацією (співвідношенням соціальних груп і прошарків) та соціально-політичними орієнтаціями. Тому виховання здійснюється по-різному в тоталітарному і демократичному суспільствах. В кожному з них відтворюються свій тип особистості, своя система цінностей, залежностей і взаємодій, ступенів свободи і відповідальності особистості.

Соціальне середовище це все те, що оточує людину у її соціальному житті, це конкретний прояв, особливості суспільних відносин на певному етапі їх розвитку. Соціальне середовище залежить від типу суспільних

економічних формацій, класової, етнічної та національної приналежності, а також від соціально-психологічних відмінностей самосвідомості та соціальної поведінки представників різних національностей, етнічних груп та верств населення, їх побутових та професійних особливостей. Тобто життєдіяльність людини зумовлена єдністю та взаємодією біологічного та соціального факторів, де головну роль відіграють соціальні фактори.

Соціалізація особистості є процесом формування особистості у певних соціально-культурних умовах, шляхом засвоєння людиною соціального досвіду, коли людина трансформує здобутий нею соціальний досвід у власні цінності та орієнтації, вибірково інтегруючи до своєї системи поведінки ті норми та шаблони поведінки, які прийняті у тій чи іншій спільноті чи соціальній групі. Норми поведінки, моралі, переконання людини визначаються тими нормами, які прийнятні у конкретному суспільстві. Втім ми маємо дещо зауважити: соціокультурні трансформації суспільства під впливом процесів глобалізації сприяли становленню якісно нового типу особистості – представника «покоління міленіуму» - людини, яка намагається досягнути та реалізувати свій соціокультурний, інтелектуальний та лідерський потенціал.

Алан Култер так описує представників «покоління міленіуму»: «Представники цього покоління у найближчому майбутньому будуть правити світом, а їх набутий досвід, унікальний світогляд, інноваційне бачення та управлінський талант ініціюють нові форми та стратегії управління соціальними системами». Також дослідник пропонує таку характеристику цих лідерів нової генерації:

1) Представники «покоління міленіуму» бажають бути лідерами, проте зміст концепції лідерства вони трактують на свій лад, а суспільство в свою чергу потребує їх креативності та інноваційного світогляду для забезпечення оптимальних умов власного розвитку та існування в цілому;

2) Представники «покоління міленіуму» знають, що вони поки що не готові до того, щоб стати лідерами, проте прагнучи цього, цілеспрямовано намагаються розвивати свій лідерський потенціал;

3) Представники «покоління міленіуму» демонструють відкриті, прозорі, інклюзивні та трансформаційні лідерські стилі. Молоді люди широко використовують соціальні мережі, відкриті зовнішні комунікаційні системи, бо зростаючи у суспільстві, де більш толерантно ставляться до гендерних відмінностей, расової приналежності та різниці у віці, демонструють інклюзивний характер лідерства та космополітизм;

4) Представники «покоління міленіуму» намагаються швидко побудувати кар'єру, мобілізуючи власний інтелектуальний потенціал. Тому здобуття якісної вищої освіти, розвиток особистості завдяки самоосвіті та неформальній освіті (участь у молодіжних соціально-культурних та проєктних проектах, тренінгах, волонтерська діяльність, тощо) є невід'ємною складовою розвитку особистості майбутніх лідерів;

5) Представники «покоління міленіуму» намагаються оптимізувати існуючу соціокультурну систему, трансформуючи традиційні процеси та соціальні інститути, залучаючи системний підхід;

6) Представники «покоління міленіуму» віддають перевагу синергетичній моделі соціальної комунікації, піддаючи критиці традиційні ієрархічні моделі управління. Молоді люди у процесі спілкування (міжкультурного, інтеркультурного) та розвитку особистості формують якісно нове соціокультурне середовище, де головну роль відіграють інтелектуальний потенціал та спроможність до конструктивної співпраці у міжкультурному середовищі, а також інноваційний ресурс «економіки знань» - кроскультурний капітал;

7) Представники «покоління міленіуму» демонструють унікально високий рівень соціокультурної адаптації та соціальної мобільності порівняно з представниками попередніх поколінь.

Протягом останнього десятиріччя ідеї гуманізації освіти все більше фокусуються навколо особистісно-орієнтованого підходу до змісту освіти. Особистісно-орієнтований зміст освіти спрямований на розвиток цілісної людини: її природних особливостей (здоров'я, здібностей мислити, відчувати, діяти); його соціальних властивостей (толерантності) та властивостей суб'єкта культури (свободи, гуманності, духовності, творчості). Розвиток природних, соціальних та культурних аспектів формування особистості здійснюється в контексті змісту освіти, що має загальнолюдську, національну і регіональну цінність.

Зміст освіти має історичний характер, який визначається цілями і завданнями освіти на тому чи іншому етапі розвитку суспільства. Це означає, що він змінюється під впливом вимог життя, виробництва і рівня розвитку наукового знання. Провідною детермінантою змісту освіти є її мета, яка відображує у повній мірі як інтереси суспільства, так й інтереси особистості. Людина є динамічною соціокультурною системою, яка формується як особистість лише у процесі взаємодії з навколишнім середовищем.

СЛАВА НЕПЕРЕМОЖНОГО ГЕРОЯ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ ІВАНА ДМИТРОВИЧА СІРКА

Островерх М. О.

*Харківський національний університет будівництва і архітектури,
м. Харків*

Іван Дмитрович Сірко, якого німці звали Цірком, росіяни Серком чи Сериком, був найяскравішою особистістю серед усіх низових козаків протягом усього часу історичного існування Запоріжжя. Родом він був з Мерефи, козацької слободи на Слобідській Україні (теперішньої Харківської області). Про народження Сірка переказ свідчить, що він з'явився на світ із

зубами, і щойно баба-повитуха піднесла його до столу, він одразу ж схопив зі столу пиріг с начинкою і з'їв його. Це було знаменням того, що все своє життя він гризтиме ворогів.

І свої й чужі, друзі й вороги – всі відгукуються про Сірка як про людину з чудовими військовими здібностями. Польський король Ян III Собеський писав про нього: «Сирко – воинъ славный и въ ратном дѣлѣ большой промышленникъ». Українські літописці Самовидець, Грабянка, Величко називають його сильним ватагом, славним кошовим отаманом, а українські історики порівнюють його з Чингісханом чи Тамерланом. Татари називали Сірка Урус-шайтаном, тобто руським чортом, а матері-татарки лякали його іменем своїх дітей. Турецький султан, якого постійно турбували набіги Сірка в Крим, ногайські степи, походи на Чорне море, кажуть, видав фірман про моління у мечетях про погибель Сірка [1, с. 230].

Отой непоборний усюдисущий Іван Сірко, який невсипущо захищав українські землі. Він був скрізь – у степах, на шляхах, біля Дніпра та обіч Чорноморських розливів, по всіх усядах і просторах. Влітку – на порогах, взимку – на пограниччі. Являвся несподівано, як дужий повів вітру, наводячи жах на захоплених зненацька нукерів. Він був із породи людей, здатних бачити навіть у нічній темряві. Мав вовчий зір, ба, навіть і нюх. Його шабля видзвонювала по кістках ординців, як гострий півмісяць серпа у травах. Іван Сірко не мав жалю до бусурман. Відважно ставши на оборону покривджених українців – обвитих путами неволі, закинутих на галери та почеплених на іржаві гаки, характерник Сірко був на чолі молодецької ватаги. І чамбули та яничари – ті, що вогнем і ятаганом полонили цілі народи, – полохались, бачачи його перед собою, летіли шкереберть із сідел, налякані лишень одним словом: урус-шайтан! Від найстаріших татар до найменших татарчат переходило застереженням із вуст в уста ім'я великого характерника Івана Сірка. Одним цим іменем заляканий був весь кочовий народ [2].

Проживши все своє життя на війні, Сірко водночас відзначався великодушністю й рідкісною безкорисливістю, тому ніколи не переслідував слабого ворога, а після війни ніколи не брав собі військової здобичі. На війні він був самовіддано хоробрим і на диво винахідливим: він умів з десятками козаків розбивати сотні ворогів, а з сотнями молодців перемагати тисячі неприятелів. Ім'я його, як ватажка оповите ореолом цілковитої непереможності, тому вороги боялися його як вогню, він був для них гіршим за бурю, за моровицю.

І за характером, і за всіма своїми діями Сірко був типом справжнього запорожця. Він був хоробрим, відважним, пристрасним, не завжди постійним, не завжди вірним своїм союзникам; він міг миттєво захопитися новою думкою, новим починанням, аби потім відмовитися від свого задуму й прийти до зовсім іншого рішення. То він був на боці московського царя, то на боці польського короля, то підтримував Дорошенка, то ставав на бік йо-

го ворогів, Суховія й Ханенка, то виступав проти останніх і знову захищав Дорошенка, то допомагав російському цареві проти турецького султана й кримського хана, та йшов проти царя разом із султаном і ханом. «Нужда законъ зминяє», – часто казав Сірко, зазвичай діючи за своєю улюбленою приказкою.

Сірко був найтиповішою особою, яка втілила в собі найхарактерніші риси й особливості тих, хто називав себе запорізькими козаками, славними низовими лицарями. Запорожці казали, що рівного Сіркові не було в усьому світі, – сам Бог відкрив йому це: «Сірко не лише перемагав людей, а й нечистих чортів. Річка Чортмлик, де стояла Сіркова Січ, тому й зветься так, що в ній Сірко убив чорта, який там хлюпотівся; той тільки мликнув догори ногами, коли Сірко луснув його з пістоля».

Сірко протягом усього свого історичного життя брав участь у п'ятдесяти п'яти битвах і завжди, крім одного-єдиного випадку, виходив переможцем, не рахуючи безлічі дрібних сутичок і боїв з ворогами, не занотованих на сторінках літописів, наслідки яких, звичайно, без жодних зусиль Сірко обертав на свою користь [1, с. 232].

Коли Івана Сірка вперше обрали кошовим отаманом, він став перед старішими козаками, характерники Пугач та Вітрогон посипали його головою землею, щоб не забував козацький кошовий свого коріння, щоби думками був повсякчас із родовими початками. Почуваючи, що має сказати щось важливе, те, що говорять чи не раз у житті, Сірко подякував усім за ласку і довіру, а затим, уклонившись на чотири сторони мовив: «Славні отамани та козаки! В нашій спільній справі, Богом наміченій, спираюся на ваші плечі. Гуртом боронитимемо рідні землі, відстоюватимемо нашу правду. Щоб вороги тремтіли від козацької сили. Як князь Святослав колись, так і ми стоятимемо на варті рідної землі. Як прутик до прутика складається в тугий віник, і ним вимітає гарна господиня сміття з хати, так і ми, браття, маємо гуртуватися й мести пріч із землі нашої лютих ворогів. Поодиначі нас мало, а гуртом ми – велика сила!». «Слава! Слава! Слава!», – радісно величали козаки кошового, зачувши від нього ці слова. «Слово твоє – закон для нас!», – тішилися найстарші з-поміж січовиків... [2].

Слід зауважити, що Сірко був людиною безумовно чесною, яка не запламувала себе ні корисливістю, ні жадібністю, ні продажністю; що він був людиною простою і доступною у спілкуванні, позбавленою будь-якої пихатості й зарозумілості, і за цими якостями був цілковитою протилежністю своєму супротивникові гетьману Самойловичу. Далі слід сказати й те, що Сірко був справжнім патріотом, який безмежно й свято любив свою вітчизну, під котрою він розумів не лише Запоріжжя, а й усю взагалі Україну, не виключаючи й Слобідської України: за батьківщину він, не покладаючи рук, бився все життя; заради неї він особистими інтересами нехтував, ні відпочинку, ні спокою не знав, усілякі небезпеки на війні зневажав; заради неї, а не задля особистих вигод і примх, переходив від одного воло-

даря до іншого, від російського царя до польського короля, від польського короля – до турецького султана чи кримського хана. Кохаючи свою вітчизну, не шкодуючи для неї ні сил, ні здоров'я, Сірко хотів бачити її вільною і ні від кого не залежною. У цьому плані для Сірка був ворогом кожен, хто лише прагнув накласти свою руку на вольності низових козаків. Сірко, як найбільш далекоглядний з усіх своїх сучасників чоловік, випестуваний волею, любив свободу понад власне життя і політичним ідеалом своїм вважав повну незалежність і повну недоторканість Запоріжжя і в цьому напрямі діяв усе своє життя. Він махав своєю шаблею на всі чотири сторони, як казковий богатир, захищаючи лицарську честь, православну віру й повну незалежність, діяв проти всіх, хто виступав ворогом свободи, й за всіх, хто прагнув до неї. Тому-то ми й бачимо, що Сірко майже водночас бився і проти короля, й за короля, діяв і на користь цареві, й на шкоду йому, воював і проти мусульман, і часом спільно з мусульманами. В цьому немає ні вірності кому б там не було, ні зради, а є лише пристрасне бажання зберегти політичну незалежність українського й запорізького народу. Сірко не жив потребами дня і, не завжди зустрічаючи розуміння молодого покоління, казав: «Слухайтеся мене, дітки, я стара людина і знаю, що робити». Та для більшості сучасників думки Сірка були чужими: маса запорізької голо-ти й козацтва навряд чи міркувала про далеке майбутнє, а якщо й думала, то не йшла далі від того, аби отримати від Москви якомога більше подарунків і висловити свою незалежність від неї криками на адресу Москви на раді або погромом московських послів чи пограбуванням її торгових людей у степу. Тому відразу ж після смерті Сірка головні його сподвижники й уся маса війська поставилися, очевидно, цілком байдуже до його заповітних думок і потаємних замірів.

Особистість Сірка як воїна й непереможного героя справляла велике враження і на сучасників, і на наступне покоління як запорізьких, так і українських козаків. Казали, що рівного Сіркові не було, не буде й ніколи не може бути: про це є закляття від самого Сірка: «Хто ляже поряд зі мною, то ще брат, а хто вище мене – той проклят» [1, с. 439].

Розповіді про Івана Сірка народжуються й нині. Бо ж тільки правдиво розповідаючи про славні подвиги в ім'я рідної неньки-України, можна гідно пошанувати пам'ять славетного козака, Великого Характерника [2].

Література: 1. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків: Т. 2 / Редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1990 – 560с. – (Пам'ятки іст. думки України). 2. Морозенко М. Іван Сірко, славетний кошовий / М. Морозенко. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2013. – 266 с.

ДО ІСТОРІЇ ВІЗУАЛЬНОЇ «ЕНЕЇДИ»

Петутіна О. О.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

Академія військово-історичних наук і козацтва ГШ СКВ, м. Харків

175 років тому, 29 вересня 1842 р., в Харківській університетській друкарні О. Волохінов видав повний текст славнозвісної «Енеїди» І. Котляревського. Рукопис поеми в шести частинах був придбаний у автора ще у 1828 р. І хоча з першого, неповного, видання твору в Петербурзі (1798), за визнанням фахівців, розпочався бурхливий розвиток нової української літератури, все ж таки текст, що побачив світ у Харкові вже після смерті Котляревського, дає можливість читачу ознайомитися з поемою, підготовленою до друку самим автором. Бо поширене видання П. Куліша (1862) вже має значні переробки тексту.

Цей істино великий класичний твір, що справедливо вважається «справжнім знаково-символічним Всесвітом» [4], постійно стимулює наукову думку та образотворчі інтерпретації. Ілюстрації до «Енеїди» стають не тільки викликом для художника-графіка, а й відображають особливості основних етапів вітчизняної художньої культури Новітнього часу. З нашим містом, Харківським художнім музеєм, митцями-харків'янами значною мірою пов'язана історія створення візуальної «Енеїди», що заслуговує на окрему увагу.

Першим ілюстратором поеми був саме наш земляк – видатний художник, етнограф і фольклорист П. Мартинович (1856–1933). Він народився в с. Стрюківці (нині Харківська область), у Першій та Третій харківських гімназіях брав уроки малярства у знаних майстрів Д. Безперчого, Д. Ланевського та М. Плотнікова. Під час навчання у Петербурзькій Академії мистецтв, на літніх вакаціях, мандрував Харківщиною, збираючи фольклорні матеріали та замальовуючи краєвиди, дерев'яну архітектуру, колоритні типи селянсько-козацького середовища, картини традиційного українського побуту. В подальшому П. Мартинович стає найавторитетнішим дослідником народної творчості із своїм особливим «емпатичним» методом збору й опрацювання фольклорного матеріалу та авторською методикою лабораторного відтворення і природної реконструкції культурної спадщини. Разом з тим П. Мартинович був засновником, а потім і співробітником Красноградського краєзнавчого музею. У Харківському державному музеї 1930 р. була проведена його наймасштабніша персональна виставка, саме нашому місту митець подарував більшість своїх робіт.

Почесне місце у його творчій спадщині займають ілюстрації до першої та другої частин «Енеїди» (1873–1874). Товариш по Академії – художник О. Сластьон – згадував, що П. Мартинович зробив 13 чудових малюнків олівцем. Він не користувався послугами професійних натурщиків і не пропонував позувати товаришам-студентам. Вибравши сцену, він перечи-

тував її кілька разів, якомога виразніше декламував рядки, змінюючи голоси персонажів поеми. Тоді удавав з себе кожен з дійових осіб, ставав у різні пози і артистично показував, як персонаж повинен поводитися і говорити [7, с. 37]. Це вміння входити в образ, а також розвинена уява і фантазія допомагали в роботі.

У своїх ілюстраціях, забарвлених гумором та іронією, сатирою та гротеском, П. Мартинович не відходить від тексту. Рисунки при цьому не тільки не втрачають авторської оригінальності, а й сприймаються як самостійні твори, герої яких наділені гідністю, твердим характером або спокійною лагідністю і доброзичливістю. Вже в цих ранніх роботах виявляється впевнена рука майстра, обізнаність у історико-побутових реаліях, відчуття духу козаччини, глибоке знання тексту поеми.

У 1903 р. комісія з організації відкриття пам'ятника І. Котляревському у Полтаві запропонувала видати альбом ілюстрацій П. Мартиновича, присвячений 100-річчю «Енеїди», яке відбувалося із запізненням на п'ять років. Зусиллями О. Сластьона всі роботи до нього були зібрані воедино. Полтавському фотографу І. Хмелевському заказали виготовити 500 примірників на суму 500 крб. На день відкриття пам'ятника в продаж надійшло 450 альбомів. Публіка сприймала малюнки з надзвичайним захопленням. Гонорар за видання художник жертвував на влаштування школи ім. І. Котляревського.

У 1918 р. видавництво «Друкар» планувало випустити в світ розкішну крупноформатну «Енеїду», оформлення якої доручили Г. Нарбуту (1886–1920) – видатному майстру графіки, що здобув визнання ще за життя. Він був серед першовідкривачів української художньої спадщини як естетичного явища, втілюючи у своїй творчості синтез національних варіантів модерну та бароко і одночасно принципів народної естетики з її розумінням досконалого. У 1917 р. художник переїжджає з Петербурга в Київ, бере активну участь у створенні Української Академії мистецтв. У 1919 р. Г. Набута затверджують на посаді ректора і професора першого вітчизняного вищого художнього навчального закладу. З натхненням та притаманною йому енергією митець включається в суспільно-культурне життя: розробляє цикл державних паперів (банкнот, грамот, листівок) та поштових марок, опрацьовує проекти Державного Герба і Печатки УНР. За оцінкою П. О. Білецького, в ілюстраціях, обгортках, книжкових прикрасах, виконаних майстром у 1919–1920 рр., «з'являється нова якість: він проникливо захоплює особливості стилю та ідейне спрямування літературного тексту» [1, с. 21].

Справжньою перлиною в творчому доробку Г. Нарбута стає одна з останніх його робіт – ілюстрація до «Енеїди» І. Котляревського (1919), що зберігається в колекції Харківського художнього музею. Вона мала стати частиною художнього цілого поеми, проте цю роботу можна уявити і як станковий твір, тому що колоритові тут належить першорядна роль, і як монументальний розпис, бо написана так, що легко витримує багатократне

збільшення, а тому могла би органічно з'єднатися з площиною стіни. Невипадково, в окремих альбомах та публікаціях ця гуаш за технікою названа «Еней та його військо».

Митець не зловживає стародавніми образами та аксесуарами, тільки домінуючий у колориті його твору червоний – символ життя, боротьби та любові в античній культурі – перегукується з бурхливими політичними подіями початку ХХ ст. Для Г. Нарбута найважливішою була патріотична ідея поеми І. Котляревського, відтворення піднесеного і героїчного в історії української культури. Спеціалісти відзначають оригінальність композиції твору, орнаментів та візерунків, які нагадують оздоблення барокових ікон та портретів ХVIII ст., а також розписи Троїцької надбрамної каплиці Києво-Печерської лаври. Обличчя нарбутівських козаків – це обличчя «мамаїв» ХХ ст., а Еней за своєю грацією та вбранням подібний до традиційних зображень архангела Михаїла. Чітко виписані постаті кожного з козаків, хоча автор зберігає компактність усієї групи. «Загальна врочистість, святковість, піднесення, ритм цього твору мають у своєму характері щось від переможного військового маршу, який бадьорить, кличе вперед» [1, с. 21]. І, як завжди у Г. Нарбута, – віртуозна майстерність виконання та філігранна обробка всіх деталей. «Еней» гідно увінчує творчі пошуки майстра 1917 р., коли він працював над знаменитою «Українською абеткою» – своєю «найкращою сюїтою» (А. Сідоров).

Серед ілюстраторів «Енеїди» – випускник Української Академії мистецтв І. Падалка (1894–1937). З 1925 р. разом з відомим представником вітчизняного авангарду В. Єрміловим він очолював графічну майстерню Харківського художнього інституту. Одинадцятирічна педагогічна діяльність І. Падалки в нашому місті (до 1936) має особливе значення, адже такий феномен, як «харківська графічна школа» 20–30-х рр. ХХ ст., пов'язаний саме з творчістю художника та його численних талановитих учнів. Про авторитет цієї школи свідчить той величезний успіх, з яким демонструвалися твори харків'ян зі станкової та книжкової графіки у Лондоні та Парижі, Відні та Венеції, Копенгагені та Берліні, Токіо та Цюриху.

Робота І. Падалки над «Енеїдою», передусім, втілює оригінальну методику його вчителя М. Бойчука, що базувалася на: 1) усесторонньому опануванні технікою; 2) синтетичному підході до органічної будови твору, підпорядкуванні площини і колориту лінійно-ритмічній композиції; 3) розумінні важливості тематики твору, єдності сюжету з конструктивно-композиційними елементами. Особливе декоративне бачення художника пов'язане з технікою гравюри на дереві, яку він обрав для роботи над поемою. Дереворити І. Падалки характеризуються не тільки ритмічністю та емоційною значущістю ліній, а й майстерним зображенням індивідуальних рис кожного з козаків, передачею особливостей зброї воїнів і навіть кінської зброї. Ряди козаків нагадують зображення військ із давньоруських літописів, а дрібні кущі на передньому плані підкреслюють велич фігур ге-

роїв. Такий прийом автор вже використовував в циклі ілюстрацій до «Слова о полку Ігоревім» (1928).

У своєму трактуванні поеми Котляревського І. Падалка віддає перевагу героїці, він не вважає твір, що відкриває новітню історію української літератури, виключно комічним. Тому його гравюри до «Енеїди» – це ілюстрації до епосу, іноді, навіть, трагедії. Еней на обкладинці видання 1931 р. постає як справжній національний герой, носій гуманістичних ідей захисту і визволення Вітчизни, персонаж багатогранний і суперечливий.

У 1936 р. ще один талановитий живописець, графік і викладач Харківського художнього інституту М. Дерегус (1904–1997) зробив до «Енеїди» серію літографій. Великі за розміром ілюстрації до видання, яке вражало своїм оздобленням вишивками народних майстринь, зовсім не наслідували попередників. Митець запропонував глядачам власну концепцію образів І. Котляревського – більш сатиричну і саркастичну. В роботі відбився духманий етнічний колорит, майстерно побудовано багатофігурні композиції, образні характеристики позначені незвичним поєднанням академічних, містичних і гротескних рис.

Автором найпопулярнішої версії ілюстрованої «Енеїди» вважається А. Базилевич (1926–2005), що навчався у Харківському художньому інституті наприкінці 40-х – початку 50-х рр. у видатних графіків-педагогів Г. Бондаренка, Й. Дайца і А. Страхова. Вже його дипломна робота («Буковинська повість» харків'янина І. Муратова) свідчила про талант молодого художника, його вміння глибоко проникати у зміст ілюстрованого тексту. Саме в нашому місті, у Харківському книжково-газетному видавництві, побачила світ і перша оформлена А. Базилевичем книга (1951).

Отримавши замовлення на ілюстрації до «Енеїди» (1959), майстер розпочав ґрунтовну підготовку, зокрема, вивчав знаменитий альбом «З української старовини» (1900) видатних дослідників козацтва – історика Д. Яворницького та живописців С. Васильківського та М. Самокиша, творчі долі яких теж пов'язані з Харковом.

А. Базилевич працював над 130 малюнками до поеми І. Котляревського понад дев'ять років, постійно щось додаючи та змінюючи. Після видання книги у 1968 р. він знову й знову повертався до «Енеїди», бо вона стала головною темою його творчого життя, джерелом натхнення, оптимізму та життєлюбності.

Мистецтвознавці звертають особливу увагу на віртуозний гнучкий малюнок майстра, оригінальну композицію, що будується на зіставленні ліній, які перетинаються або римуються залежно від задуму художника, і плям – чорних, білих та кольорових (червоних, жовтих, синіх), силуети котрих відрізняються надзвичайною виразністю [5, с. 103–104]. Ілюстрації А. Базилевича передають філософсько-іронічне ставлення українців до пригноблюючих обставин свого буття, але ніщо не може зламати їхнього патріотичного духу, віри у майбутнє. Особливо прискіпливо художник

шукав натурщиків, переважно серед колег і друзів, яких одягнув у тоги та шаровари. Навіть самому собі він знайшов місце – у пеклі! До цього майстер ставився як до своєрідного мистецького жарту.

Ілюстраціями до «Енеїди» А. Базилевич не тільки закріпив свою репутацію «чародія сміху». Жоден із попередніх графічних циклів не розкривав с такою повнотою його хист оповідача та майстра типу. Ця робота художника мала величезний успіх серед глядачів і читачів, не випадково книга перевидавалася 17 разів.

Навіть короткий та неповний огляд історії ілюстрування «Енеїди» демонструє надзвичайну варіабельність її візуальної мови, що обумовлено різноманітним сприйняттям твору. І. Котляревський заложив у свою поему універсальні змісти, які гармонійно пристосовуються до соціальних проблем кожної епохи.

У День незалежності в Національному художньому музеї України відкрилася масштабна виставка з системно оформленим ілюстративним зрізом «Енеїди» – майже 200 робіт майстрів XIX–XX ст. Однією з головних задач цього культурного заходу організатори вважають представлення візуальної «Енеїди» не просто як посібника з історії сучасного українського мистецтва, а як своєрідного банку інформації про українську ідентичність. «Проект Енеїда», – зазначає одна з його кураторок П. Ліміна, – це про наше життя, з його оманами та ілюзіями, <...> про можливість вибору: чи то ми будемо вільними (хоча б частково) у своєму мисленні та висловлюваннях, чи то залишимося під владою колективних кодів: як треба, як бажано, як корисно. <...> «Енеїда» – це дзеркало, в якому ми спостерігаємо нас самих» [6]. Сподіваємося, що серед нових її ілюстраторів будуть і талановиті харків'яни.

Література: 1. Білецький П. О. Георгій Нарбут: Альбом. – К.: Мистецтво, 1983. – 119 с. 2. Білецький П. О. Михайло Деревус : Альбом: Живопис, графіка. – К.: Мистецтво, 1987. – 136 с. 3. Кривавич Д. П. Українське мистецтво: навч. посіб. / Д. П. Кривавич, В. А. Овсійчук, С. О. Черепанова. – Львів: Світ, 2005. – 268 с. 4. Кривда Н. Ю. До історії ілюстрування «Енеїди» Івана Котляревського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: papers.univ.kiev.ua/.../kryvda-n-yu-the-history-of-illustration-of-aeneid-by-ivan-kotl... 5. Ламанова О. В. Дві «Енеїди» // Вісник ХДАДМ. – 2011. – №1. – С. 100–105. 6. Ліміна П. Проект Енеїда. На випередження клішованим думкам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/09/6/226289/> 7. Мартинович. Спогади О. Сластьона. – Харків: Рух, 1931. – 174 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histpol.pl.ua/ru/biblioteka/12162-martinovich-vospominaniya-a-slastona>. 8. Михайло Деревус. Офорти. – К.: Мистецтво, 1971. 9. Сидоров А. А. Г. И. Нарбут / Мастера современной гравюры и графики. – М.-Л.: Гос. изд-во, 1928. – С.79–105. 10. 75 років вищої художньої школи Харкова: 1921–1996 / Упоряд. В. Даниленко, Л. Бикова. – Х.: ХХІІІ, 1996. – 146 с.

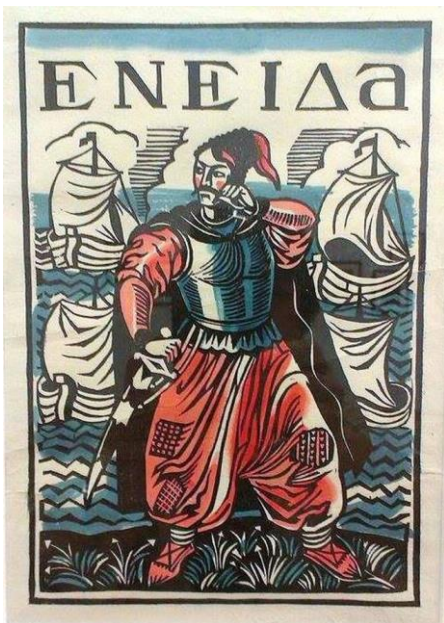
Ілюстрації до «Енеїди» І. Котляревського

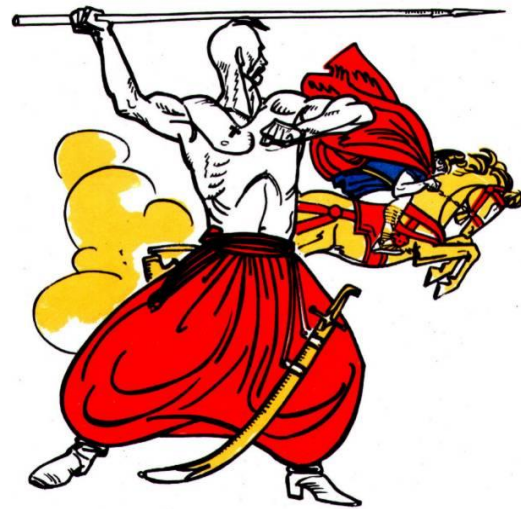
П. Мартинович. 1874

Г. Нарбут. 1919

І. Падалка. 1931.

А. Базилевич. 1968.

ДОМ КАК КУЛЬТУРНЫЙ КОД ПОВСЕДНЕВНОГО БЫТИЯ ЛЮДЕЙ

Проценко О. П.

*Харьковский национальный университет
строительства и архитектуры, г. Харьков*

В условиях, которые диктует современное общество, утверждая приоритет потребления, актуальность феномена дома в устройстве и организации повседневности значительно возрастает. Дом сложное социокультурное явление, воплощающего в себе единство антропологического, утилитарно-прагматического и морально-этического. Дом был и остается основой для культивирования повседневных феноменов бытования человека. Он представляет собой ту незаменимую основу, на которой с момента его возникновения разворачивается жизнь семьи, происходит реализация основных потребностей и переживаний людей (родство, ностальгия, гостеприимство, творческие искания). Дом в прямом и метафорическом значении конституирует повседневность, транслирует аксиологику, выступая в социокультурной реальности одновременно и коммуникатором, и регулятором поведения и стиля жизни людей.

Именно повседневность включает в себя структурирование и наполнение предметно-вещной среды, установление отношений, связей, контактов, бдит традиции, чтит устои, создает модули поступков и действий. Ею привносится в жизнь отдельного человека смысл, назначение, протяженность всей его бытийственности. Ситуация выбора линии поведения в процессе устройства каждодневного бытования человека, суженная до альтернативы либо-либо, есть одновременно смысл и абсурд его индивидуальной повседневности. Конституирующую роль в формировании повседневности и создании ее культурных проявлений играет Дом. Он изначален в бытийственности людей. Именно Дом предстает как способ воспроизводства жизненных сил человека, продления и облегчения его собственно человеческого существования, исходя из первичных потребностей, таких как есть, пить, создавать одежду, утварь и т.д. Об этом свидетельствует универсальная форма дома, которая, по словам О. Шпенглера, «обладает такой же внутренней необходимостью, как раковина моллюска, как пчелиный улей, как птичьи гнезда, и каждая черта первоначальных обычаев и форм существования брачной и семейной жизни, племенного распорядка – все это находится в плане и его главных помещениях...» [7, с. 23].

Дом, обретает в своей необходимой достаточности контекст в виде системы социокультурных смыслов и ценностей. Аксиологическая сфера дома понятна в связи с употреблением самого слова «дом» в прямом и метафорическом смысле. В прямом своем значении слово «дом» есть строение с определенным образом организованной жизнью и общением представителей рода, клана, фамилии, персоны, где присутствуют устойчивые обычаи, нравы, правила поведения и общения. Как производные факторы бытового

уклада, они способствуют навыкам труда и досуга, интересам и приоритетам, примером чего может служить «Домострой». В таком доме «ясно и отчетливо пролегает граница между двумя мирами: *миром самовыражения души* и *миром выразительного языка*, обращенного глазу» [7, с. 23]. В метафорическом значении слово «дом» используется для того, чтобы указать на то или иное объединение, сообщество, содружество людей, на основе общей идеи, интереса (Дом актёра, Дом ученых). Нередко Домом называют социальный институт, как некое пристанище (казенный дом), где люди связаны событием, судьбой. Здесь присутствует другой принцип организации повседневности: в таких домах не живут, а пребывают, проводят время. Это только подражание дому, некая условность, а не подлинный дом с его универсальной повседневностью, «который имеет статус микрокосмоса в опрокинутом виде, уменьшенный образ мира...» [2, с. 517].

Дом можно рассматривать как основополагающую реалию в жизни человека и наиболее значимое проявление его культурной деятельности. Домостроительство в широком смысле слова связано со становлением патриархальной семьи. Здесь выкристаллизовываются культурные смыслы собственно человеческого взаимодействия: рождаются морально-этические и воспитательно-образовательные детерминанты, ролевое многообразие и адаптация к нему, виды хозяйственной деятельности и прочее, что способствует не только продолжению рода, но и его дальнейшему существованию. Организация дома, противопоставляет частную жизнь – общественной, интимную – публичной, обыденную – сакральной. Она призвана оберегать, сохранять, дистанцироваться от другого, чужого, враждебного. Дом воплощает в себе неразрывное единство внутреннего и внешнего. Внутреннее представляет собой чистую функциональность, а внешнее визуализирует ее, придает видимые (зрительные и осязаемые) очертания. Соотношение содержания и формы в таком единстве далеко не однозначны.

Дом, воплощающий в себе радость родства, спокойного пребывания, имеет невероятную силу притяжения, и неутолимую жажду возвращения в случае расставания с ним. В этом смысле дом выступает больше, чем просто дом. Он ассоциируется с родиной и связан с тоской по ней. Ностальгия, как до боли сильное чувство привязанности к своему родному дому, способна вызвать особый романтический настрой и вылиться пронзительным стихом, рассказом, мелодией, пленительным пейзажем. Однако в современном обществе в результате расширения пространства культурных коммуникаций (СМИ, рекламы) и тотального перемещения людей за счет путешествий, туризма, да и вообще поиска лучшей жизни, ностальгия теряет свой градус напряжения. Теперь Мир, Вселенная воспринимается как общий единый дом, где все узнаваемо, похоже, универсально.

Таким образом, прослеживая феномен Дома, его связь с повседневным бытованием человека, становится очевидным, что как в онтологическом, так

и антропологическом смысле есть его устойчивая взаимозависимость: Дома с повседневностью, повседневности в Доме. В своей материализованной наглядности Дом хранит мир уникальной практики людей, веками накопленного опыта духовной культуры. Он в отличие от безликой, неперсонифицированной недвижимости всякий раз являет миру непрерывную всю усложняющуюся социокультурную реальность общественной жизни.

Литература: 1. Беллентайн Э. Архитектура. Очень краткое введение / Э. Беллентайн; пер. с англ. – М. : Астрель: АСТ, 2009. 2. Бурдье П. Практический смысл / П. Бурдье; пер. с фр. – СПб. : Алетейя, 2001. 3. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство / А. Камю; пер. с фр. – М. : Политиздат, 1990. 4. Облова Л. А. Имение места. Опыт Максимилиана Волошина / Л. А. Облова; XVI Волошинские чтения. Сборник научных статей – Симферополь : Антиква, 2013. 5. Розанов В. В. Опавшие листья. Короб второй / В. В. Розанов // Сочинения в 2т. – Т 2. – М. : Правда. 6. Хайдеггер М. Разговор на проселочной дороге: Сборник / М. Хайдеггер; пер. с нем. – М. : Высш. шк., 1991. 7. Шпенглер О. Закат Европы / О. Шпенглер // Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в совр. обществе. – М. : Политиздат, 1991.

НОВІ РЕЛІГІЙНІ РУХИ: ФАКТОРИ КОНФЛІКТНОСТІ

Соловйов В. Г.

*Харківський національний аерокосмічний університет
ім. М. Є Жуковського, м. Харків*

Сприйняття нових релігійних рухів (НРР) в призмі конфесіоцентризму сформувало на них уявлення, що історичні релігії можуть відповісти на питання про причини їх появи і їх подальшу долю. Однак конфлікти, які несуть НРР в суспільстві, державі, праві говорять про те, що за процесами їх утворення і можливими наслідками їх діяльності стоять набагато серйозніші питання, ніж склалися в їхньому сприйнятті на сьогоднішній день.

Коли ми говоримо про НРР, то забуваємо, що вони перш за все релігії, а потім тільки отримують свою приставку «нові». Забуваємо, що між «природними» і «позитивними» релігіями мінімум та різниця, що перші утворюють поняття релігії, а другі є історичні форми розгортання цього поняття в кожному зі своїх моментів. У цьому сенсі НРР це безліч конфліктів, які народжуються в історичному русі релігії як поняття при об'єктивації зазначених моментів, між учасниками цього історичного процесу.

Так, розкриття моменту «релігійної свідомості» призводить до множинності смислів, в яких реалізувалися глибинні устремління різних поколінь людей, то загальне що стало основою для реалізації світоглядної функції цих релігій. Це в свою чергу одночасно і боротьба цих смислів, в якій

ми бачимо від розвитку ранньої апологетики цих релігій (створення механізмів, захисту, спростування, затвердження положень віровчення) до формування «догматичних критеріїв» відмінності одних від інших. Не дивно звідси прагнення багатьох дослідників приступаючи до класифікації релігії, говорити про них на основі як про класифікацію різних віровчень - як то індуїзму, християнства, ісламу та ін. Все було б добре, але поява НРР, виявило протиріччя в цьому підході, так як в них було присутнє частина від кожної історичної релігії, а й щось ще до цього не зустрічається в історії віросповідань. Однак, все одно, бачачи цей абсурдний момент, у всіх публікаціях простежується одне і те ж – розглядати їх як різновид («нео») історії релігії (неохристиянства, неовосточние, неоязичництво і т.д.). Тому можна розглядати НРР, як конфлікт смислів, предметом якого є як історичні релігії так і сфера наукового знання, яка намагається їх описати.

Другий момент поняття релігії – це «релігійна самосвідомість». Це рух від суб'єктивного до зовнішнього світу, це процес опредметнення змісту віровчень. Це сфера реалізації психотерапевтичної або компенсаторної функції релігії. І знову поява НРР, поставило під сумнів розуміння цього моменту, так як перенесло конфлікт в область внутрішнього життя віруючих, конфлікту різних етичних систем. У сучасному світі наукове знання зіткнулося, за однакової кількості і не втручанні в справи релігії, з безліччю підстав особистісного поведінки, яке може суперечити сформованим і існуючим нормам суспільства.

Найскладніший момент, на наш погляд, поняття релігії без якого жодна релігія не може вважати себе як релігія – це «релігійна діяльність». Це та сфера в якій перший і другий момент «знімають» себе, це момент набуття історичних форм релігії. Тільки в цьому моменті реалізується одна з головних функцій релігії – культурнотрансліруюча, як форма ретрансляції, відтворення з покоління в покоління традицій суспільства. Звідси бажання багатьох дослідників при класифікації релігії то спробувати виявити, наприклад, зв'язок між мовою, нацією і релігією, або історичними культурами і релігією та ін. Основна схема, яка склалася у вітчизняному релігієзнавстві це поділ на родоплемінні, національні та світові (наднаціональні). Але і тут поява НРР, поставило даний підхід в глухий кут. Куди їх віднести - первісним, національним, світовим? Крім того вся історія релігії - це одночасно історія різних держав, але разом з ним і різних правових систем. Сучасна релігійна життя це конфліктне поле на державному рівні, де розгортають себе різні види - від примітивних правових традицій (мононорми) через різні національні правові системи до універсальних в межах одного цілого. Чи може вижити держава, яке містить собі таку велику кількість суперечностей. Це питання напевно може бути вирішене, коли крім горизонтальних відносин різних соціально-правових інститутів, виникне ієрархічна вертикаль принципів побудови і розвитку держави. Але для цього повинні виникнути нові моделі відносин в тому числі і з релігією.

Поки що спроба утримати в рамках однієї держави представників різних культур привела до кризи сучасну Західну Європу.

Але це ще не все. Власне то що може розглядатися моментом поняття НРР - це те що розвиток історичних форм релігії, різних держав, права, призвело до виникнення нового поняття – «світська держава». У чому ж його особливість - історичні релігії, втратили можливість розвивати себе як релігії, що призвело навіть до постановки питання про «кінець історії». Але ця видимість була лише оманливою – релігійне життя не стоїть на місці, вона йде своїм неквапливим кроком. Як же це можливо? Адже держава самоусунулася від історичних релігій. Однак поява комунізму, фашизму продемонструвало як боротьба різних релігійних ідеологій на основі матеріалу «історичних традицій» може бути основою для пошуку нових або затвердження вже сформованих ідентичностей, бути підставою для переділу світу. У цьому сенсі можна розуміти, що НРР це «релігії - містки», що зв'язують минуле і сьогодення традицій, це каталізatori процесів, що відбуваються в суспільстві, лакмусовий папірець, який може перетворитися на бич, якщо на неї не буде звернено належну увагу.

МОДЕРНІЗАЦІЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ ЗА УМОВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Стасевська О. А., Уманець О. В.

*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків*

Підвищення інтересу до проблеми дослідження цінностей відбувається в період ціннісної кризи, зламу усталеної системи і пошуку нових ціннісних основ суспільства та орієнтацій існування людини. Акцентуація кризового стану системи цінностей сучасного українського суспільства, показова для сучасної української гуманітарної думки, сьогодні зумовлює загострення проблеми досягнення на рівні наукової рефлексії неусталеної системи духовних орієнтирів, ідейної та ціннісної мозаїчності особистості, панування некритичного ставлення до ціннісних орієнтирів минулого, проявів морального релятивізму, втрати оціночних еталонів світогляду, переваги матеріальних цінностей в ціннісній ієрархії тощо.

Наше уявлення про цінності базується на таких підставах: цінності – це найважливіші компоненти людської культури, які мають найвищу та позачасову значущість для людини та людства, детермінують зразки і стандарти поведінки, позначені варіативністю змістовного наповнення та особистісного осмислення в різні історико-культурні епохи при збереженні статусу визначальних, сенсоутворюючих чинників людського буття.

У цьому сенсоутворюючому ціннісному колі соціуму та індивіда особливою вагомістю завжди були наділені моральні цінності, які, маючи об'єктивний характер, виявляються передусім у суб'єктивній площині – у процесі їх особистісного осягнення, інтеріоризації та діяльнісного втілення.

Ієрархія цінностей постає як взаємозв'язок різних видів цінностей. Соціокультурний підхід передбачає аналіз моральних цінностей з позиції особистості, соціальних груп та суспільства в цілому. Відповідно, можна виокремити моральні цінності людини, суспільних груп, нації або людства. Ієрархія системи цінностей і встановлення пріоритетів визначається названими суб'єктами, так само вона залежить від типу суспільної системи – традиційної чи модернізованої, від динаміки суспільних процесів.

Українське суспільство сьогодні перебуває у стані інтенсивних змін – ми можемо цей стан визначити як трансформацію. Трансформація – це процес набуття нових рис, які відповідають вимогам часу; процес зміни форми, виду або характеру суспільства, сутнісних компонентів соціуму, всіх сторін суспільного життя. Процесуальна природа трансформації не передбачає вектору змін – вони можуть бути як прогресивними, так і регресивними, що суттєво позначається на формах і змісті суспільного життя, інституціональній сфері культурного буття соціуму, на його системі норм, цінностей, менталітеті тощо.

Соціокультурна трансформація, на відміну від модернізації, охоплює всі сфери життя суспільства. Вона змінює не тільки ті сфери, які відповідають за розвиток суспільства, а й ті, які забезпечують його повсякденне функціонування. Основною проблемою, що постає під час трансформаційних соціальних процесів, є забезпечення стійкості змін, закріплення їх в знаннях, досвіді, звичках людей, а також в морально-ціннісних пріоритетах особистості та суспільства в цілому.

В економічній сфері трансформація позначається передусім на розвитку ринкових відносин, передбачаючи високий рівень професійної спеціалізації, який сприятиме постійному та сталому зростанню продуктивності праці. Ці процеси, як правило, супроводжуються зростанням значущості освіти і професійної кваліфікації індивіда.

Економічна свобода, як наслідок нормального функціонування ринкових відносин, і технологічна модернізація вирішальним чином впливають на соціальні відносини, змінюючи принципи і порядок соціальної диференціації суспільства. Змінюється мотивація поведінки особистості – людина все більше орієнтується на власні сили і можливості, підтримка колективу, суспільства і держави стає другорядним чинником для особистості.

Ускладнення соціальної структури передбачає і політичну модернізацію, зміст якої полягає в створенні ефективних структур влади, диференціації їх ролей і функцій, формування раціональної бюрократії, а також активну участь усіх соціальних прошарків у політичному житті.

Ключовим аспектом соціокультурної трансформації є модернізація. Хоча поняття «трансформації» та «модернізації» можна використовувати як взаємозалежні і взаємодоповнюючі. У широкому сенсі вони позначають певні зміни, пов'язані із приходом нової системи цінностей. Для сучасного українського суспільства новації в системі цінностей, зміна морально-ціннісних пріоритетів обумовлені реформуванням економічного, соціального й політико-правового сектору, новими інформаційно-комунікативними технологіями, індивідуалізацією людини, зростанням значення інформації, персоніфікацією тощо.

Одна із ключових, базових проблем модернізації – конфлікт цінностей, який призводить до визначення нових пріоритетів. Для сучасного українського суспільства поряд із традиційними моральними цінностями – добро, краса, толерантність, милосердя, справедливість – з'являються та укріплюються у своїй суспільній та особистісній значущості нові моральні цінності – законність, людська гідність, право на краще життя, право на гідне життя окремої особистості, що не порушує прав іншої особи, право на сім'ю і право вільно розпоряджатися своєю власністю.

Серед морально-ціннісних пріоритетів українського суспільства, яке перебуває у стані трансформації, можна відзначити послаблення колективістських та посилення індивідуалістських начал. Індивідуалізм як провідний принцип спричинює появу нового типу особистості, яка:

- все більше орієнтується на розуміння реалізації принципу справедливості не як прояв випадкової винагороди, а як закономірний результат особистісних досягнень, майстерності та оцінки внеску особистості до духовного та матеріального доробку соціуму та людства в цілому;
- все частіше виявляє відкритість до новацій та змін, готовність до толерантного сприйняття плюралістичних ціннісних орієнтацій;
- орієнтується на самостійність у контролі над життєвою ситуацією, що вимагає розвитку особистісної відповідальності;
- особливо цінує спеціальну професійну освіту та знання;
- ставить на перше місце повагу до людської гідності;
- високо цінує формальну толерантність.

Водночас, змінюється змістовне наповнення окремих моральних цінностей:

- свобода як автономія особистості перетворюється у свободу вибору самих моральних цінностей;
- автономна особистість з усталеними моральними переконаннями замінюється індивідом із гнучкою моральністю;
- змінюються пріоритети в системі цінностей на користь споживачького, утилітарного;
- в контексті культури постсучасності провідне місце посідає толерантність, як єднальний фактор моральності.

**ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ А.М. КРАСНОВА
У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ОСВІТИ СЛОБОЖАНЩИНИ
XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ**

Фрадкіна Н. В.

Національний технічний університет «ХПІ», м. Харків

У цьому році виповнюється 155 річниця з дня народження класика ботанічної та фізичної географії, засновника Батумського ботанічного саду, блискучого оратора та педагога, засновника кафедри фізичної географії та антропогеографії Імператорського Харківського університету, невтомого популяризатора науки А.М. Краснова.

Все наукове університетське життя А.М. Краснова проходило у Харкові, де він поряд з викладацькою та науковою діяльністю вів величезну культурно-освітню роботу: він намагався створити публічний ботанічний сад, читав популярні публічні лекції, брав діяльну участь у місцевій пресі і всебічно сприяв просвітницькій діяльності серед простого народу.

За словами В.І. Вернадського, «це була дуже талановита людина, яка все своє життя віддала науковим пошукам та суспільній науковій праці...Серед вчених-художників, які надали нам зображення природи їх часу та її розуміння, А.М. Краснов займає своєрідне та велике місце»[2, с.91].

На початку XX ст. Харківським відділом Російського технічного товариства було відкрито вечірні, недільні та святкові курси, класи для креслення та малювання при залізничних майстернях, три загальноосвітні школи Російського технічного товариства, вечірні загальноосвітні курси при винних складах та міському ремісницькому училищі. Останнім належить особливе місце в історії позашкільної освіти робітників. Петінські – таку назву вони одержали від назви вулиці на колишній заводській окраїні (нині Плеханівська), на котрій вони були розміщені. Виникнувши у 1900 році, як кінцевий результат сумісних дій робітників та передової науково-педагогічної інтелігенції міста, яка брала безпосередню участь у розробці положень та правил регламентуючих працю цього першого просвітницького закладу на Україні, котрий став прообразом народних університетів.

Демократичний склад Ради Харківських курсів, які з 1902 по 1910 рік очолював А.М. Краснов, що віддав багато сил та енергії, щоб зробити їх вищим учбовим закладом, зіграв рішучу роль для того, щоб жінок-робітниць було допущено до занять. І вже у 1906–1907 роках їх кількість складала 185 чоловік [4].

Жодний навчальний заклад у Росії в системі навчальної та середньої освіти не мав такого висококваліфікованого складу викладачів, який існував у Харківських робітничих курсах і, можливо, в жодному з них не читалось такої кількості спеціальних та загальноосвітніх дисциплін, окремих лекційних курсів, котрі могли б зробити повагу будь-якому вищому навчальному закладу. За п'ять-шість років з часу відкриття ці заурядні недільні

курси для робітників зусиллями чисельної групи професорів Харківського університету та викладачів Технологічного інституту перетворились у своєрідний освітній заклад з підготовчим курсами для напівписемних та неписьемних осіб, та 6 курсами, котрі надавали загальну та середню і, по чисельності слухачів, спеціальну та основи вищої освіти. Заняття проводились кожний день, окрім суботи, з 19-ої до 22-ої години, а у вихідні з 10-ої до 20-ої години.

На курсах з часу відкриття безкоштовно читали лекції, окремі спеціальні курси та проводили уроки один академік, 19 професорів, з них 8 заслужених і 10 приват-доцентів університету, один професор та 12 інженер-технологів, викладачів Технологічного інституту. У 1906–1907 році кількість викладачів на курсах разом з вчителями середніх освітніх закладів складало 54 чоловіки [3, с. 279–284].

У вигляді уроків тут викладались: російська, французька, німецька мови, арифметика, алгебра, геометрія, тригонометрія, бухгалтерія, креслення та малювання. Алгебру та геометрію викладав професор О.П. Пшеборський, німецьку – проф. Г.Ю. Ірмер, французьку – Х.Д. Алчевська. Стислі лекційні курси, а на кожний відводилось дві години на тиждень, передбачали вивчення багатьох дисциплін у галузі природничих, технічних та гуманітарних наук. Професори О.Н. Анциферов та М.О. Максименко (у 1920-ті роки член-кор. АН СРСР) викладали політекономію; заслужений професор В.П. Бузескул (академік університету) – загальну історію; заслужений професор А.С. Лебедев, приват-доцент М.С. Голдін (у радянські часи професор Харківського університету), проф. В.І. Савва та приват-доцент Є.П. Трифільєв – російську історію; географію викладав заслужений професор А.М. Краснов, автор першого вузівського посібника у цій галузі; мінералогію – заслужений професор О.С. Брію; ботаніку – професор В.М. Арнольд (пізніше член кор. АН УРСР); фізіологію та анатомію людини – заслужені професори Л.П. Гіршман та В.Я. Данилевський, професор І.О. Чуєвський (з 1908 року – декан Саратовського університету), приват-доцент В.І. Недригайлов; гігієну – доктор медичних наук М.П. Прейс та В.В. Фавр; фізику – заслужений професор О.П. Шимков, приват-доценти: В.І. Леваковський, І.П. Попов, М.І. Сахаров; хімію – заслужений професор І.П. Осипов та професор В.Ф. Тимофеев; астрономію та геодезію – приват-доцент М.М. Євдокимов. Окрім перерахованих лекційних курсів викладались законодавство, зоологія та історія російської літератури.

Тематика спецкурсів підготовлених окремими викладачами включала в себе накреслювальну геометрію, архітектуру та будівельне мистецтво, історію філософії, історію Реформації у Німеччині, історію чеської літератури, а також теорію поезії. Серед авторів спецкурсів були: академік О.М. Бекетов, професор філософії О.М. Фатеев, а також відомий спеціаліст у галузі слов'янської філології професор С.М. Кульбакін.

Мікроклімат, що панував на курсах, взаємовідносини викладацької професури та робітників, їх вплив один на одного яскраво змальовуються у спогадах проф. В.І. Савви, який вісім років викладав робітникам лекції з російської історії, та проходами А.М. Краснова у Батумі, куди він поїхав у 1912 році, незадовго до своєї смерті. «Відданий курсам усією душею, А.М. Краснов, – підкреслював В.І. Савва, – у пошуках для них викладачів декілька разів звертався до мене з проханням читати лекції...Перспектива мандрівки на віддалену від моєї квартири Петінську вулицю...бентежила мене, тим більш що і дозвіллям я далеко не володів. Але А.М. Краснов, приходячи до мене, кожного разу з таким захопленням розповідав мені про слухачів курсів, що захопив мене, і я погодився читати... Врешті-решт я настільки прив'язався до цих курсів, що коли мені довелося поїхати з Харкова, то від'їзд був для мене важкий і внаслідок необхідності розлучитися з курсами. Робітнича аудиторія була такою, що з'явившись, бувало на курси стомлений, але увійдеш у аудиторію – нібито передається тобі настрої її, і виходиш після лекції бадьорий, життєрадісний, з вірою у людину» [5, с.81].

Мабуть жодному російському вченому тієї епохи, якими б великими не були його досягнення у науковій та громадській діяльності, не пощастило одержати таку високу та почесну нагороду, якою можна вважати прощальне привітання, котру було вручено А. М. Краснову робітниками Харкова при його від'їзді до Батумі. Його текст – це насамперед унікальний документ – який свідчить про робітничу повагу та палку подяку до відомого далеко поза межами Росії вченого (він був членом Берлінського Географічного товариства та геологічного товариства у Вашингтоні). У робітничій адресі немає високих слів, але від початку до кінця її пронизано почуттям глибокого шанування людини, котрій «важливі інтереси народу», у якій робітники бачили «свого найкращого друга та вчителя», який відкрив їм як живе світ, як потрібно жити у світі та який залучив їх «до великих ідей, на прапорі яких написано «Наука та робітники»». Ще більш визначено характер просвітницької діяльності А.М. Краснова серед робітників у некролозі, надрукованому у міській газеті колишнім слухачем курсів, токарем Харківських паровозоремонтних майстерень О.Т. Белановим: «Андрія Миколайовича не стало, але він живий у нашій пам'яті, його полум'яне, повне відвертості слово міцно засіло у наших серцях ...Викладаючи перед нами, робітниками, свої лекції, він примушував, ... вірити у власні сили» [1].

Просвітницька діяльність А.М. Краснова, його величезна любов до науки, а також до свого народу, якому він намагався передати свої знання, є прикладом самовідданого служіння своїй Батьківщині. Сьогодні просвітницькі традиції, які існують на Слобожанщині, не втрачають своєї актуальності, тому згадуючи про річницю цієї видатної людини ми не тільки віддаємо данину поваги великому вченому, а й вважаємо за потрібне вико-

ристувати у навчанні та науці його просвітницький досвід, який є взірцем для сучасних науковців.

Література: 1. Беланов А. Учителю красоты и добра А.Н.Краснову / А. Беланов // Южный край. – 1914 .– 24 дек. 2. Вернадский В. И. Памяти А.Н. Краснова (1862–1914) / В. И. Вернадский // Природа : журнал. – 1916. – № 10. 3. Краснов А. Н. Харьковские курсы для рабочих и развитие их деятельности / А. Н. Краснов // Тр. первого Всерос. съезда деятелей обществ народных университетов и других просветительных учреждений частной инициативы. СПб., 3–7 янв. – СПб, 1908. – С. 279–284. 4. Краснов А. Н. Харьковские курсы для рабочих // Южный край. – 1907. – 20 января. 5. Томенко В. Просветительная деятельность А. Н. Краснова среди рабочих / В. Томенко // Профессор Андрей Николаевич Краснов, 1862–1914. – Харьков, 1916. – С. 81.

ЗМІСТ

Тараров Я. В., Городыская О. Н., Карижская В. В. ЮБИЛЕЙНЫЕ «АРАБЕСКИ»: КАФЕДРА ФИЛОСОФИИ НТУ «ХПИ».....	3
Петутина Е. А. КТО ДУМАЕТ О НАУКЕ, ТОТ ЛЮБИТ ЕЕ (научные исследования кафедры этики, эстетики и истории культуры 1977–2017 гг.)	11
Кіпенський А. В., Перевалова Л. В. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ЯБО ЯК СКЛАДАЛОСЯ УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО	19

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ І ТЕХНІКИ

Владленова І. В. ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ НАУКИ ЯК НАУКОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ	44
Волошко Е. В. ОСОБЕННОСТИ УНИВЕРСИТЕТСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ИЗРАИЛЕ	46
Гарник Л. П. СЕМІОТИКА ТОЛЕРАНТНОСТІ У КОНТЕКСТІ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР	49
Годзь Н. Б., Ситников П. А. СОХРАНЕНИЕ ИДЕНТИЧНОСТИ ЧЕЛОВЕКА ПРИМЕНЕНИЕМ ВЫСОКОЧАСТОТНОЙ СВАРКИ ЖИВЫХ ТКАНЕЙ	52
Голованов Б. Д. ИЛЛЮЗИИ И МЕНТАЛЬНОЕ ЗДОРОВЬЕ ОБЩЕСТВА	55
Городыская О. Н. ПОГРАНИЧНАЯ СИТУАЦИЯ В УСЛОВИЯХ ТЕХНОГЕННОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ	58
Дольська О. О., Кальницький Е. А. ПОВСЯКДЕННЯ ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКИХ РОЗВІДОК (До питання про ментальність людини пізнього модерну)	60
Дышкант Т. Н. О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ СТАТУСА ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ	63
Євсєєв С. Є., Тодріна І. В., Дернова Т. О. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ XVIII – ПОЧАТКУ XIX ст.: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ	66
Казаков М. А. ЗНАНИЕ О ЖИЗНЕННОМ МИРЕ КАК ПЕРВИЧНАЯ ФОРМА ПРОТОНАУЧНОГО ЗНАНИЯ	68
Карпенко В. Е. СУЩНОСТЬ ТРАНСГУМАНИЗМА	71

Клименко Р. В., Тарароев Я. В. ФЕНОМЕН СОВМЕСТНОГО ПОТРЕБЛЕНИЯ КАК КУЛЬТУРНЫЙ ФЕНОМЕН	75
Ковалевська О. В., Гаплевська О. І. ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ У НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ СТАЖУВАННІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ВУЗІВ.....	78
Коломак О. І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ ФІЛОСОФІЇ ХІМІЇ	80
Количева В. Т., Даніл'ян В. О. ГЕШТАЛЬТ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ДАНІСТЬ ЛЮДИНИ	82
Корабльова Н. С. ТЕХНІКА ЯК ОСОБЛИВИЙ СПОСІБ ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ.....	84
Кунденко Я. Н., Белостоцкий Н. А. СПЕЦИФИКА УСТНОЙ КОММУНИКАЦИИ	87
Лебедев В. А. ТРАДИЦИОННАЯ КУЛЬТУРА И ВИДЕОИГРЫ	90
Мищенко В. И. ОТКРЫТОСТЬ МИРУ КАК УСЛОВИЕ ОДУХОТВОРЁННОСТИ И ИСТОЧНИК ТВОРЧЕСТВА	91
Мудрик В. И., Путятин Г. Н. ПОИСК ПРОГНОСТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ К ВЫСТРАИВАНИЮ НОВОЙ СИСТЕМЫ БУДУЩЕГО РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ	94
Пономарьев О. С., Харченко А. О. ОНТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНЖЕНЕРНОЇ ОСВІТИ	97
Синебрюхов Ю. Б. ЭТИКА ИДЕНТИЧНОСТИ.....	100
Смоляга М. В., Старикова Г. Г. К ВОПРОСУ О ФОРМИРОВАНИИ ОСНОВАНИЙ СОВРЕМЕННОЙ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ.....	102
Титар О. СТИЛЬ ЯК СЕМІОТИЧНА МОДЕЛЬ У ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ.....	103
Фидровская М. Г. ПРИЯТНОЕ И НЕПРИЯТНОЕ КАК ОСНОВНЫЕ ФОРМЫ ВОСПРИЯТИЯ ДУШИ В ИСТОРИИ ФИЛОСОФИИ.....	105

Чаплигін О. К., Сук О. Є. ТРАНСГУМАНІЗМ ЯК ШЛЯХ РОЗВИТКУ ТЕХНОСФЕРИ	107
Чмихун С. Є. ШТУЧНИЙ СУБ'ЄКТ: ПІДСТАВИ ПІЗНАВАТИ СВІТ	109
Chmykhun S. E., Butko D. THE PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF INTERNET ADVERTISING	111
Chmykhun S. E., Korniienko K. OPEN LEARNING	113
Чхеайло І. І. ГЕНДЕРНО ОРІЄНТОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОСУВАННІ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ	114
Ягі Махмуд Муса ІСЛАМСЬКІ ЦІННОСТІ ТА ЕТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У СПАДЩИНІ АБУ ХАМІДА АЛЬ ГАЗАЛІ	117

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Васильєва Л. А. ПУБЛІЧНІСТЬ ТА ІНФОРМАЦІЙНА ДЕМОКРАТІЯ.....	120
Вергун В. Г., Сємко М. А. ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ	123
Гаєвая О. В. ОСОБИСТІСТЬ В ІСТОРІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ	124
Кузьменко О. В. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ЗЛОЧИНЦІВ	127
Лисенко А. М., Лисенко І. В. ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ТА СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З ТЕРОРИСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ	130
Муренко Е. Л., Гаряева А. М. СВОБОДА КАК ОСНОВА ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ГОСУДАРСТВА	133
Окладна М. Г. ІДЕЇ СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ У ПРАЦЯХ С. Л. РУДНИЦЬКОГО.....	136
Толстов І. В. ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ЛЕГІТИМАЦІЯ ПОЛІТИКИ	139

КУЛЬТУРНІ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНИ І СУЧАСНІСТЬ

Вандышева-Ребро Н. В. ГЕРМЕНЕВТИКА БИБЛЕЙСКИХ ИСТИН.....	143
Гайдамачук О. В. ГРАМАТОЛОГІЧНА ІНТУЇЦІЯ ПЛАТОНА В «ЄВТИФРОНІ»	145
Годзь Н. Б. О СО-ТВОРЧЕСТВЕ И ЕГО РЕЗУЛЬТАТАХ	149
Євсєєв С. Є., Тодріна І. В., Брусник В. В. КОЗАЦТВО СЛОБОЖАНЩИНИ У XVII – XVIII СТ. В АСПЕКТІ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ	152
Журавльов Ю. В., Тесленко В. А., Ізвеков О. Д. РІК ЯПОНІЇ В УКРАЇНІ: КОНЦЕПЦІЯ МЕМОРІАЛУ ЗАГИБЛИХ ВОЇНІВ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	153
Маліков В. В. ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОСТОРУ ІДЕЙ «SCIENCE & MUSEUMS» В КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	157
Міщенко М. М. ВІДЬОМСТВО ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ: ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР	161
Мох Мохамад Аль Джавад ФЕНОМЕН ТОЛЕРАНТНОСТІ У КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	164
Островерх М. О. СЛАВА НЕПЕРЕМОЖНОГО ГЕРОЯ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ ІВАНА ДМИТРОВИЧА СІРКА.....	166
Петутіна О. О. ДО ІСТОРІЇ ВІЗУАЛЬНОЇ «ЕНЕЇДИ»	170
Проценко О. П. ДОМ КАК КУЛЬТУРНЫЙ КОД ПОВСЕДНЕВНОГО БЫТИЯ ЛЮДЕЙ	176
Соловйов В. Г. НОВІ РЕЛІГІЙНІ РУХИ: ФАКТОРИ КОНФЛІКТНОСТІ.....	178
Стасевська О. А., Уманець О. В. МОДЕРНІЗАЦІЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ ЗА УМОВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	180
Фрадкіна Н. В. ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ А.М. КРАСНОВА У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ОСВІТИ СЛОБОЖАНЩИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ	183

Наукове видання

ФІЛОСОФІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ
МАТЕРІАЛИ МІСЬКОГО
МІЖВУЗІВСЬКОГО НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ

**Філософські читання, присвячені Всесвітньому Дню філософії,
шістдесятиріччю кафедри філософії та
сорокаріччю кафедри етики, естетики та історії культури
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»**

17–18 листопада 2017 р.

Відповідальні за випуск: д-р техн. наук, професор А. В. Кіпенський,

Адреса редакційної колегії: 61024, Харків, вул. Пушкінська, 79/2,
НТУ «ХПІ», факультет соціально-гуманітарних технологій
Тел.: (057) 7076396, E-mail: ip_dekanat@ukr.net

Формат 60×84 1/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк. 000
Наклад 300 прим. Зам. № 00000. Ціна договірна.

Видавництво «Точка»
61024, м. Харків, вул. Ольмінського, 11, оф. 4
Тел.: (057) 764-03-79
Свідоцтва суб'єкта видавничої справи:
серія ДК, № 1790 від 19.05.2004 р.

Віддруковано в ТОВ «ДРУКАРНЯ МАДРИД»
61024, м. Харків, вул. Ольмінського, 11
Тел.: (057) 756-53-25